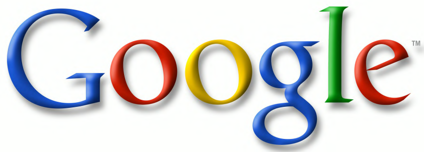

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

DR. AUGUSTIN BUNEA.

Ierarchia Românilor din Ardeal și Ungaria.

BLAȘ, 1904.
Tipografia Semin. Archidiecesan.

Prețul [illegible] cor. (Pentru România 4 lei).

Dr. Augustin Bunea.

Ierarchia Românilor

din

Ardeal și Ungaria.

Blaș 1904.

Tipografia Seminariuluĭ Archidiecesan.

1. »Mitropolia« Bĕlgradului.

Domnul Teodor V. Păcăţian, redactorul »Telegratului Român« din Sibiu a publicat de curênd o scriere întitulată »Istoriografi vechi, Istoriografi noi. Studiu critic în chestia vechei metropolii ortodoxe române.«

Autorul se încearcă a combate în această scriere resultatele, la cari am ajuns eu în studiul meu »Vechile Episcopíi românesci« și a dovedi — contrar acelor resultate — *»existinţa vechei metropolii greco-orientale române din Ardeal.«*

Voiu examina deci argumentele, ce le aduce domnul Păcăţian spre a-și dovedi teza și mĕ voiu încerca din nou a lămuri cesţiunea, pentru ca publicul cetitor să nu fie sedus prin domnul Păcăţian a crede ce nu a existat.

Este de sine înţeles, că eu nu voiu trata iarăși pe larg această cesţiune, de oarece cel ce voesce să o cunoască din toate punctele de vedere nu-și va pregeta a ceti scrierea mea »Vechile Episcopíi ro-

mânesci,« și »Istoria Autonomieĭ bisericesci«, care se află în cartea mea cea mai recentă »Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse.« Cetirea acestei cărți este indispensabilă pentru cei ce vreau să judece drept în procesul meu cu domnul Păcățian, pentru că cuprinde unele lămuriri și rectificări a celor scrise în »Vechile Episcopii.« Voiu atinge deci numai acele lucruri, cari stau în strânsă legătură cu argumentele d-lui Păcățian.

De la pag. 117 până la 129 se încearcă domnul Păcățian a dovedi, că și înainte de Mihaiu Viteazul, va să zică și înainte de 1599, a existat o reședință archiepiscopească în Bĕlgrad, și prin urmare a trebuit să existe și o Archiepiscopie, sau Mitropolie. Dovadă despre aceasta, zice d-l Păcățian, »e chrisovul de donațiune, prin care Constantin Bassaraba, voevodul Munteniei, donează la anul 1700 moșia Merișanilor metropoliei din Alba-Iulia și archiepiscopului ei Atanasiu. Aceste litere donaționale, act domnesc deci, *cu putere de lege,* sunt de următoriul cuprins:

Io, Constantin de Bassaraba, din îndurarea lui Dumnezeu principele și domnul a toată Ungro-Valachia, dau sfintei și dumnezeeștei metropolii de Alba-Iulia și archiepiscopatului Transilvaniei, închinat sfintei și de viață făcătoarei treimi, a cărui casă residențială ruinată prin vechime *s'a făcut și arĕdicat din fundament* de către principele în domnul Io Michail, oare când predecesorul nostru, asemenea reverendisimului părinte Atanasie și sinodului întreg al sfintei metropolii, posesiunile din câmpul ce sĕ zice al Mireșanilor, în districtul Argheș....«

»Am luat, continuă domnul Păcățian, acest document din »Istoria diecesei Oradea-mare« de *Dr. Ioan Ardelean* (pag. 85—86), de la un autor deci, în care dl Bunea are toată încrederea« (pag. 121—2). După ce dl Păcățian a analizat chrisovul de mai sus, esclamă triumfător: »Destul deci, că reședință metropolitană *a fost* în Alba-Iulia și înainte de Mihaiu Viteazul și ast fel și al treilea argument principal al nouĕi istoriografii române, scos pe plan pentru a ne dovedi, că mitropolie vechie n'am putut să avem în Ardeal, cu reședința în Alba-Iulia, *e rĕsturnat cu desăvârșire*. Căci dacă a fost reședință mitropolitană, a fost și *mitropolit* și *mitropolie*« în Alba-Iulia« (pag. 124—5).

Din nenorocire însă dl Păcățian n'a răsturnat nimic, ci numai s'a făcut de rîs cu opintirile sale zădarnice.

Documentul citat nu este chrisovul lui Constantin Brâncoveanu, ci este o traducere din latinesce de pe un extras greșit, ori, mai corect vorbind, fals, al chrisovului original românesc emanat de la Brâncoveanu.

Extrasul latinesc fals l'a publicat mai întâiu P. Maior în Istoria bisericei rom. la pag. 149, de unde a trecut și în »Archivul« lui Cipariu pag. 456. Pasagiul din extras, ce ne interesează, are următoriul cuprins: »Ioannes Constantinus Bassarab Divina favente Clementia Princeps et Dominus totius Ungrovlachiae Sanctae Divinae Metropoliae Albae Juliae et Archiepiscopatui Transyl-

vaniae sub invocatione Ssimae et vivificae Trinitatis, *cujus domum residentialem antiquitate collapsam* ex fundamento fieri et erigi curavit in Domino defunctus quondam Praedecessor noster Joannes Michael Princeps, Reverendissimo item Patri Athanasio *Metropolitae* totique Synodo Sanctae Metropoliae trado possessiones in campo Merisenilor dicto districtus Argis.«

Atât extrasul latinesc al documentului original cât și traducerea acelui extras ne spune tocmai ceea ce doresce dl Păcățian, că adecă Mitropolia din Alba-Iulia a avut, și înainte de Mihaiu Viteazul, o »casă residențială ruinată prin vechime (domum residentialem antiquitate collapsam).«

Dar se vedem acum, ce ne spune însu-și originalul românesc al chrisovului publicat întreg în archivul lui Cipariu la pag. 455. În pasagiul, ce ne privesce, zice:

»Mlstiu Bjiiu Io C. B. V. i gospodar vsoe zemle ungrovlachiscoe davat gvsmi sie povielenie gvsmi *Sfintei și Dmnezeeștii mitropolii a beligradului și Archiepiscopii țării ardealului unde să cinstește hramul al sfintii și de viață făcătoarii troiții.* **Care dintru a sa temelie iaste făcută și înălțată de rĕposatul Io mihaiu vov.** *și sfinții sale părintelui Aftanasie mitropolitul și a tot săborul sftii mitropolii. Ca să fie sfntii mitropolii moșie în câmpul merișanilor ot sudu argeșu.*«

Am transcris acest pasagiu cu litere latine, ca toţi să-l poată ceti. Începutul slavonesc are românesce acest cuprins: »Cu »mila lui Dumnezeu Io Constantin Băsărab, voevod şi domn a toată ţara Ungrovlachiei dat-am Domnia mea această poruncă a domniei mele.« Cuvintele românesci ce urmează ne spun apriat, că »Mitropolia Bĕlgradului« şi »Archiepiscopia ţării Ardealului« a fost făcută şi înălţată, dintru a sa temelie, de Mihaiu Viteazul, şi nu spun nici cu un cuvânt, că înainte de Mihaiu Viteazul ea ar fi avut în Alba-Iulia, ori airea, vre-o »casă residenţială ruinată prin vechime.«

Aşa dară este fals ce ne spune extrasul latinesc al chrisovului original la Petru Maior, şi tot aşa de fals este şi ce ne spune traducerea acestui extras la I. Ardelean, că adecă ar fi existat înainte de Mihaiu Viteazul o reşedinţă archiepiscopească şi mitropolitană în Alba-Iulia şi în fine de tot false sunt toate deducţiunile, ce le face domnul Păcăţian din un text fals pe paginele 117—129, şi fără temeiu sunt toate mustrările necălite, ce, pornind din un text fals, le aruncă în faţa mea şi a dlui profesor universitar N. Jorga pe acelea-şi pagini.

Nu vreau să înfierez cu cuvintele, ce o ar merita, procedura dlui Păcăţian, ci îi pun numai această întrebare: cunoscut-a d-sa textul original al chrisovului lui Brâncoveanu, ori ba? Dacă nu l-a cunoscut, cum s'a apucat să scrie istorie bisericească

înainte de a fi consultat »Archivul« lui Cipariu, fără de care nici cel mai diletant istoriograf român nu poate lua condeiul în mână spre a scrie istorie? Dacă însă l-a cunoscut, pentru ce abusează de buna credință a publicului cetitor, care nu este chiemat a căuta și controla isvoarele?

Ceea ce se dovedesce din chrisovul original al lui Brâncoveanu, că adecă Mihaiu Viteazul este întemeietoriul Mitropoliei Belgradului, se adeveresce și cu alte documente și argumente, cari nu se pot numi *»de a doua și a treia mână,«* cum le socotesce dl Păcățian și nu le află vrednice nici macar de amintire (pag. 125), ci sunt de prima ordine și hotărîtoare în chestie.

Dimitrie Napragy, episcop romano-catolic transilvan, care a petrecut în Alba-Iulia la curtea lui Sigismund Báthory și a lui Mihaiu Viteazul, într'un raport trimis la 1602 împăratului Rudolf II spune apriat, că Mihaiu Viteazul a întemeiat mănăstirea, care de atunci în coace a fost reședința Mitropoliților Bĕlgradului (Hurmuzaki, Doc. IV. pag. 287).

Domnul N. Jorga în »Studii și Documente,« (IV. pag. 66—69) publică întreg pomelnicul archiereilor, cari și-au avut reședința în Mitropolia Belgradului, întemeiată de Mihaiu Viteazul, și al binefăcătorilor mai de frunte, cari aŭ făcut ceva folositor pentru această Mitropolie. Diptichul acesta este un act vechiu păstrat în archiva din

Blaș, de unde l'a scos G. Șincai și l'a dăruit bibliotecei universității din Budapesta, pentru care faptă Șincai cu drept cuvânt este mustrat din partea lui T. Cipariu în Acte și Fragmente pag. 208. La locul, unde se pomenesce numele lui Mihaiu-Viteazul, diptichul zice: »*Acesta aŭ făcut Sfenta Mitrop(o)lia Bělgr(a)dului,*« fără să se amintească nicăiri, că ea ar fi existat și mai înainte. În șirul archiereilor din diptich este pus ca archiepiscop în locul întâiu *Ioan,* care combinat cu următorii sei din pomelnic, nu poate fi de cât Ioan de la Prislop de pe timpul lui Mihaiu-Viteazul. Cine nu vede însă, că dacă ar fi residat și alți Mitropoliți în Bělgrad înainte de Mihaiu-Viteazul, atunci ei încă ar fi fost puși în șirul Mitropoliților din pomelnic? Celor ce au scris diptichul încă le-a fost cunoscut, că înainte de Ioan de la Prislop au mai fost și alți archierei în Ardeal, căci aveau în mâna lor o bederniță (ipogonation) dăruită la 1527 de voevodul Moldovei Petru Rareș, pe care era scris numele archiereului Varlaam (Cipariu, Acte și frag. p. XIV). Aveau în mânile lor Căzania de Brașov din a. 1580—1, în care se face pomenire de »mitropolitul« Ghenadie (Ibidem, și Bianu-Hodoș, Bibliografia vechie pag. 91). Pentru ce dar nu găsim și pe acești doi archierei în diptich? Respunsul este foarte firesc: pentru că cei ce au scris diptichul, au știut, că înainte de Mihaiu-Viteazul și de archiereul Ioan de la Prislop,

nu a existat Mitropolia Bĕlgradului, nici Mitropoliţi în acest oraş.

Dacă deschidem bibliografia vechie a domnilor Bianu şi Hodoş, unde aflăm cărţile tipărite sub Mitropoliţii Bĕlgradului de la Mihaiu-Viteazul în coace, vedem, că acești Mitropoliţi îşi ieau de comun titlul lor de la scaunul Bĕlgradului, pe când în titulaturile archiereilor, cari aŭ trăit înainte de 1599, *ca antecesori ai Mitropoliţilor Belgradului,* dar nu cu reşedinţa în Belgrad, nici unul, dar nici unul, nu se numesce »al Bĕlgradului,« ori de »Bĕlgrad«.

Împrejurarea aceasta încă dovedesce, că în Belgrad n'a existat nici o mitropolie românească înainte de Mihaiu Viteazul.

Dar însa-şi Mitropolia Bĕlgradului, întemeiată de Mihaiu-Viteazul, nu a fost o Mitropolie adevărată în sensul propriu şi canonic al cuvîntului, ci o simplă episcopie, pe cum au numit'o corect archiereii din Bucuresci, cari au sfinţit în 22 Ianuarie 1698 pe Atanasie, zicênd: »De vreme ce archiereul, care era mai dinainte vreme la *Episcopia* Ardealului, anume Teofil, i-s'au sfârşit viaţa, şi *Episcopia* a rĕmas vĕduvă.« (Cipariu, Acte şi fragmente pag. 210.) Aşa numiţii »mitropoliţi de Bĕlgrad« n'au avut sub jurisdicţiunea lor nici un episcop sufragan, căci dacă ar fi avut, atunci de sigur numai pe aceşti episcopi sufragani i-ar fi chiemat, ca să le fie de ajutoriu întru sfinţirea episcopilor străini, cari au venit la Bĕlgrad,

spre a fi înălţaţi la treapta archieriei. Vedem însă contrariul, că adecă »mitropolitul« Bĕlgradului Stefan Simeon Simonovici sfinţesce la 1651 pe *Partenie* episcopul Rutenilor de la Muncaciu, nu cu împreunălucrarea şi ajutoriul episcopilor din »Mitropolia« sa, ci cu ajutoriul lui Grigorie al *Moldaviţei* şi Sava al *Bistriţei,* cari archierei trăiau în mănăstirile Bistriţa şi Moldaviţa din Moldova la graniţa Ardealului (Vechile Episcopii p. 99—101). Dacă sub »mitropoliţii« Bĕlgradului s'ar fi aflat mai mulţi episcopi sufragani, atunci am vedé măcar pe unul dintre aceşti episcopi înălţându-se la treapta archiepiscopească şi mitropolitană, iar »pe »mitropolitul« nu l-am vedé alergând la Bucuresci, ca să se sfinţească, căci l-ar fi putut sfinţi şi episcopii sei de acasă. Dacă luăm în mână decretele principilor ardeleni, prin cari au numit pe »mitropoliţii« Bĕlgradului, vedem că nici unul dintre aceşti archierei, dar nici unul, nu este numit »metropolit,« ci numai *episcop* şi *superintendent,* (vezi aceste decrete în scrierile citate în »Vechile Episcopíi«). Pe cum însă astăzi cel ce capĕtă de la capul statului decret de *Mitropolit* şi *Archiepiscop* este cu adevĕrat Mitropolit şi Archiepiscop, iar cel ce primesce decret de episcop, nu este mitropolit şi archiepiscop, ci numai episcop, tot aşa şi în veacul al 17-lea nu a putut fi *mitropolit şi archiepiscop* un archiereu, care a căpĕtat numire numai de *episcop.*

În scrierile mele »Vechile episcopii românesci« și »Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse« am arătat, că Sêrbii sunt aceia, cari au întrodus abusul de a numi pe mitropolitul lor de la Ipec »patriarch,« titlu, care n'a fost recunoscut nici odată în mod canonic din partea bisericei orientale, iar pe episcopii lor »mitropoliți.« Am dovedit mai departe, că abusul Sêrbilor de a da episcopilor lor titlul de mitropoliți s'a cassat abia sub Maria Teresia în congresul sêrbesc din 1744. După Sêrbi s'au luat apoi și alții. Unii episcopi ai Muncaciului erau întitulați »patriarchi,« (Pesti Frigyes, A szörényi Bánság, I, 346). deși ei nu au avut nici odată nici măcar mitropoliți. Episcopii Buzĕului și Rîmnicului, deși supuși ca sufragani mitropolitului Tergoviștei, încă au fost întitulați une ori »archiepiscopi« (V. Popp, Disertație despre Tipografii p. 59 n. c.). Românii din Ardeal, pe cum am arĕtat în Istoria autonomiei bisericesci (pag. 315), stând între anii 1572 și 1585 în strânsă legătură cu mitropolia (patriarchia) sêrbească din Ipec, au început și ei a da episcopilor lor titlul de mitropoliți în contra actelor emanate de la domnitorii țĕrii, în cari archiereii lor erau instituiți în calitate numai de *episcopi*. Abusul acesta s'a continuat chiar și după sfânta Unire. Atanasie și după unire, întocmai ca și înainte de unire, se întitulează »Archiepiscop« (Cipariu, Acte și Fragmente,

14). Vasile Baran, protopopul unit al Făgăraşului, în 1767 îşi datează o scrisoare din »mitropolia Făgăraşului,« unde a existat numai episcopie unită cu acest nume. (Stinghe, Documente II. pag. 261.) Pe unele din cărţile liturgice tipărite în Blaş înainte de 1853, adecă înainte de înfiinţarea mitropoliei unite de Alba-Iulia şi Făgăraş, se zice, că s'au tipărit în »*Blaş la Mitropolie.*« Episcopul unit Grigorie Maior se întitulează »*mitropolit*« pe antimisele sfinţite de dînsul. Pe un clopot din turnul bisericei catedrale, care s'a crepat în 1892, şi care a fost înlocuit cu altul nou, era gravat, că s'a făcut pe timpul »Escelenţiei Sale Grigorie Maior *Mitropolitul* Făgăraşului 1777«. Clopotul cel mare de la biserica catedrală, care în anul 1836 a fost cumpĕrat de capitulul din Blaş, poartă inscripţiunea »*Ioan Lemeni Mitropolitul Făgăraşului 1836*«.

Eată deci, că o mulţime de episcopi se întitulează »mitropoliţi« fără să fi fost înălţaţi în mod canonic la această treaptă ierarchică. Dar că nici înşişi »mitropoliţii Belgradului« nu s'au socotit pe sine drept mitropoliţi adevăraţi în sensul canonic al cuvântului, avem dovadă de la însuşi făimosul »mitropolit« Sava Brancovici (1656—1680), care la călcâiul unui act românesc din Decembre 1659, se iscălesce sêrbesce »*Piscup Sava*« (Iorga, Doc. Bistr. II, pag. 9, num. CLXXVI), iar nu archi-

episcop. Poate-se oare închipui, ca cine-va, fiind cu adevĕrat archiepiscop și mitropolit, să se iscălească numai *episcop* (piscup), când oamenii din firea lor lăcomesc după titluri mai mari, de cât cele ce le au aevea?

2. Episcopiile din secolul 16 şi 17.

Cele desfăşurate până acum dovedesc destul de limpede pentru cei ce au ochi capabili de a primi lumina adevĕrului, că înainte de Mihaiu-Viteazul n'a existat nici o »casă residenţială« pentru vre-un »archiepiscop şi mitropolit« românesc în Bĕlgrad; că însu-şi Mihaiu Viteazul a *făcut şi înălţat din temelie* aşa numita »Mitropolie a Bĕlgradului«; că instituţiunea bisericească a viteazului voevod nu a fost »Mitropolie« în sensul propriu şi canonic al cuvântului, ci o simplă episcopie, şi că a deduce din titulaturile vanitoase ale unor archierei existinţa unei mitropolii, este tot aşa de absurd, ca şi a zice, că »Smeritul Ioan, *archiepiscopul* şi chipul vlădicăi lui Ghenadie de Belgrad,« pentru că a cutezat a se întitula pe la 1628 »archiepiscop,« deşi el era numai »chipul« vlădicăi, adecă representantul lui, a funcţionat aevea ca »archiepiscop« (vezi Jorga, Doc. Bistr. I. p. 43), sau că Avram Pop, protopopul unit

din Daia, care pe la 1701 cerea diplomă de nobil, întitulându-se »ecclesiarum in Transilvania valachicalium *archiepiscopus,*« aevea ar fi fost mitropolit (vedi Jorga, Sate și preoți, pag. 169).

Să căutăm acum, că oare Românii din Ardeal și din Ungaria avut-au și putut-au avé înainte de veacul al 17 mitropolie proprie a lor?

Înainte de toate să căutăm pe presupușii mitropoliți în veacul al 16-lea, de oare ce ierarchia românească din această sută de ani, mulțumită documentelor publicate de d-l Jorga din archivele Bistriței și celor publicate de mine din archiva statului ungar, ne este destul de cunoscută spre a ne puté forma o judecată dreaptă în această cestiune.

Cel dintâiu episcop cu reședința în Bělgrad a fost *Ioan de la Prislop,* pe cum dovedesce diptichul »mitropoliei« Belgradului (vezi mai sus), și alte acte vrednice de credință. El și înainte de a se muta în reședința întemeiată de Mihaiu-Viteazul, fusese episcop, iar înainte de a ajunge episcop, fusese egumen al mănăstirei Prislopului din comitatul Hunedoarei. Numirea de *episcop* și-a primit-o de la principele, sau voevodul Ardealului Sigismund Báthory, prin decretul de dto Alba-Iulia, 20 Martie 1585, care l'am puclicat eu mai întâiu din archiva statului în »Vechile Episcopii« pag. 60—1. În acest decret se zice apriat, că *Ioan* este

numit *episcop peste toate bisericile românesci din Ardeal și părțile unguresci, afară de bisericele, peste cari era episcop un archiereu cu numele Spiridon* (»Hunc itaque Ioannem consensu *omnium* Ecclesiarum valachicarum ad munus *episcopale* electum, nos quoque in regno hoc *Transylvaniae et partibus regni hungarici* ditionis nostrae existentium Ecclesiarum valachalium *Episcopum* creandum, declarandum et confirmandum duximus, *demtis tamen illis Ecclesiis,* quibus *Spiridon Episcopus*, similiter Valachus, ex annuentia nostra praeest.«) *Spiridon* fusese numit *episcop* cu mult mai înainte încă de către principele Stefan Báthory, pe la 1576, pe cum se poate vedé din actele publicate de mine în »Vechile Episcopii« la pag. 73—77, dar numai peste bisericele românesci din comitatele *Turda, Cluș, Dobâca, Solnocul din lăuntru, Solnocul de mijloc* și *Crasna.* (In gente valacha, quae graecam amplectitur sectam, cum *Euphtimiae,* olim Episcopo defuncto, antea in Thordensi, Colosiensi et Zolnok interiori comitatibus existentium Ecclesiarum valachalium Superintendenti, *Reverendum Spiridonem Episcopum,* cum consensu earum Ecclesiarum, tum ipsius Serenissimi Pricipis Domini Stephani Dei Gratia Regis Poloniae, Magniducis Litvaniae etc. confirmatione non solum dictarum *in Tordensi, Colosiensi, Dobocensi, et Zolnok interiori, verum etiam Zolnok mediocri et Crasnensi comitatibus*

Ecclesiarum Valachalium existentium muneri Episcopatus praefuisse intelligamus). Așa dară între anii 1585—1599 erau în Transilvania și Ungaria numai *doi episcopi,* între cari erau împărțite *toate* bisericele românesci din Transilvania și din părțile ungurescì anexate la Ardeal. Dacă pe atunci ar fi existat și un »Mitropolit« românesc, el ar fi fost un archiepiscop fără de archidiecesă, ceea-ce este absurd. Prin urmare pe timpul de la 1585 până la 1599 n'a existat și n'a putut exista un »metropolit« (archiepiscop) în Ardeal și Ungaria, cu atât mai puțin, că prin tractatul din 20 Maiu 1595 încheiat între »*Serenissimul*« Sigismund Báthory, principele Ardealului și între »*Magnificul și Spectabilul*« Mihaiu Viteazul domnul Țărei-Românesci, toate bisericele românesci de sub stăpânirea lui Sigismund Báthory, au fost supuse sub jurisdicțiunea și dispunerea mitropolitului din Târgoviște (Omnes etiam Ecclesiae Valachicales *in ditionibus Suae Serenitatis existentes* erunt sub jurisdictione vel dispositione Archi-Episcopi Tergovistiensis, Hurmuzaki III. 1. pag. 212). Este însă absurd, ca una și acea-și biserică să aibă în unul și acela-și timp doi mitropoliți, ori ca un mitropolit din o țară să fie supus altui mitropolit din altă țară.

Domnul Păcățian la pag. 124 ne spune despre »Mitropoliții« Românilor din Ardeal și Ungaria, că »în lipsă de reședință

în Alba-Iulia, *şi-a pus şatra archierească, unul aici, altul colea,* prin sate şi mănăstiri.«

Dacă domnul Păcăţian are plăcerea de a face din »mitropoliţii« sei închipuiţi nesce pribegi, cari se mutau cu şatra din un sat într'altul, întocmai cum fac »Toţii« (Slovacii) pe la târgurile noastre, este treaba d-sale. Îl rog însă să-mi spună, că pe câtă vreme toate satele şi mănăstirile din Ardeal şi Ungaria erau ocârmuite de episcopii Ioan de la Prislop şi Spiridon, oare mitropoliţii unde şi-au putut avea şatra? Poate în lună, ori în planeta Marte, dar nu pe pământul Ardealului şi al Ungariei: va trebui să răspundă şi d-l Păcăţian, dacă vrea să fie sincer.

Antecesorul lui *Spiridon* ca *episcop* peste bisericele românesci din comitatele Turda, Cluş, Dobâca şi Solnocul din lăuntru, a fost *Eftimie.* Aceasta se vede nu numai din un document citat mai sus, ci şi din decretul lui Sigismund Báthory, de dto 6. Februarie 1585, publicat în »Vechile Episcopii« la pag. 57—8. Eftimie a ocârmuit bisericile din amintitele comitate începênd cu anul 1574, fiind mai înainte episcop peste *toate* bisericile românesci din Ardeal şi Ungaria, pe cum am dovedit în »Vechile Episcopii românesci.« Acest episcop a fost sfinţit archiereu prin Macarie patriarchul sêrbesc al Ipecului (sau pe sêrbesce al Peciului) pe cum ne spune principele ardelean Stefan Báthory în decretul seu de

dto 3. August 1572, unde zice, că »a aflat din scrierile lui Macarie, patriarch de Ipek (»Begy«), că el a făcut *episcop* pe Eftimie, popă românesc.« (Jorga, Doc. Bistr. II. pag. XLIII). Va admite însă ori ce om, care a gustat cât de puțin din sciința dreptului canonic, că fie care episcop este dator a cere sfințirea sa întru archiereu de la mitropolitul seu, și că nu-i este iertat a umbla prin țări străine după darul archieriei. Cum se întâmplă însă totuși, că Eftimie — în contra tuturor prescripțiior canonice — aleargă departe în Epir, în țara turcească, ca să fie sfințit episcop? Faptul acesta nu se poate explica, de cât prin împrejurarea, că nici de la 1572 până la 1585 nu a existat nici un mitropolit românesc în Ardeal și în Ungaria, că-ci dacă ar fi existat, Eftimie s'ar fi presentat de sigur în »șatra« lui, ca să-și ceară sfințirea.

De altă parte antecesorul lui Ioan de la Prislop în »Transilvania și părțile ungurescì,« afară de comitatele supuse lui Spiridon și antecesorului acestuia, Eftimie, a fost episcopul *Ghenadie*, că-ci în decretul lui Sigismund Báthory, din 20 Martie 1585, prin care este numit Ioan de la Prislop, se spune apriat la început, că acesta urmează în locul repausatului *episcop* Ghenadie (cum his diebus Reverendus *Genadie episcopus Ecclesiarum valachalium in Transylvania* extremum vitae suae diem absolverit etc. Vech. Episcopii pag. 60). Așa dară

între anul 1579, când apare Ghenadie și între anul 1585, când a fost numit Ioan de la Prislop, găsim iară-și numai câte doi episcopi. În »Transilvania și părțile ungurescì« era Ghenadie, dar cu restricțiunea, că în comitatele mai sus amintite era episcop Spiridon. Este deci evident, că și în timpul de la 1579 până la 15 85 toate bisericile din Transilvania și Ungaria erau numai sub 2 episcopi fără de mitropolit, care nu-și avé »șatra« nicăiri în aceste două episcopii, pentru-că nu avea unde să și-o așeze și pentru că de fapt, dar nu de jure, mitropolitul Românilor era cel sêrbesc din Ipec (Peciu).

În treacăt mai amintim, că lui Ghenadie în prefața Cazaniei de Brașov din 1580—1 i-se dă titlul de »*luminatul Mitropolitul marele Ghenadie, din tot ținutul Ardealului și al Orăziei.*« (Bianu—Hodoș, Bibliografia, veche, pag. 91), deși, conform decretului principelui, el era faptice un simplu episcop, căruia oamenii i-au dat titlul de mitropolit după obiceiul abuziv al Sêrbilor. În titulatura lui se amintește nu numai Ardealul, ci și ținutul Orăzii, ca o imitațiune a titlului, ce-l purtau principii Ardealului în urma tractatului încheiat în 16 August 1570 între Ioan Sigismund Zápolya și Maximilian (vezi V. Episcopii pag. 54 și 57). Greșesce deci domnul Gr. G. Tocilescu, când din titlul abusiv de Mitropolit al lui Ghenadie din prefața Cazaniei, deduce în contra actelor oficiale ale potestății de stat, că ar

fi existat »*din cea mai depărtată vechime* .,. *archiepiscopie a țării Ardealului și a părților ungurescí,*« pe cum a binevoit d-sa a susținé în darea de samă despre »Vechile *o*Episcopii« înaintea Academiei Române (vezi analele Acad. pe a. 1902—1903, pag. 415).

Episcopului Ghenadie i-a premers *Daniil,* între anii 1577—8. Domnul I. Bogdan în prețioasa sa carte »Relațiile Țării-românesci cu Brașovul și Ungaria« la pag. 308 ne asigură, că în archivele Brașovului se află un document, conform căruia »*Kyr Daniil, mitropolit de Severin și de Ardeal*« se roagă de județul Brașovului, să-i încasseze o gloabă de câte 3 ducați de la fie care păreche de oameni, cari trăiau necununați în acel oraș. Acest document este vrednic de atențiune, nu pentru titlul de »mitropolit« al lui Daniil, că-ci titulatura aceasta era o grandomanie sêrbească, ci din alte motive. El ne arată mai întâiu, că alăturea cu Spiridon, cel numit de Stefan Báthory, ca episcop peste comitatele Turda, Cluș, Solnocul interior, Solnocul de mijloc și Crasna, mai era încă un episcop între anii 1577—8, care, cu excepțiunea comitatelor din cestiune, ocârmuia toate bisericele românesci de sub stăpânirea principilor ardeleni, întocmai ca urmașii sei Ghenadie și Ioan de la Prislop, despre cari a fost vorba mai sus, și ast fel nici între anii 1577, când apare Daniil, și 1579, când apare Ghenadie, nu găsim nici un sat ori-

mănăstire, în care mitropoliții închipuiți ai dlui Păcățian, să-și fi putut așeza *»șatra«* în Ardeal și în părțile lui adnexe. Dar mai important este documentul relativ la Daniil din motivul, că el ne arată, că acest archiereu purta titlul de la scaunul *»Severinului,«* va să zică un episcop al Românilor din Ardeal purta titlul de la un oraș din altă țară. Aceasta dovedesce mai pe sus de ori ce îndoială, că în Ardeal nu a existat nici un scaun episcopesc, și cu atât mai puțin mitropolitan și archiepiscopesc instituit în formă canonică, și recunoscut în mod formal de potestatea competentă bisericească, ci numai nesce episcopi tolerați de auctoritatea politică, că-ci dacă ar fi existat vre odata un ast-fel de scaun, fie chiar și în cea mai depărtată vechime, atunci Daniil nu-și căpětá titlul de la *Severin,* ci de la vre un oraș din Ardeal, în care ar fi existat vre o dată vre o episcopie, ori mitropolie, instituită în mod canonic și legal.

Antecesorul lui Daniil a fost *Christofor,* care prin decretul lui Stefan Báthory din 6 Iuniu 1574 a fost numit *»episcop* al preoților români ardeleni, cari mărturisesc religiunea cea grecească« (*Episcopus* Valachorum presbyterorum transsilvanensium romanam videlicet seu graecam religionem profitentium. Jorga, Sate și preoți, 26). Christofor, care a fost episcop din 1574 până în 1577, a funcționat alăturea cu

Eftimie, care pe cum am vĕzut mai sus, fusese numit *episcop* tot de Stefan Báthory peste bisericele din comitatele Turda, Cluș, Dobâca și Solnocul din lăuntru. Prin urmare *toate* bisericile românesci din Ardeal și părțile lui adnexe erau ocârmuite și de la 1574 pănă la 1577 numai prin doi *episcopi*, și ast fel mitropolitului închipuit de domnul Păcățian nu-i rămânea nici pe timpul acesta nici un sat, ori mănăstire, în care să-și fi așezat »șatra.«

Lui Christofor i-a premers *Eftimie*, care a fost numit *episcop* din partea lui Stefan Báthory în 12 Septembre 1572, dându-i-se dreptul de a predica cuvântul lui Dumnezeu »**pretutindeni** *în țara Ardealului și în părțile ungurescі*« (Jorga. Doc. Bistr. II, XLIII). El nu a mai avut alăturea cu sine un alt episcop slavo-bizantin în Ardeal și în părțile ungurescі, că-ci jurisdițiunea lui se întindea *pretutindeni* în »*pământul și stăpânirea*« lui Stefan Báthory, cum ne spune acest principe în decretul din 3 August 1572. (Jorga, ibidem) Așa dară de la 1572, când Eftimie a fost numit episcop al *tuturor* bisericelor românesci, fără nici o escepțiune, din Ardeal și părțile ungurescі, până la 1574, când prin principele St. Báthory bisericele românesci au fost împărțite între *doi* episcopi, adecă între Christofor și acela-și Eftimie, nu găsim nici un sat ori mănăstire, unde închipuitul mitropolit al domnului Păcățian, *să-și fi* putut așeza »*șatra*«

Însu-și Eftimie este sfinţit pe cum am vědut, prin patriarchul (mitropolitul) Ipecului, Macarie, ceea ce, accentuăm din nou, nu s'ar fi întâmplat, dacă ar fi existat un mitropolit în Ardeal și părțile unguresci.

Eftimie este deci primul episcop, cu care, după catastrofa, prin care au trecut bisericele românesci pe timpul episcopilor calviniți, se începe în Ardeal o ierarchie episcopească slavo-bizantină, întemeiată sub auspiciile patriarchiei (mitropoliei) Ipecului și tolerată de principii ardeleni. Toți membrii acestei ierarchii episcopesci înșirați mai sus, de la a. 1572 până la a. 1585, au atârnat de la patriarchia (mitropolia) Ipecului în tocmai ca întemeietoriul aceleia-și ierarchii, Eftimie I. Atârnarea ierarchiei românesci de patriarchia (mitropolia) Ipecului se deduce nu numai din indiciile relevate de mine în istoria autonomiei bisericesci (pag. 312 și urm.), ci și din raporturile politice ale Ardealului cu Turcia. Principele Ștefan Báthory a cultivat cele mai bune relațiuni cu vecinul imperiu puternic, sub a cărui suzeranitate se afla și dînsul și prin urmare a putut concede atêrnarea episcopilor românesci de la o mitropolie din țara turcească, pe când Sigismund Báthory, care s'a suit pe tron la 1581, inaugurând o politică ostilă Turcilor, în contra cărora s'a aliat cu Mihaiu Viteazul, a rupt ori ce legături cu imperiul otoman și

prin urmare și relațiunile bisericei românesci cu o mitropolie din acel imperiu, supunând această biserică, pe cum am vědut, mitropoliei din Țara-Românească (Târgoviște).

Cele desfășurate despre ierarchia episcopească a Românilor din Ardeal și părțile unguresci de la anul 1572 până la 1599, ne dovedesc așadară, că Românii, ne cum să fi avut în periodul acesta de timp o mitropolie, *ei au stat mai întâi de fapt sub mitropolia* (patriarchia) *Ipecului*, și apoi de fapt și de jure *sub mitropolia Țării-Românesci.*

Dacă m'ar întreba cineva, că unde și-au avut reședința episcopii românesci în periodul de la 1572 până la 1599, rěspund, că pe basa celor desfășurate în »Vechile Episcopii« (pag. 45—61) este admisibilă presupunerea, că Eftimie de la 1572 până la 1574, și următorii săi Christofor, Daniil, Ghenadie și Ioan de la Prislop, ca episcopi ai »Ardealului și părților unguresci,« și-au avut reședința la Silvaș în înfloritoare mănăstire a Prislopului, care se afla până la 1580 sub ocrotirea puternică a Zamfirei, renumita fiică a lui Moise, voevodul Țării-Românesci, cel ce a domnit pe la 1529—1530. Ioan de la Prislop mutându-și reședința din mănăstirea Silvașului (Prislop) în mănăstirea Bělgradului, cea întemeiată de Mihaiu-Viteazul, atât el, cât și următorii săi până la Atanasiu, repausat în 1713, au residat în Bělgrad (Alba-Iulia). După anul 1574, când Eftimie a fost numit episcop

numai peste bisericele din comitatele Turda, Cluș, Dobâca și Solnocul din lăuntru, atât el, cât și următoriul său Spiridon, și alții, cari ii vor fi urmat — căci pe cum vom vedé, i-au urmat și alții, — și-au avut reședința in mănăstirea *Vadului* din comitatul Solnocul din lăuntru (astăzi Solnoc-Dobâca), adecă din circumscripția episcopatului lui Spiridon și Eftimie. În zilele trecute am ajuns in posesiunea unui document de pe timpul când Mihaiu-Viteazul era stăpân peste Ardeal, din care se vede, că *mănăstirea Vadului* pe Someș, din jos de Dej, exista și pe atuncia in stare infloritoare și ast fel a putut fi reședință episcopească și de la 1574 incoace, pe cum fusese inainte de 1566, care fapt din urmă este dovedit destul de limpede in scrierea mea »Vechile Episcopii« pag. 15—27.

Documentul amintit, pe care-l public la sfârșitul acestei scrieri, l'a vĕzut in original părintele protopop din Cluș, Dr Elie Dăian, la un domn, care, pentru diregătoria sa actuală, nu vrea să i-se spună numele, dar care a fost atât de bun de a pregăti o copie — ce e drept cam defectuoasă — de pe document și a mi-o pune la disposiție prin mijlocirea părintelui protopop.

Acest document, pe cum și un alt document publicat de domnul N. Dobrescu în »*Luceafĕrul*« (numărul 23 din 1903) imi

dau prilej a tracta puţin relaţiunile pe timpul de la 1574 până la 1628, dintre episcopii *Silvaşului,* respective *Bĕlgradului* şi ai *Vadului,* — dacă mì-se permite a-i numí aşa.

Actele cunoscute până acum dovedesc mai pe sus de ori ce îndoială, că teritoriul episcopiilor din Silvaş, respective Bĕlgrad şi din Vad, începând din anul 1574 până în 1628 nu a fost statornic, ci a crescut, ori s'a micşorat după capriciul principilor, şi după hărnicia episcopilor respectivi, dar aşa că dacă crescea teritoriul episcopiei Vadului, scădea teritoriul episcopiei Silvaşului, respective Bĕlgradului, ori dacă crescea teritoriul episcopiei Silvaşului, respective Bĕlgradului, scădea teritoriul episcopiei Vadului.

Cel dintâiu archiereu al episcopiei Vadului restaurate a fost, pe cum am vĕzut, *Eftimie* I. El a ocârmuit numai bisericele din comitatele *Turda, Cluş, Dóbâca,* şi *Solnocul din lăuntru* (Vezi documentul din Vechile Episcopii pag. 57). Lui i-a urmat *Spiridon,* numit, ca şi antecesorul său, de principele Ştefan Báthory. Acest Spiridon ştiù să-şi estindă teritoriul diecesei sale, căci a obţinut de la principele amintit, să se pună sub ocârmuirea sa nu numai comitatele aci înşirate, ci şi comitatele *Crasna* şi *Solnocul de mijloc.* Crescerea aceasta de teritoriu fu aprobată şi de principele Sigismund Báthory cu decretul de dto 6

Februarie 1585, publicat în »Vechile Episcopii« la pag. 57—8. În urma acestor schimbări teritoriul episcopiei *Silvașului*, (a *Ardealului* și *părților unguresci*) a suferit o micșorare, și această știrbire a trebuit să o admită și episcopul Silvașului Ioan de la Prislop, care prin decretul lui Sigismund Báthory din 20 Martie 1585 a fost numit *episcop* »al Ardealului și părților unguresci» (in regno hoc Transsylvaniae et partibus regni hungarici) cu condițiunea, ca jurisdicțiunea sa să nu se estindă și asupra diecesei Vadului din comitatele Turda, Cluș, Dobâca, Solnocul din lăuntru, Crasna și Solnocul de mijloc, puse sub ocârmuirea lui Spiridon (demptis tamen illis Ecclesiis, quibus Spiridon *Episcopus*, similiter Valachus, ex annuentia nostra praeest. »Vechile Episcopii« pag. 60—1.)

Dar dacă Spiridon a fost norocos sub principii Ștefan Báthory, Cristofor Báthory și Sigismund Báthory, nu numai a rămâné episcop, ci și a-și adauge teritoriul episcopiei sale, cu atât mai nefericit a fost sub Mihaiu-Viteazul, cât timp acesta a stăpânit Ardealul, căci voevodul muntean l'a înlăturat din post și în locul lui a numit pe *Ioan Cernai*. Ne spune adecă documentul foarte interesant din multe puncte de vedere, pe care-l publicăm la sfârșit, că Mihaiu-Viteazul în 11. Decembre 1599 a dat ordin din Alba-Iulia, ca Elena Körösi, văduva lui Christofor Kereszturi de Szent-

Benedek, și fica ei Catarina să fie întroduse în moșiile lor din *Olpret* (Alpretth=Alpret) și din *Szász-Nyires*. Olpretul este situat nu departe spre sud-vest de la comunele *Vad* (ungurescе odinioară Rév=Réw=*Réwffalva*, astăzi Kolostor-Vád și Rév-Kolostor), *Bogata-română* și *Bogata-maghiară*, cari trei comune, împreună cu *Slatina* și moara din Cățcău, formau în prima jumătate a veacului 16-lea proprietatea episcopilor de Vad și dintre carĭ Bogata magiară, dacă nu me înșeală harta, ce o am în mână, este chiar hotărîșă cu Olpretul. Zăpîrțul (Záporcz), o altă comună ce e bine a o cunoasce, este situată spre sud-ost de la Olpret și hotărâșă cu aceasta comună. Trimișii voevodului român să presentară la fața locului în Olpret, unde au fost chemați toți cei interesați, între cari figurează și *Măriuca,* văduva voevodului moldovean Stefan Rĕzvan (*(Mariuka,* relicta Magnifici quondam Stephani Vayvode Moldaviensis) domiciliată în Zăpîrț. La întroducerea în posesiune a Elenei și Catarinei Kereszturi se înfățișează și *Ștefan Ciurea,* servitoriul lui *Ioan Cernai, episcop sêrbesc al unor biserici românesci și egumen* al mănăstirii Preacuratei Fecioare Maria în Vad (Agilis Stephanus Chyure, servitor honorabilis Ioannis Chyernay, Episcopi Rhasciani certarum Ecclesiarum Valachalium, Claustrum sive Monasterium Beate Marie Virginis in Rewffalva Regentis) și protestează în contra

introducerei în posesiune a Elenei și Catarinei Keresztúri. Trimișii voevodului iau act despre protest și pe episcopul Ioan Cernai îl îndrumă prin servitoriul său la curtea lui Mihaiu-Viteazul spre a-și validita drepturile sale.

Din cuprinsul acestui act cunoaștem nu numai numele soției voevodului moldovean Ștefan Rĕzvan, despre a cărei moșie din Zăpârt am făcut pomenire și în »Vechile Episcopii« (pag. 50) ci și alte lucruri interesante, cari se țin de obiectul nostru. Vedem adecă, cum că mănăstirea Vadului există și pe la 1599 și era reședință episcopească și ast fel cu drept cuvânt am putut zice, că Spiridon și antecesorul său Eftimie I, în a căror episcopie să aflá mănăstirea Vadului, au residat în această mănăstire. De altă parte vedem, că Spiridon, episcopul Vadului, a căzut victimă luptelor politice pentru stăpânirea Ardealului. Împrejurarea, că el era persoană plăcută principilor ardeleni, atât înainte, cât și după căderea lui Mihaiu-Viteazul, — căci acești principi îi adăugeau treptat teritoriul episcopiei sale, — nu va fi fost motiv de încredere pentru Mihaiu Viteazul, care l'a înlăturat și în locul lui a pus pe Ioan Cernai, căruia cei ce au redactat documentul amintit i-au zis *episcop »sêrbesc«*, pentru că să folosia în biserică de limba slavă. Mai avem cazuri, ca un episcop să fie înlăturat [illegible]

scaun și înlocuit pentru motive politice cu altul. Așa a pățit-o d. e. și Sava Brancovici la 1659 (Vechile Episcepii pag. 119), și așa a pățit în zilele noastre un primate al României.

Cu căderea lui Mihaiu-Viteazul cade și episcopul Vadului Ioan Cernai. Spiridon este iarăși așezat în scaunul său și încărcat cu favoruri din partea principilor ardeleni, cari între laude mari îi măresc auctoritatea și teritoriul diecesei sale cu știrbirea teritoriului episcopilor din Bĕlgrad. Din decretul lui Sigismund Rákoczy de dto 23 Iunie 1607 publicat în »Vechile Episcopii« la pag. 73—75, vedem, că în locul lui Ioan Cernai »Episcopus *certarum* Ecclesiarum Valachalium« din documentul mai sus schițat, ajunge iarăși Spiridon în calitate de »Episcopus Ecclesiarum *certarum* valachalium,« și că Stefan Bocskai principele Ardealului în 23 Septembre 1605 numise pe Spiridon nu numai de *episcop* peste bisericile din comitatele Turda, Cluș, Dobâca, Solnocul-interior (unde era mănăstirea Vadului), Solnocul-de-mijloc și Crasna, ci și de inspector suprem (supremus superintendens) peste toate bisericele din Ardeal și părțile unguresci, însă așa, ca să nu incomodeze, sau să împedece în funcțiunea sa pe episcopul Belgradului (ita tamen, ut ne alter alteri incommodet et impediat). În calitatea aceasta de episcop al Vadului și de inspector suprem al tu-

turor bisericilor românesci a fost întărit apoi Spiridon și de către principele Sigismund Rákoczy la 23 Iunie 1607 și pentru aceea el se numiă atunci și »Vlădica Ardealului«, pe cum se poate vede la dl Iorga, Documentele Bistriței II. pag. 94-95. Aceste toate dovedesc, că episcopul Belgradului, care pe atunci era [illegible], nu cum să fi fost mitropolit adevărat, ajunsese a fi pus sub inspecțiunea supremă a lui Spiridon din episcopia Vadului.

Dar inspecțiunea aceasta n'a fost plăcută episcopului din Belgrad și va fi dat prilej și la frecări intre cei doi episcopi rivali. De aceea vedem, că Gavrilă Báthory prin decretul de dto 29 April 1608 nu mai întăresce pe Spiridon în calitatea de inspector suprem peste toate bisericele românesci din Ardeal și părțile ungurescį, ci numai de episcop peste comitatele amintite, la cari s'a adaus de astă dată și *Maramureșul* (Eundem Spiridonem in eisdem comitatibus Torda, Kolos, Doboka, Zolnok interiori et mediocri, ac Crasna et *Maramoros* existentium Ecclesiarum Valachalium *Episcopum* creandum et ordinandum duximus. »Vechile Episcopii« pag. 76—77).

Anul, până când a funcționat episcopul Vadului *Spiridon*, nu-l cunoascem, nici nu scim, că până la 1623 cine i-a urmat în scaunul episcopesc, de cum-va i-a urmat cineva în intervalul de la moartea

sa până la a. 1623. În acest an însă aflăm în episcopia Vadului pe *Eftimie II.* Domnul N. Dobrescu în »Luceafărul« din Budapesta (num. 23—1903) publică decretul despre confirmarea episcopiei românesci conferite lui Eftimie II (Confirmatio *episcopatus* Valachalis Iephtimiae collati). Din acest decret luat din Liber Regius, vol. XI. pag. 36, conservat în archiva statului din Budapesta, dar transcris de dl N. Dobrescu cu foarte multe greșeli de latinească, vedem, că Stefan Bethlen, gubernatorul Ardealului, a numit pe Eftimie episcop peste bisericele românesci din comitatele Turda, Cluș, Dobâca, Solnocul din lăuntru (unde se află Vadul) Solnocul de mijloc, *Bihor,* (unde se află Oradea-mare) Crasña, Maramureș și *Sătmar,* și din districtele: Chiorului, Bistriței și Gurghiului. Principele Gavrilă Bethlen în 1 Iuniu 1623 confirmă numirea lui Eftimie II. peste teritoriul amintit. Aflăm deci o noauă știrbire a teritoriului episcopiei Belgradului, din care prin acest decret a fost rupte comitatele Bihor (adecă ținutul Orăzii), și Sătmar. Împrejurarea, că se amintesc aci și districtele Chiorului, Bistriței și Gurghiului, nu însemnează o crescere în teritoriul episcopiei Vadului, de oare ce aceste districte erau părți autonomice din comitatele, peste cari a fost episcop și Spiridon.

Episcopia Vadului, care deci exista și pe la 1623, în curând apune cu totul.

Episcopul Bělgradului Ghenadie II. un favorit al principelui Gavril Bethlen, reușesce a nimici episcopia Vadului din comitatele ardelene des amintite și din cele ungurene, al Sătmariului și al Bihorului Oradii, și pentru aceea în Dalteria din 4 Decembre 1628, ce o dă protopopului Ianăș din Hunedoara, se intitulează, nu numai al Bělgradului, ci și »al *Vadului și al Orăzii și al Sătmarului*« (Cipariu, Acte și Fragmente, pag. 253). Tocmai pentru că episcopia Vadului apusese, vedem, că în ținutul Bistriței, care aparținea comitatului Dobâcei și episcopiei Vadului, episcopul Ghenadie din Bělgrad exercita jurisdicțiune episcopească. Întimpinăm adecă acolo pe vicariul episcopului, adecă pe »*Smeritul Ioan, chipul vlădicăi lui Ghenadie de Bělgrad*«, care avea misiunea, să înlăture pe un protopop, pentru că acesta nu a încassat și trimis vlădicăi venitele vlădicesci, (Jorga Doc. Bistriței I. p. 43). Cu mult mai limpede se vede însă apunerea episcopiei Vadului din decretul lui George Rakoczy de dto 10 Octobre 1643, conform căruia comitatele Turda, Cluș, Solnocul din lăuntru, Solnocul de mijloc și Crasna și districtele Chioar și Bistrița, cari aparținuseră episcopiei Vadului, le găsim ingremiate în episcopia Bělgradului (Cipariu, Archiv, pag. 628). Dela 1628 în coace Episcopii Bělgradului au ajuns deci singuri stăpânitori peste toate bisericele românesci din Ardeal și

părţile unguresci. Numai în Maramureş se mai putù ţiné din când în când câte un episcop, dar în contra voinţei episcopilor din Bĕlgrad, şi numai o singură dată ni se ivesce casul, că pe timpul lui Sava Brancovici, trei protopopiate din districtul Făgăraşului au fost scoase de sub jurisdicţiunea lui, şi date antecesorului sĕu, Daniil, pe cum se poate vedé din cele ce le-am scris în »Vechile Episcopii«.

Am arătat, care a fost de la început teritoriul episcopiei Silvaşului, respectiv, Bĕlgradului şi care al episcopiei Vadului, pentru că şi prin aceasta se dovedesce, că n'a existat nici o mitropolie în Ardeal şi părţile unguresci, ci numai două episcopii, cari când erau mai mari, când mai micuţe, cu doi episcopi independenţi unul de altul, dar dependenţi de la 1585 în coace de Mitropolia Ţării-Românesci, cari trăiau în continuă luptă unul cu altul, cercând fie care să-şi mărească teritoriul diecesei sale pe socoteală celui alalt, până când episcopul Bĕlgradului a isbutit a nimici episcopia Vadului şi a ajunge singur stăpânitor preste toate bisericele din Ardeal şi părţile unguresci. În fine observ, că toate acestea le-am desfăşurat şi pentru ca, pe basa descoperirilor mai nouĕ, în parte să întregesc şi să rectific cele ce le-am scris în »Vechile Episcopii.«

Să vedem acum, care a fost ierarchia episcopească a bisericilor românesci de la începutul veacului al 16-lea până la 1572, când sub auspiciile patriarchului (mitropolitului) din Ipec s'a întemeiat episcopia Ardealului și părților unguresci, din care s'au format la 1574 două episcopii, una a Silvașului până la 1599, sau a Bělgradului de la 1599 în coace, iar alta a Vadului, care atunci s'a restaurat. În special să căutăm, că oare în periodul amintit de timp găsim undeva vre-o »șatră,« în care să se fi odihnit »mitropoliții Bělgradului« închipuiți de d-l Păcățian?

În scrierea mea »Vechile Episcopii românesci« am arătat pe larg, că între ce împrejurări politice s'au întemeiat la începutul veacului al 16-lea două episcopii românesci în Ardeal, una la *Vad* pe teritoriul domeniului și castelului de la Ciceu, care de la 1475 până pe la 1559 împreună cu Cetatea-de-Baltă era în posesiunea domnilor moldoveni, alta la *Geoagiul-de-sus* pe domeniul castelului Stremțului (Diod), care la 1507 ajunsese în posesiunea domnilor munteni. Prin urmare nu mai insist asupra celor desfășurate acolo și în »Istoria Autonomiei bisericesci,« ci voiu considera acele episcopii numai în raport cu închipuita »mitropolie« a Bělgradului.

Prima întrebare, ce ni se impune, este, că dacă a existat în prima jumătate a veacului al 16-lea o mitropolie în Ardeal, care

ca mitropolie trebuia să aibă mai multe episcopii subordinate, mai era oare de lipsă, ca domnitorii țĕrilor române să întemeieze și ei nisce episcopii în Ardeal? Ori ce om cu judecată sănătoasă va răspunde, că așa ceva nu era de lipsă. Deci dacă voevozii români au întemeiat în Ardeal două episcopii, aceasta s'a întâmplat din motivul, că Românii ardeleni pe atunci nu aveau nici o episcopie și cu atât mai puțin o mitropolie, care nu se poate închipui fără de episcopíi subordinate.

Cunoascem pe episcopii de la *Vad* cu numele lor și cu anii, în cari au funcționat. Scim însă și aceea, că ei au fost aleși și sfințiți în Moldova, și trimiși de voevozii acestei țĕri, unde exista o mitropolie puternică. Ast fel stând lucrul, cum s'a putut întâmpla, ca nisce episcopi să vină în Ardeal și să funcționeze aci fără ca ei să fie sfințiți și învestiți cu misiune canonică din partea mitropolitului lor din Ardeal, care singur ar fi fost îndreptățit a o face aceasta? La această întrebare nu se poate răspunde, de cât cu admiterea adevărului, că în Ardeal pe timpul acela nu exista nici o mitropolie.

Nici nu poate scăpa cineva de forța logică a acestor întrebări, zicând de pildă, că domnitorii moldoveni și munteni au întemeiat nisce episcopíi numai pentru comunele din moșiile lor, unde le-a plăcut să aibă și ei nisce episcopi. Așa ceva nu

să poate admite din simplul motiv, că episcopii de Vad și Geoagiu au exercitat jurisdicțiune și peste ținuturi, cari nu erau în posesiunea domnilor moldoveni și munteni. Așa d. e. Petru Rareș, în 19 Iulie 1546, când nu mai era Domn peste districtul Bistriței, se roagă de magistratul Bistriței, să primească pe episcopul *Tarasie*, ales și trimis de voevodul român pentru Vad, pe cum au fost primiți și antecesorii acelui episcop. Tot așa se roagă de Bistrițeni și Ilie-Vodă în 5 Ianuarie 1550 în favorul episcopului *George* de la Vad (Jorga, Doc. Bistr. I, p. CXIII, not. 145 și 151). Ast fel stând lucrul, întrebăm iară-și, cum se poate admite absurditatea, ca un domnitor din țară străină să pună în altă țară nisce episcopi pentru ținuturi de acelea, în cari după închipuirea d-lui Păcățian era deja instituită o ierarchie episcopească și chiar o mitropolie?

Iată dar, că împrejurările din prima jumătate a veacului al 16-lea fac cu totul imposibilă presupunerea, că pe atunci ar fi existat o mitropolie românească în Alba-Iulia, ori airea în Ardeal și Ungaria. Cel ce nu voesce a se pleca înaintea acestui adevăr, are datorința, să ne dovedească cu documente vrednice de toată credința, cari au fost mitropoliții de pe timpul acela? unde și-au avut ei reședința? ce teritoriu ocupa archiedecesa lor? cari le-au fost episcopiile sufragane? Dacă ar fi existat

mitropolia închipuită a d-lui Păcățian, atari documente de sigur s'ar afla, căci dacă se pot găsi și s'au găsit documente despre modestele episcopii întemeiate de voevozii munteni și moldoveni la Geoagiu și Vad, cu mult mai ușor ar trebui să se afle despre »mitropolia Bělgradului«, care dacă a existat, pe cum n'a existat, de sigur a fost o instituțiune mai mare și mai puternică, de cât acele două episcopii, și legată cu nenumărate fibre de viața politică a țěrei și a poporului românesc și ast fel nenumărate ar trebui să fie și urmele ei.

Așa dar nici în prima jumătate a veacului al XVI-lea n'a existat nici o mitropolie românească în Ardeal și Ungaria, ci două episcopii, dintre cari a *Geoagiului* atârna de fapt și de drept de *Mitropolia Țěrii-Românesci,* iar a *Vadului* de fapt de *Mitropolia Moldovei.*

Pe la mijlocul veacului al 16-lea domnii munteni și moldoveni își pierd posesiunile din Ardeal și ast fel tinerile episcopii de Geoagiu și Vad rămân fără ocrotire și ajutor de la cei ce le-au dat viață. Reformațiunea nimicesce cu forța vechia, bogata și puternica episcopie romano-catolică transilvană din Alba-Iulia, așa în cât ea numai după 150 de ani a putut fi restabilită prin domnitorii catolici ai casei de Habsburg, cari au pus mâna și pe Ardeal. Reformatorii să aruncară apoi cu toată puterea și asupra bisericei Ro-

mânilor ca să se [illegible] din credința bisericei slavo-bizantine și să o reforme, după chipul și asămănarea bisericei reformate-magiare. În fruntea mișcării se pun însuși domnitorii țerii și corpul leg[illegible]. Se găsesce îndată un episcop românesc — este George episcopul Vadului — care pe la 1566 trece la calvinism, și este impus prin legi și ordonanțe draconice tuturor bisericelor românesci din țară. Episcopia Vadului prin apostasia episcopului ei George încetă de a mai exista de o camdată și tot pe atunci apune episcopia Geoagiului. În la 156[illegible] moare episcopul calvinesc George și în acela-și an ajunge episcop calvinesc al tuturor bisericelor românesci Pavel Tordaș, care ocârmuiesce aceste biserici cu sprijinul fanaticului principe protestant Ioan Sigismund Zápolya. Românii însă nu vreau să ascunde de episcopii lor calvini, ce-și bat joc de ei, cu toate că principele amenință pe toți preoții românesci cu izgonire din țară. Se produce deci o mare turburare între Români, căreia după moartea lui Sigismund întâmplată în 1571, îi pune capăt noul principe Stefan Báthory. Acesta și pentru-că era catolic și pentru-că avea lipsă de simpatiile Românilor spre a-și consolida tronul, la 1572 numesce episcop pentru Românii, cari nu voiau să se calvinească, pe [illegible], călugăr moldovean *Eftimie I.* Harnic și învățat fiind, Eftimie I. sciù să înființeze respectiv[illegible]

să reînfiieţeze după doi ani (1574) două episcopii, una a Silvaşului, a cărei moştenire a primit-o la 1599 episcopia Belgradului, şi alta a Vadului, pe care a restaurat-o, mutându-se el însu-şi acolo spre a fi mai aproape de ţara sa natală. Biserica este din firea ei conservatoare şi ţine mult la tradiţiunile sale. Aceste tradiţiuni reaminteau două episcopii, una înfiinţată cu ajutorul Moldovenilor şi alta cu a Muntenilor. Nimic deci nu era mai firesc, ca iarăşi să se înfiinţeze două episcopii, din cari una să fie spriginită de Moldoveni, şi alta de Munteni. Episcopul român calvin Paul Tordaşi, rămâne ast fel numai cu Românii calviniţi, ca şi succesorul său Mihaiu Tordaşi, cu care pe la 1582 să încheie şirul episcopilor români calvini (Vezi »Vechile Episcopii).

Ast fel stând lucrurile, cred, că nici chiar domnul Păcăţian, nu va puté zice, că de la 1566, când întreagă biserica românească a fost pusă sub conducerea episcopului calvinit George, până la 1572, când a fost numit Eftimie I. ca episcop pentru Românii răsvrătiţi în contra episcopilor români calviniţi, am fi avut, ori am fi putut avé o mitropolie românească cu mai multe episcopii sufragane.

Dar nici nu poate aduce d-l Păcăţian nici o dovadă despre existinţa închipuitei sale Mitropolii în tot decursul veacului al 16-lea. La pag. 36 d-sa citează articlul de

lege 4 din 1574, conform căruia »De sub plătirea zecimei însă *aşa să vede*, că trebue *să fie scutiţi* (Rutenii şi Valachii), după ce s'au obicinuit a o *plăti episcopilor de religia proprie*.«

Această lege însă poate avea mare importanţă din punct de vedere social, economic şi chiar politic, dar pentru obiectul, de care ne ocupăm noi, nu are absolut nici o însămnătate. Din el numai atât vedem şi numai atâta se poate dovedi, că pe la 1574 *aveam nisce episcopi*, cărora Românii se obicinuiau a le plăti zecimă, dacă şi întru cât li-se îngăduia aceasta. Adevărul acesta însă nimenea nu l'a negat, ci chiar noi am dovedit, că în tot decursul veacului al 16-lea am avut episcopi, atât slavo-bizantini, cât şi calvini şi atât în »Vechile Episcopii,« cât şi mai sus în aceastǎ scriere, am adeverit nu numai în *termini generali*, că am avut nisce episcopi, dar am arătat şi aceea, că cine au fost aceşti episcopi cu numele lor, când au păstorit, când li-s'au înfiinţat diecesele, unde şi-au avut reşedinţa, peste ce teritor se estindea jurisdicţiunea lor!

Este adevărat, că la pag. 40 şi domnul Păcăţian pomenesce cu numele pe un vlădică *Todor* din 1594, aşa pe cum l'a aflat la Böhm (Délmagyarország, vagy az ugynevezett Bánság külön története p. 251—2). Pe acest Todor d-sa îl face episcop *românesc* în »foişoara« »Telegrafului Român«

(numerii 43—4 ex 1904), deși din documentul împrumutat de la Böhm, ce-l publică d-sa acolo, se vede destul de limpede, că Todor a fost vlădică *sêrbesc*, de oare ce în 13 Iunie 1594 vlădica a adresat principelui Sigismund Báthory o petiție, despre care zice, că o scrie în numele *națiunei sêrbesci* (e levelet mi hárman irjuk: Szábbás bán, Mironit Veli és *Todor Vladika,* minden knéz és a rácz *keresztény nemzet nevében).* Împrejurarea, că se face amintire și de *cneji,* nu trebue să ne ducă în eroare, ca să credem, că aci ar fi vorba și de Români, de oare ce diregătoria de *cneji* este și instituțiune sêrbească, care în căpitanatele de graniță Criș, Coprainiț și Ivanici, între Drava și Sava, a fost regulată prin statutul de dto 14 April 1630, unde la fie care paragraf se pomenesce »*judex sive knezius*« (Vanicek, Militärgrenze I, p. 410—420) ca primariu sau jude comunal, și de aceea și Românii bănățeni, în urma convețuirii lor cu Sêrbii, numesc chineji pe primarii lor.

Astăzi scim perfect, că din ce trăiau episcopii românesci de la 1572 în coace și o scim din gura lor mai bine, de cât din legea de la 1574, care fiind în favorul Românilor, nu se executa, pe cum nu se execută nici astăzi legile, cari sunt favorabile lor. Cine vrea să vadă, cari au fost acele venite, n'are de cât să cetească Documentele Bistriței, publicate de d-l Jorga, și în special documentul din volumul II.

pag. 4. nr. CLXIII. și cel din volumul I. pag. 43 nr. LVIII. Scim și care a fost venitul episcopilor români calvini, căci ni-o spune dieta din Turda de la 1569 (la Hurmuzaki Doc. III. partea 2, pag. 660), că adecă fie care familie avea să le dea câte *o claie de grâu*. Despre episcopii Vadului și Geoagiului, câtă vreme au stat sub scutul voevozilor români, scim, că aveau sate și moșii, din cari puteau trăi destul de cinstit. Tot așa de bune venite avea episcopia Vadului și după ce s'a restaurat la 1574. Episcopia Silvașului fusese înzestrată cu proprietate inmobilă din partea domniței Zamfira (»Vechile Episcopii« pag. 51.) Episcopia Bĕlgradului căpĕtase moșii de la Sigismund Báthory, pe cum ne spune Napragy în raportul citat, ce l'a adresat împăratului Rudolf II. Cunoascem deci destul de amănunțit organisația ierarchiei bisericei românesci din tot decursul veacului 16-lea, vedem însă, că în cadrul acestei ierarchii nicăiri nu se află și închipuita Mitropolie a Bĕlgradului, care n'a putut ajunge, să fie de tot spălătăcită, când toate episcopiile cu episcopii lor apar în colori atât de vii. Ba cutez a afirma, că dacă ar fi existat vre odată în regatul Ungariei cel catolic și catolizant înainte de 1500 o mitropolie românească cu mai multe episcopii, ea nici odată n'ar fi putut să fie restaurată și să reapară pe scena vieții noastre politice și religioase așa de ușor,

ca tocmai în veacul al 16-lea după catastrofa de la Mohács (1526), când puternicul regat ungar s'a desbinat în două state; când inima Ungariei a fost cucerită de Turci; când voevozii țĕrilor române se amestecau așa de des în afacerile Ardealului; când ei aveau posesiuni extinse în această țară, și adeseori le era căutată prietinia; când puternica și bogata episcopie romano-catolică din Alba-Iulia, pedeca cea mai mare în calea înjghebării unei ierarchii slavo-bizantine pentru Români, a fost sdrobită și nimicită și când Mihaiu-Viteazul a întrat triumfător în Alba-Iulia, așezându-se în reședința episcopilor romano-catolici de odinioară! Dacă nici pe timpul acesta nu găsim închipuita mitropolie a d-lui Păcățian, înzădar o căutăm înainte de 1500.

Dar s'o căutăm!

3. Episcopiile catolice de pe teritoriul locuit de Români.

Documentele publicate până acum despre poporul român, adeveresc, că începênd de la colonizarea Daciei prin Traian Românii din Ardeal și Ungaria Mitropolie proprie nu au avut în aceste țĕri.

Au existat însă pe teritoriul locuit de Români mai multe episcopii catolice de ritul latin: a Cenadului, Orăzii-mari și Agriei în Ungaria, a Ardealului în Transilvania și o parte din Ungaria. De odată cu cuceririle de scurtă durată ale regatului ungar din colo de Carpați, s'au întemeiat în prima jumătate a veacului al 13-lea încă două episcopii, una a Cumaniei (sau Milcovului), alta a Argeșului, ambele de scurtă viață, iar in jumătatea a doua a veacului al 14-lea s'a înființat episcopia Siretului în Moldova și a Severinului în Muntenia.

Episcopiile *Cenadului* și *Agriei* s'au înființat încă pe timpul sfântului Ștefan. Cu privire la timpul înființării episcopiei

Orăzii-mari istoriografii nu sunt de o părere. Unii o ţin înfiinţată de sfântul Ştefan, alţii de sfântul Ladislau pe la 1083.

Cu privire la înfiinţarea *episcopiei catolice transilvane* încă sunt douě păreri Istoriografii, cari susţin, că Ardealul a fost cucerit încă înainte de sfântul Ştefan, spun, că episcopia a fost întemeiată în Alba-Iulia de acest rege. Cei ce combat această părere, şi susţin, că Ardealul nu a fost cucerit de Tuhutum, şi că sfântul Ştefan numai a *început* cucerirea lui, cred, că sfântul Ladislau este şi întemeietoriul episcopiei catolice de Ardeal.

Poate nu greşim susţinênd, că s. Stefan a întemeiat o episcopie pentru părţile »ultrasilvane« sau »transilvane,« dar aceea la început nu-şi avea reşedinţa în Alba-Iulia (Bělgrad), ci în vre o localitate din comitatul Selagiului. Documentele ne arată, că averile inmobile mai mari ale episcopiei transilvane la început nu erau în apropierea Albei-Iulie, deşi fie care episcop se silia să-şi câştige moşii aproape de reşedinţa sa, ci departe în comitatul Selagiului, Bihorului, Clujului şi Dobâcei. În comitatul Clujului erau satele Cluj (villa Kulusvar), Gilău, Căpuş şi Körösfő; în comitatul Dobâcei: Herina şi Bilak; în comitatul Solnocului (astăzi în Selagiu) satele: Zilah şi Tusnad; în comitatul Bihorului satul Barát-Püspök; în comitatul Sătmarului: comuna dispărută Ebes (Teutsch - Firnhaber, Urkundenbuch,

p. 127), pe când aproape de Alba-Iulia episcopul avea de la 1276 încoace numai trei sate: Șard, Acmar și Piski, dintre cari cel dintâiu pe la 1238 încă nu era în posesiunea episcopului (Ibidem p. 61), iar celealalte două au ajuns în posesiunea lui numai la 1276 (Ibidem, p. 111) în schimb pentru Körösfő. Dacă însă episcopul Transilvaniei ar fi residat de la început în Alba-Iulia, atunci și averile lui ar fi fost aproape de acest oraș, în Ardeal, iar nu departe în țara ungurească.

Fapt este, că episcopia Transilvaniei ocupa odinioară și teritoriul comitatelor de astăzi Selagiu, Sătmar și Ugocea. Fapt este mai departe, că la început nici hotarăle episcopiei Transilvaniei,nici ale Agriei nu erau bine determinate spre răsăritul Ungariei, ci s'a lăsat episcopilor, să-și ocupe spre răsărit tot teritoriul, ce va ajunge în stăpânirea regilor ungari. De aceea vedem, că și pe la 1300 episcopii de Agria și Transilvania se disputau, care este în drept a ocârmui Maramurășul și a culege zeciuiala de acolo (Dr. I. Mihalyi, Diplome maramurășene p. 1—3). Din această neînțelegere a eșit învingător episcopul Agriei, dar al Transilvaniei și-a putut ținé totuși stăpânirea peste Selagiu, Sătmar și Ugocea. Dacă însă episcopul Transilvaniei de la început ar fi residat în Alba-Iulia, atunci nimic nu era mai firesc, de cât ca ținuturile ungurene Selagiu, Sătmar și Ugocsa să aparțină, conform con-

figurațiunii geografice, episcopiilor din Agria și Oradea-mare, de oare ce el avea destul teritoriu în Transilvania. Este deci lesne de crezut, că stăpânirea episcopului »ultrasilvan« sau »transilvan,« pe timpul sfântului Ștefan și-a avut reședința în comitatul Selagiului, ori alt undeva în Țara ungurească, de unde putea ocârmui și comunele de la marginea Ungariei spre Transilvania și Maramurăș, și cele din Transilvania de la poalele Meseșului și că numai mai târziu, cu înaintarea stăpânirii unguresci, a putut ajunge adânc în Ardeal spre a-și așeza reședința în Alba-Iulia.

În această presupunere ne întăresce și împrejurarea, că pe când toate episcopiile catolice întemeiate de sfântul Ștefan și de sfântul Ladislau poartă numirea de la un oraș, ceea ce alt cum este prescris atât în Biserica orientală, cât și în cea apusană, pe atunci episcopul romano-catolic din Alba-Iulia poartă numirea de la o țară, adecă de la »Ultrasilvania« sau »Transilvania.« Aceasta numai așa se poate explica, dacă admitem, că reședința acestui episcop nu a fost determinată de la început, ci s'a așteptat mai întâiu, să i-se cucerească tot teritoriul, peste care avea să stăpânească ca episcop, și numai după aceea să i-se aleagă locul potrivit de reședință definitivă. Până când era însă să ajungă la reședința aceasta, oamenii s'au obicinuit a-i da titlul de la țara, unde avea să fie episcop, și

acest titlu i-a rămas până în ziua de astăzi. Avem deci de a face cu un titlu isvorît din motive istorice și nu canonice.

Argument hotăritor, că episcopul catolic transilvan pe timpul sfântului Ștefan nu și-a avut reședința în Alba-Iulia, este împrejurarea, că un scriitor vechiu, citat la Gánóczy Antal (Disert. de S. Ladislao fundatore Eppatus Varadin. pag. 15) ne spune, că »B. Ladislaus monasteria episcopalia duo contruxit, scilicet Varadinense et Albense,« va să zică s. Ladislau a zidit episcopia Albei-Iulie.

Am insistat ceva mai mult asupra înființării episcopiei catolice transilvane, ca să relevăm greșala, în care a căzut domnul Gr. G. Tocilescu, când față cu scrierea mea »Vechile Episcopii« a afirmat, că episcopul ardelean s'a numtt *Ultrasilvanus* sau *Transilvanus* »fiind că în Alba-Iulia, sau Bělgrad exista deja o veche archiepiscopie, cea românească, și că prin urmare, catolicii se feriau a adopta titulele unei biserici schismatice« (Anal. Acad. r. pe 1902—3, t. XXV pag. 416.) Eroarea este evidentă nu numai din expunerea de mai sus, ci și din faptul, că pe timpul sfântului Ștefan biserica orientală nu era schismatică, de oare ce schisma a erupt în mod formal numai la 1054, iar de altă parte biserica catolică și în ziua de astăzi sfințesce nenumărați episcopi (numiți titulari, sau in partibus) cu titule de la

scaune, cari de fapt sunt schismatice, dar cari înainte de schismă erau toate catolice, fiind că să aflau în unitatea credinței și în împărtășirea iubirei cu biserica Romei.

Episcopia Cumanilor, sau Milcoviei a întemeiat-o archiepiscopul Strigonului, Robert, la 1227 și cel dintâiu episcop al ei a fost Teodoric, despre care face amintire o scrisoare a papei Grigorie IX. din 1228. Această episcopie începuse a înflori și episcopul ei era încredințat chiar și cu resolvirea unor afaceri importante în Ungaria. Dar la 1241 năvălirea Tătarilor o pustiì nimicindu-i și reședința din Milcov, și ast fel pe lângă toate încercările Papilor ea nu se mai putù restaura (Hurmuzaki, Doc. I. pag. 102, 107, 108, 111, 112, 113, 130, 131, 132, 136, 138, 141, 172, 255, 257, 495, 602, 609, 622, și I/2 pag. 8. 45, 64, 65. 80, 174, 176, 224, 375.), iar titularii ei, cari multă vreme i păstrară numele ca episcopi ai »Cumanilor« sau de »Milcov,« erau numai episcopi fără de diecesă, cari trăiau din beneficiile, ce le avuseră mai nainte de a fi consacrați. Încercările unuia sau altuia dintre ei de a ajunge în posesiunea episcopiei, nu se par a fi fost încununate cu succes. Cine vrea să scie mai multe despre aceasta episcopie catolică de ritul latin, poate ceti prefața d-lui N. Jorga în Studii și Documente I, II. Noi numai atâta mai observăm, că unii »istoriografi vechi« preamăriți de d-l Pă-

căţian, pune episcopia catolică-latină a Cumanilor între episcopiile sufragane ale închipuitei Mitropolii schismatice de Bělgrad. Aşa face domnul Popea (Vechia Mitropolie, p. 56) şi tot aşa face şi d-l Ioan cav. Puşcariu (Dr. Ilarion Puşcariu, Mitropolia Românilor ortodocsi, pag. 4.), deşi episcopia era supusă nemijlocit Sfântului Scaun apostolic al Romei.

Esistinţa *Episcopiei catolice de Argeş în Ţara-Românească* este neîndoioasă, deşí nu i-se poate sci positiv timpul, când fu înfiinţată. Despre ea vorbesce Papa Bonifaciu IX în bulla din Novembre 1390 ca despre o diecesa, ce exista odinioara (»olim Argensi dioecesi« la Hurmuzaki, Doc. I. pag. 526, unde din greşală este pusă bulla la a. 1295) şi cu acelea-şi cuvinte vorbesce despre ea şi în o bullă din 1400 (Ibidem I. 2. pag. 409). Prima amintire despre un episcop de Argeş se face în un extras de câteva cuvinte din bulla Papei Bonifaciu IX dela 16 Maiu 1390, în care ni se spune, că atunci a fost numit episcop de *Argeş* în mitropolia *Calocei* un călugăr carmelitan, Francisc de S. Leonardo (»constitutus episcopus Argiensis in Valachia, sub Metropoli Colocensi«, Hurmuzaki. Doc. I. 2. p. 330.) Documentul acesta ne arată, că episcopia Argeşului nu era sufragană episcopiei catolice transilvane, ci mitropoliei de Calocea. În Ţara-Ungurească erau numai două mitropolii în secolul al 13-lea şi 14-lea

(Fejér, Cod. D. II. 217), cea din Strigon cu episcopiile din Iaurin (Győr), Agria (Eger) Vaţ, Vesprim şi Nyitra, şi cea din Calocea cu episcopiile din Cianad, Ardeal, Oradea-mare, Zagrab, Bosnia, şi Sirmiu. Episcopia Cumanilor era supusă, pe cum am accentuat, nemijlocit Scaunului apostolic al Romei Pe cum deci episcopia Ardealului fusese supusă mitropoliei Calocei, aşa s'a întâmplat şi cu episcopia *Argeşului* la înfiinţarea ei. În documentele publicate la Hurmuzaki (vezi şi Iorga, Studii şi documente, I, II) găsim, şi după apunerea episcopiilor de Milcov şi Argeş, foarte mulţi episcopi de Milcov şi Argeş ca »sufragani« ai vre unui episcop, ori archiepiscop, nu numai din Transilvania şi Ungaria, ci şi din alte ţări catolice. Ca să pricepem acest lucru, trebue să observăm, că episcopii sufragani sunt de două feliuri. Aceia, cari sunt episcopi actuali ai unei diecese supuse unei archiepiscopii, se numesc »sufragani» ai respectivului archiepiscop. Se întâmplă însă, că un episcop cu diecesă, pentru bětrâneţele sale, ori din alte cause, are lipsă de un ajutor în oficiul său, care să sfinţască preoţi, să facă visitaţiuni canonice şi să îndeplinească alte lucrări, pe cari episcopul diecesan nu le poate îndeplini. În casul acesta episcopului diecesan i-se dă ajutor, de comun dintre membri capitulului său, o persoană, care se chirotonesce episcop, ca ori ce alt episcop, şi se numesce »su-

fragan«al episcopului său diecesan, pe care îl ajută în oficiu. Fiindcă însă doi episcopi cu acela-și titlu nu pot să existe în una și aceea-și diecesă, şi fiind-că ori ce episcop trebue să aibă un titlu, episcopul »sufragan« al episcopului diecesan capătă titlu, nu de la scaunul episcopului său diecesan, ci de la o episcopie, care a existat odinioară, dar a apus, pentru-că sau a fost distrusă de păgâni, sau a fost ocupată de schismatici, ori eretici. Ast tel de episcopi sufragani ai episcopului diecesan de Transilvania au fost aceî canonici din Alba-Iulia, pe cari în documente î-i întâmpinăm ca episcopi de Argeș după apunerea acestei episcopii.

Episcopii »sufragani« ai episcopilor diecesani se mai numesc și *titulari,* sau în »partibus infidelium«. Dacă episcopul sufragan sau *titular* nu are beneficiu propriu de canonic, ori preposit, ori de abate, ori de alt ceva, atunci însu-și episcopul diecesan este dator să-l întreţină. După moartea episcopului diecesan, care a avut un episcop sufragan, acesta încetă a mai fi sufragan și al episcopului diecesan următor, remânêndu-i numai titlul de episcop, dar fără funcţiunea de »sufragan«.

Mai sunt însă și alţi episcopi *titulari,* fără să fie »sufragani« ai unui episcop diecesan. Ast fel de episcopi sunt toţi dignitarii aceia, cari ocupă un oficiu înalt și stabil bisericesc și de odată cu acest

oficiu sunt înălțați și la treapta episcopească, ori archiepiscopească, fără de a i-le să da și o diecesă, ci numai titlu de la o episcopie, ori archiepiscopie, care odinioară a existat, dar a apus de mult, cum sunt d. e. nunții apostolici și alți dignitari din Roma și de airea. Ast fel de episcopi *titulari sunt și archiereii din România, cari nu au eparchie, ori diecesă proprie.* Chiar și la noi au voit domnii din Sibiu să facă un episcop *titular*, pe Preacuvioșia Sa archimandritul Dr. Ilarion Pușcariu. Ba unii au dorit, să-i dea chiar titlu de »Alba-Iulia,« deși există un archiepiscop și mitropolit român unit în țară, care în mod canonic și legal poartă acest titlu.

Din toate acestea se vede, cât de neorientat este d-l Păcățian nu numai în istorie, ci și în dreptul canonic, când afirmă acestea despre *episcopii titulari:* »n'aveau reședință, n'aveau nici chiar locuință stabilă, ci umblau dintr'o diecesă într'alta substituind pe episcopii bătrâni și neputincioși, cari îi angajau și îi plătiau pentru ca să facă în locul lor serviciile cerute în biserică. Episcopii titulari, făcuți cu duiumul din partea papilor, cari voiau să aibă în ei o falangă puternică de apărare în consiliile bisericesci, *erau mulți și erau niște episcopi călători*, când aici, când colo« (pag. 58). S'a întâmplat adecă, că un episcop titular, Vitus, sufragan al episcopului din Cincibisericì, murindu-i episcopul diecesan, și

următoriul episcop diecesan ne avênd lipsă de sufragran și prin urmare ne mai ținându-l lângă sine, el, Vitus, a fost silit, să-și caute alt beneficiu, de oare ce nu era nici preposit, nici canonic în capitulul din Cinci-biserici și ast fel nu avea din ce să trăiască. Din casul acesta isolat domnul Păcățian face toate deducțiunile citate mai sus, fără să țină samă de asezămintele bisericei orientale și apusane. Dacă episcopii titulari sunt »*nisce episcopi călători,*« oare domnul Păcățian dat-ar-fi și în mâna Preacuvioșiei Sale Dr. Ilarion Pușcariu bâta de călător, ca să poată lua lumea în cap, după ce ar fi ajuns episcop, sau archiereu titular de »Alba-Iulia« ?

În fine, ca să gătăm cu titulele, mai observăm, că se poate întâmpla, ca cineva să fie mitropolit, ori episcop cu diecesă, fără ca să poarte numele de la reședința sa, ori de la altă localitate din diecesa sa. Aceasta se întâmplă d. e. atunci, când într'o țară, unde mai înainte n'a existat nici un scaun episcopesc, se înființază o mitropolie. Fiind că în casul acesta nu este nici o episcopie, care să poată fi înălțată la demnitatea de mitropolie, Mitropolitul capătă titlul de la o mitropolie apusă. Așa s'a întâmplat, când s'a înființat mitropolia Ungrovlachiei la 1359. Fiind că pe atunci în toată Țara Românească nu exista nici un scaun episcopesc, care să poată fi înălțat la treapta de mitropolie, Mitropolitul

a căpătat titlul de la *Nicomedia*, unde existase o mitropolie grecească, dar după cucerirea Nicomediei prin Turci la 1326, această Mitropolie încetase și numele ei a putut trece la Mitropolia cea nouă a Ungrovlachiei. Asemenea se întâmplă și când cineva ajunge episcop într'o eparchie (diecesă), care n'a fost instituită și recunoscută încă în mod canonic și legal. Așa vedem d. e. că episcopii ruteni de la Muncaciu, înainte de ce s'ar fi instituit diecesa Muncaciului în mod canonic, purtau titlu de la nisce episcopii de mult apuse pentru biserica catolică și foarte depărtate de ei, De Camillis intitulându-se »Episcopus Sebastiensis,« iar Olsavsky »Episcopus Rossensis« (Nilles, Symbolae, 860, 871), și tot așa s'a întâmplat și cu Daniil episcopul românesc de la 1577—8, care se intitula de »Severin,« deși eparchia lui era în Ardeal.

Dar să ne întoarcem la episcopia »Argeșului.« În bullele papale din 1390, când apare ca episcop de »Argeș« Francisc de S. Leonardo, și din 1400, ea figurează numai ca existentă *odinioară* (olim), iar nu ca existentă *de fapt*. Aceasta împrejurare me face să deduc, că Francisc încă a fost numai episcop titular de Argeș, ca și cei ce după dânsul purtau acest titlu. Prin urmare trebue să admitem, că episcopia Argeșului s'a înfiiințat mai înainte de 1390. Timpul cel mai potrivit pentru

înființarea ei ni-se pare prima jumătate a veacului al 13-lea, când s'a înființat și episcopia Cumanilor din Moldova și când, pe la 1225, regele Ungariei a isgonit și din Țara-Românească (terra ultra montes nivium, mai târziu Transalpina) pe cavalerii Teutoni, luându-le cetatea puternică ce o aveau ei în această țară (Hurm. Doc. I, 95). Atunci în locul »archipresbiteratului,« care-l aveau locuitorii acestei țări și care era învestit cu jurisdicție episcopească din partea papei Honoriu III. (Ibidem I, 88), regele Ungariei va fi înființat o episcopie, care a putut dura și în jumătatea a doua a veacului al 13-lea, când voevozii Țării-Românesci Litovoi și Seneslav recunosceau suzerenitatea regilor ungari (Ibid. I. 249) până pe la 1330, când Carol Robert fu bătut de voevodul Basarab și alungat din țară și poate chiar până la 1359, când s'a înființat mitropolia românească a Ungrovlachiei. Pe la 1365 voevodul Țării-Românesci Vladislav scria din Argeș *tuturor credincioșilor săi, cetățenilor, popoarălor și oaspeților de ori ce națiune și limbă*, să primească cu toată cinstea pe »sufraganul« episcopului catolic transilvan, care avea să vină în țară pentru binele sufletesc al voevodului și al supușilor lui (Hurm. Doc. I, 2, p. 148). Acest document ne arată, că pe la 1365 nu mai exista în Țara-Românească episcopia »Argeșului,« căci însuși episcopul latin din Transilvania (A.-Iulia) se îngrija de interesele catolicismului în

aceea țară, trimițênd acolo pe »sufraganul« sau, adecă pe un episcop titular, care-l ajuta în ocârmuirea diecesei transilvane, ce pe atunci se estindea, pe cum se vede limpede din act, și peste Țara-Românească.

La 1371 se înfiiință o nouă episcopie în Moldova, a *Siretului*. Cel dintâiu episcop al ei a fost *Andreiu*. (Hurmuzaki, D. I, 2, p. 160, 162, 168, 171, 172.) Ea nu dură mai departe de 1400, când, după o scrisoare a papei Eugeniu IV. din 1439, era vacantă (Hurmuzaki, Doc. I. 2. pag. 660) și rămase vacantă și mai departe, și când întâmpinăm, pe la 1402, numai un episcop *titular* de *Siret*, dar acesta era tot odată »sufragan« al episcopului din Cracovia și de sigur n'avea de gând să meargă în Moldova. Dreptul de a se păstra aceasta diecesă se reservà din partea sfântului Scaun apostolic încă și mai târziu, când vedem figurând nisce episcopi titulari de *Siret*, (Jorga, Studii și Documente I-II, pag. XXV—XXX), dar mai ales când Papa Ioan XXIII. o supuse mitropoliei catolice de Lemberg la 1412 (Hurmuzaki, Doc. I. 2, pag. 487).

Într'un timp, când Severinul ajunse iarăși sub stăpânirea nemijlocită a Ungurilor (Vedi Onciul, Titlul lui Mircea cel Bětrân, în Convorbiri lit. 1, 1903, pag. 29.) la 1382, mai întêmpinăm încă o episcopie catolică pe teritoriul locuit de Români, a *Severinului*, a cărei episcop *Grigorie* se intitula »al Severinului și al părților tran-

salpine« (Episcopus Severinii necnon parcium Transalpinarum), care în acel an sfinți un subdiacon în *Câmpulung* (Hurmuzaki, Doc. I. 2, p. 276,), ceea ce încă arată, că episcopia Argeșului încetase de mult. Episcopia *Severinului* exista, poate după oare cari întreruperi în șirul archiereilor ei, chiar și pe la 1439, când papa Eugeniu IV. scrie lui *Benedict episcop de Severin* (Benedicto Episcopus Zewrinensi), să administreze și bisericile catolice din Moldova (Hurmuzaki, Doc. I. 2. pag. 660). Că pe la 1439 era un episcop catolic la Severin, se esplică prin împrejurarea, că pe atunci Severinul era în posesiunea Ungurilor (Onciul, l. c. num. 3 ex 1903 pag. 226) și era guvernat de Bani unguresci. (Hurmuzaki, Doc, I. 2. p. 608, și Pesti, A szörényi Bánság, I. p. 729 și urm.)

Cunoscênd acum episcopiile latine de pe teritoriul locuit de Români, să cercetăm și starea bisericei românesci în veacul al 13-lea și 14-lea și apoi să facem conclusiunile, ce resultă din aceste cercetări.

4. Mitropoliile orientale din țările vecine.

După ce am aflat din documente vrednice de toată credința, cari au fost episcopiile catolice latine pe teritoriul locuit de Români în veacul al 13-lea și al 14-lea și chiar și mai înainte, și după ce celelalte episcopii, cari au existat mai târziu pe terîtoriul principatelor române, pentru cestiunea, ce ne preocupă, nu au importanță, și pot fi cunoscute din prefața scrierii dlui Jorga, Studii și Documente, I, II, să vedem, cari au fost în timpul acesta episcopiile, sau mitropoliile slavo-bizantine, sau greco-orientale, cum le zicem astăzi.

Domnul Păcățian află pe la sfârșitul veacului al 14-lea o mitropolie românească chiar și în *Transilvania,* că-ci după ce ne spune, că la 1391, când patriarchul constantinopolitan prin o scrisoare a încuviințat înființarea mănăstirii afântului archanghel Mihail din Maramurĕș, și când, și după părerea d-lui Păcățian, n'au existat Mitropoliți în Ardeal, la pag. 104 continuă ast-fel:

»Şi că patriarchul din Constantinopol de fapt s'a şi îngrijit, ca biserica greco-orientală din Transilvania şi Ungaria să nu rĕmână multă vreme (de la datul scrisorii) fără mitropolit, e lucru *bine dovedit.* Cam tocmai pe atunci s'au întemeiat din partea patriarchatului Constantinopolitan cele două mitropolii, despre cari George Codinus ne spune, că »posteris temporibus constituti sunt in Ungrovlachia duo metropolitae, quorum alter tenet locum Nicomediensis, et dicitur Exarchus totius Ungariae et Plagenarum. Alter dicitur metropolita partis Ungrovalachiae, geritque vices Amaseni. Factus est etiam *nostra aetate* metropolitanus Antistes Bidynae, et alius in *Moldavia,* seu Nigra Valachia (Cf Notitia Graec. Episcopatuum a Leone sapiente ad Andronicum Palaeologum, pag. 409).«

»Din faptul, că mitropolitul Damian al Moldovei a luat parte activă la consiliul (sic!) din Florența, ținut la anul 1439, va să zică Mitropolia Moldovei era pusă în ființă pe atunci, se poate conchide, că sub: *etatea noastră* (zilele noastre), Codinus ințelege primele decenii ale secolului XV, pe când sub »posteris temporibus« în vremile mai recente, pot să fie înțeleși anii premergători, unul ori două decenii mai în urmă, va să zică, sfârșitul secolului XIV, ori începutul secolului XV. Nu cu mult deci după editarea din partea patriarchului *Antoniu* a cunoscutei scrisori pe sama egumenului mănăstirei din Maramurĕș.«

»Şi după-ce sub Ungrovlachie erau ințelese toate țĕrile locuite de Români, e lucru *constatat,* că din cele două mitropolii prime, numite din partea lui Codinus ca înființate ceva mai înainte de zilele, în cari el a trăit, una a trebuit să *fie negreşit a Transilvaniei,* care însă *nu a* fost înființată din nou, ci a fost reînființată, a fost pusă din nou în activitate, după ce funcționarea ei fusese întreruptă, *cine scie de când.*«

Domnul Păcățian î-și razimă apoi la pag. 105 deducțiunile pe auctoritatea d-lui Ioan Ardelean (Istoria diecesei de Oradea-mare), de la care împrumută și textul citat al lui »Codinus.«

Așa dar după părerea d-lui Păcățian, *este bine dovedit*, este *constatat*, că patriarchul Constantinopolei după anul 1391 a înființat două mitropolii, dintre cari una este a *Transilvaniei*, pe care proprie patriarchul numai a reînființat'o.

Această aserțiune și-o întemeiază pe următoarele neadevăruri:

1). Că Codinus ar fi scris cuvintele citate;

2). Că sub Ungro-vlachia sunt de a se înțelege »toate țĕrile locuite de Români«, și prin urmare că dintre cele două mitropolii din Ungro-vlachia, una este a *Transilvaniei*.

3.) Că cele două mitropolii din Ungro-vlachia s'au înființat după anul 1391, când patriarchul ar fi promis Românilor din Maramurĕș, că le va da iară-și mitropolit (vezi cuvintele d-lui Păcățian de la pag. 103 din cartea d-sale).

4.) Că Mitropolia Moldovei s'ar fi înființat »în primele decenii ale secolului XV.«

Toate aceste patru puncte sunt absolut false, și dacă d-l Păcățian ar fi ținut samă de cercetările, ce le-au făcut istoriografii români după anul 1883, când a apărut

cartea d-lui Ardeleanu, ar fi putut cunoasce starea adevěrată a lucrului și nu ar fi făcut deducțiuni false din premise false și imputări nemeritate la adressa d-lui Jorga și a mea, cum face la pag. 105.

Cartea »*De officiis et officialibus magnae ecclesiae et aulae Constantinopolitanae*« nu este scrisă de *Georgios Kodinos*, ci de Curopalata, și s'a scris în jumětatea a doua a veacului al 14-lea (Krumbacher, Geschichte der bizantinischen Literatur, pag. 424—425.) iar nu în secolul al 15-lea, cum zice d-l Păcățian.

Sub *Ungro-vlachia*« nu sunt de a-se înțelege »toate țările locuite de Români,« ci este de a se înțelege »*Țara-Românească ca principat dependent de Ungaria, în deosebire de altă Vlahie fără asemenea legături cu statul ungar*«, ceea ce a dovedit până la evidență d-l Onciul în scrierea sa »Titlul lui Mircea cel Bătrân« (Convorbiri lit. num. 11 ex 1901 pag. 1013 și urm.), și prin urmare nici una din cele douě mitropolii înființate în Ungro-vlachia, nu a putut fi în Transilvania.

Dintre cele douě mitropolii din Ungro-Vlachia, una a fost înființată la 1359 și alta la 1370 și prin urmare patriarchul Antonie nu a putut promite Maramurěșenilor la 1391 înființarea sau restaurarea unei mitropolii, care era înființată cu zeci de ani mai înainte, nu în Ardeal și Ungaria, ci în Țara-Românească.

Mitropolia Moldovei s'a înființat, nu »în primele decenii ale secolului XV«, ci în 1374.

Toate acestea sunt adevăruri deplin stabilite prin istoriografia română de la 1883 în cóce.

Ce privesce mitropoliile din »Ungrovlachia« sau »Țara-Românească« (Muntenia), domnul Hasdeu ne spune, că la anul 1359 »se încuviițează de către patriarchul ecumenic Calist I. o mitropolie românească la Curtea de Argeș, numindu-se *primul* titular *Iacint Kritopul* cu titlul de: a toată Ungrovlachia și al Plaiurilor« (Negru-Vodă pag. CCLXXIV). Aserțiunea sa și-o dovedesce d-l Hasdeu în aceea-și carte la pag. CCI. Afară de mitropolia »a toată Ungro-Vlachia și a Plaiurilor« înființată la 1359 sub Alexandru Vodă, domnul Hașdeu, rězimându-se pe documentele de la pag. CCXXXI și urm., constată, că la 1370 »prin înțelegere cu patriarchatul constantinopolitan, *Vladislav-Vodă* înființează o *a doua mitropolie românească, cu reședința în Severin,* anume pe Mitropolitul *Antim*, fratele mitropolitului Iacint Kritopul de la Curtea de Argeș« (p. CCLXXVI) îl pune mitropolit la Severin.

Aceste fapte sunt adeverite prin actele patriarchatului constantinopolitan (Miklosich-Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani I, pag. 383, 385, 386, 532, 535.), cari ne arată mai departe, că Mitropolia

Vidinului s'a înfiinţat la 1369—1370 (Ibidem I, p. 533, 551.) a *Haliciului* (Galiţiei) la 1371 (Ibid. pag. 578), a *Moldovei* la 1374, dar despre aceasta se face pomenire în actele patriarchatului numai de la a 1393 încoace (Cf. Onciul l. c. p. 1016).

Mitropolia Severinului a fost de scurtă durată, ceea ce ne spune tot domnul Hasdeu (în l. c. p, CCXXXIII): »Cele două mitropolii ale *Ungro-Vlachiei* au durat numai sub ambii fraţi Vladislav-Vodă şi Radu-Negru, desfiinţându-se apoi cea *olte-nească de la Severin* şi generalizându-se numai cea din Muntenia, a căreia reşedinţă nu putea să fie airea, de cât la Curtea de Argeş, de vreme ce acolo reşedeau de preferinţă Domnii, începând de la Alexandru-Vodă«.

La toată întâmplarea mitropolia orientală a Severinului nu mai exista pe la anul 1382, când găsim acolo, pe cum am văzut, o episcopie catolică, asemenea de scurtă durată.

În locul mitropoliei românesci a Severinului s'a înfiinţat apoi episcopia »*Noului-Severin*«, sau a »*Râmnicului*«, pe cum ne spune »Pravila« tipărită în Târgovişte la 1652, care referindu-se la întocmirea făcută de Andronic II Paleologul, împĕratul bizantin, zice: »Deacia apoi s'au făcut la *Ungro-vlachia, adecă în ţara Muntenească* doi Mitropoliţi, însă unul ţine locul Anghirei (la început ţinea locul Nicomediei, iar de

la 1776 încoace al Cesareei Capadociei,) și se chiamă Exarch *a toată Ungurimea și al Plaiului*. Iar altul se chiamă Mitropolit *laturii Țării Muntenesci spre Severin și locul țiind al Amasiei*. Acum însă nu se chiamă acela Mitropolit, ce episcop, pentru că sunt doi episcopi subt Mitropolitul țării Muntenesci, adecă Râmnicul și Buzău. Râmnicul mai mare, iar Buzău mai mic. Mitropolitul acesta are Blagoslovenie de chirotonisesce și pe *episcopii țării Ardealului* (vezi, că nu sunt mitropoliți!?) din țara ungurească, așisderea și pe cei de loc ai lui.« Lesviodax în Istoria sa bisericească, de unde am luat pasagiul citat al »Pravilei« (pag. 309.), ne arată apoi la p. 431 catalogul episcopilor »*Râmnicului și Noului Severin*,« dovedind că aceștia au urmat mitropolitului din vechiul Severin.

Cunoascem deci toate episcopiile catolice și *toate* Mitropoliile orientale existente în secolul al 13-lea și al 14-lea pe teritoriul locuit de Românii de din coace de Dunăre. Cunoascem perfect împrejurările și timpul, în care acelea au fost intemeiate. Nu găsim însă nicăiri Mitropolia Bĕlgradului, sau a Transilvaniei închipuită de domnul Păcățian, și prin urmare fără nici un temeiu a pus d-sa în gura patriarchului Antonie de la 1391 promisiuni, cari acel patriarch nu le-a rostit, că adecă va da Maramurĕșenilor o Mitropolie. Și fiind-că d-sa are cutezarea să afirme, că eu numai pentru aceea n'am

amintit nimica despre scrisele lui Kodinos, »pentru că aceste afirmări categorice ale unui contimpurau puteau să aibă influință împedecătoare asupra nouei teorii«, să-mi permită a-i respinge cu indignațiune astfel de însinuări răutăcioase, asemenea cărora are mai multe, și a-i declara, că nu le primesc de la un om, care nici astăzi nu scie, când s'au înființat mitropoliile din Țările române, punând înființarea lor după 1391 și în primele decenii ale veacului al XV-lea.

Cel ce este orientat cât de puțin în istorie scie, că întemeierea și organizarea ierarchiilor bisericesci urmează de comun numai după ce s'au înfiiințat și orânduit statele, pe a căror teritor se află ele. Astfel am vězut, că pas de pas cu cucerirea ungurească în teritoriul locuit de Români, se înființau și episcopii catolice, nu numai în Ungaria și Ardeal, ci și din colo de munți, în Moldova și Țara-Românească, și că alăturea cu episcopiile catolice nu s'au putut înființa și existá episcopii orientale. Îndată ce însă s'au înființat și consolidat statele române și și-au asigurat existința față cu Ungaria, episcopiile catolice înființate de Unguri dispar, ori altele, cari se înființază mai târziu, sunt de o viață foarte scurtă, iar în locul lor se ridică Mitropoliile din Țara-Românească și Moldova. Sub influința și cu ajutoriul acestor Mitropolii și a statelor române, elementul românesc din

Ungaria și Ardeal, care a fost găsit de Unguri neorganizat în stat național și prin urmare fără de ierarchie proprie, și a fost împins și strâmtorit spre munți și peste munți și înlocuit cu coloniști maghiari, săcui și germani (sași), încetul pe încetul s'a recules din catastrofa, prin care a trecut, a început a recuceri vetrele, din cari fusese izgonit, și ajutat și de alte împrejurări, cari nu e locul a le expune aci, s'a întărit în butul tuturor asupririlor, așa de mult, în cât cu timpul a ajuns să aibă episcop tocmai în cetatea, unde ședea și poruncia episcopul transilvan, cel ce odinioară avuse jurisdicțiune și peste Țara-Românească.

Istoria încă-și are logica sa și cine scrie trebue să țină samă de ea, că-ci alt-cum clădesce numai castele în aer.

Domnul Hașdeu descriind starea bisericei orientale din Țara-Românească înainte de înființarea Mitropoliei din 1359 prin Alexandru-Vodă, zice: »Negoțiând cu Papa Clemente VI, Domnul ținea totuși a se afirma ca ortodox. Până atunci Românii nu aveau un vlădică pământean și absolut nici o mănăstire. O fi fost pe alocuri din când în când călugări pribegi din Bulgaria, sau din Sârbia, în realitate însă era un fel de organizare presbiteriană primitivă, fiul popei devenind popă prin moștenire« (Negru-Vodă pag. CCI.) Tabloul acesta în trăsături generale este corespunzător realității cu acea mică corectură, că preoții nu

se făceau preoţi prin moştenire, ci prin chirotonire de la episcopii din Bulgaria, iar încât pentru noi şi pentru Moldoveni, parte din Bulgaria, parte din Haliciu, şi prin episcopi, cari din când în când se furişau din ţĕrile vecine pe teritoriul locuit de Români, cum erau acei »pseudo-episcopi« despre care vorbesce papa Grigorie IX, că petreceau pe la 1234 în episcopia catolică a Cumanilor din Moldova (Hurmuzaki, Doc. I, 132.)

Dacă însă după constatările domnului Haşdeu, care a făcut obiect de studiu special tocmai veacul al 13 şi 14-lea, n'am avut nici un episcop pământean, şi cu atât mai puţin un Mitropolit în Ţara-Românească, unde se succedesară deja mai mulţi voevozi români dependenţi de regele ungar, cum se poate închipui aceasta pentru Ungaria şi Transilvania, unde dominaţiune ungurească cu o mare ierarchie catolică era nemijlocită şi foarte puternică?

Dar să lovim cuiul drept în cap! Ne sunt cunoscute actele patriarchiei Constantinopolitane, din cari putem vedé toate mitropoliile aparţinătoare acestui patriarchat. Nicăiri însă nu se face nici cea mai mică amintire despre închipuita mitropolie a Bĕlgradului, sau Transilvaniei, cu toate că, ori cât de modestă să fi fost aceasta mitropolie, şi chiar şi când din timp în timp s'ar fi întrerupt şirul mitropoliţilor ei, amintirea ei ar trebui să se

facă în actele din cestiune, că-ci chiar și despre mitropoliile și episcopiile apuse se ține evidență la respectivele patriarchate. Avem catalogul, în care se înșiră după demnitatea lor toți mitropoliții și toate mitropoliile grecesci. Cum ar fi putut el însă tăcé despre închipuita mitropolie a Bělgradului, sau a Transilvaniei, dacă ea ar fi existat vre odată? Si când cineva vede, sau ar trebui să vază acestea, cum mai poate visá despre o mitropolie a Românilor din Ardeal și Ungaria (vezi, Historiae Bizantinae, XI, p. 351.)

Mitropolia Românilor de dincoace de Dunăre, înainte de înființarea Mitropoliei lor din principatele române, era deci din colo de Dunăre la *Ochrida*, ceea-ce recunoasce și Melchisedec în scrierea sa »Biserica românească în luptă cu protestantismul« (Anal. Acad. rom. ser. II, t, XII. pag. 46). De fapt însă Românii din Ungaria și Ardeal în secolul al 13-lea și 14-lea au atârnat în parte și de la Mitropolia *Halīciului* din Galiția până pe la a. 1387.

Să vedem însă, cum s'a putut întâmpla aceasta.

În *Haliciu* s'a înființat o episcopie slavo-bizantină deja între anii 1141 și 1153 de principele de acolo Rostislavici Wladimirco. (Pelesz, Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche, I, pag. 378). Pe la 1299 episcopia aceasta a fost înălțată la demnitatea de mitropolie din partea auc-

torității politice, fără de invoirea formală și canonică a patriarchiei din Constantinopol (Ibidem, pag. 381). Pe la 1345 însă patriarchul constantinopolitan Ioan al XIV a instituit Mitropolia în mod canonic, dar următoriul lui, patriarchul Isidor, i-a anulat toate ce făcuse (Ibidem, pag. 383), și tot așa a procedat și impěratul Ioan Cantacuzino in August 1347 (Ibidem, pag. 384). Ast-fel mitropolia aceasta abia la 1371 a putut fi recunoscută a două oară de patriarchia din Constantinopol (Miklosich-Müller, Acta Patriarch. Const. I., 578—580). În urma strămutărilor politice Mitropolia de Haliciu se scobori curênd iară-și la rangul de episcopie, cum o aflăm pe la 1414. Ea fù împreunată cu Mitropolia de Kiev, din care causă mitropoliții de Kiev poartă și titlul de Haliciu (Pelesz, l. c. p. 396).

În luna lui Maiu 1371 patriarchul din Constantinopol împreună cu sinodul seu numesce mitropolit de *Haliciu* cu diecesele sufragane Chelm, Turow, Premișl și Wladimir pe *Antonie,* care fù auctorizat a sfinți și pe episcopii sei sufragani, și dacă in mitropolia sa nu ar avé episcopi, cu a căror împreună lucrare să poată face acésta, *atunci să cheme într'ajutor pe Mitropolitul Ungrovlachiei (Țării Românesci),* pe cum se poate vedé din actele patriarchiei în locul citat pag. 578—580.

Ast-fel stând lucrurile intrebăm, că dacă la 1371 și mai înainte de aceasta dată ar fi

existat o mitropolie românească în Alba-Iulia, ori airea în Transilvania și Ungaria, oare patriarchul din Constantinopol avut'ar-fi lipsă să trécă peste Moldova, Ardeal și Țara un-ungurească și să îndrume pe Mitropolitul Haliciului la ajutoriul mitropolitului din Ungrovlachia, când la granița principatului de Haliciu se aflá închipuita Mitropolie de Bĕlgrad, sau a Transilvaniei?

Că Mitropolitul de Haliciu a exercitat jurisdicțiune și asupra unei părți din Românii Moldovei, ai Ungariei și Transilvaniei, se vede din împrejurarea, că Mitropolitul Moldovei, *Iosif,* își primise darul de la mitropolitul Haliciului (Xenopol, Ist. Românilor, ediț. Șaraga, III, p. 182). Iar dependența Românilor din Maramurĕș și din alte părți nordice locuite de Românii din Ungaria și Transilvania se deduce din dependenta principatului Halician (Galițian) de la regii Ungariei pe la anii 1214—1219, 1227—1231, 1370—1387 (Pelesz l. c. pag. 272—287; Cfr. și Onciul, Originile principatelor române, pag. 233—235 nota 14 și 15).

În 1387 Haliciul a fost smuls din mânile regilor ungari și încorporat la regatul Poloniei (Pelesz, l. c. p. 287) și prin aceasta încetà și atârnarea Românilor din Maramurăș și alte părți nordice ale Ardealului și Ungariei de la mitropolia Haliciului. De aceea vedem, că voevodul Baliță și magistrul Drag din Maramurĕș, încetând atârnarea lor de la Mitropolia Haliciului, iar [illegible]

Ardeal și Ungaria ne fiind nici un episcop, ori mitropolit românesc, sunt siliți la 1391 a recurge la însu-și patriarchul Constantinopolitan *Antonie*, să le încuviințeze înființarea mănăstirei sfântului archangel Mihail din Peri în Maramurĕș și să le dea un egumen pentru mănăstire. Patriarchul le împlinesce cererea, numind de egumen pe Pachomie, pe care-l învestesce, fără a-l sfinți episcop, cu auctoritate și jurisdicțiune aprópe episcopéscă preste vastele moșii ale fraților Baliță și Drag, ce le aveau ei în comitatele Satmarului, Beregului, Solnocului și Bihorului (Vezi Istoria autonomiei bisericesci pag. 286).

Că din faptul acesta al patriarchului Antonie resultă, că, pe cum am dovedit limpede atât în »Vechile Episcopii« (pag. 3), cât și în »Istoria autonomiei bisericesci« (pag. 286—8), Românii din Ardeal și Ungaria pe la 1391 nu aveau mitropolie proprie, recunoasce acum și d-l Păcățian în modul cel mai hotărît la pag. 102, și de aceea nu mai insist asupra lucrului, cu atât mai puțin, că am vĕzut, cât de fără temeiu a adus d-l Păcățian faptul acesta în legătură cu mitropoliile lui »Codinus.«

5. Alte dovezi despre neexistența Mitropoliei Bĕlgradului.

Cele desfășurate în capitolul 4 ar fi destulă dovadă pentru ori ce om cu mintea sănătoasă, că despre existința unei mitropolii românesci în secolul și mai înainte de secolul al 13 și 14-lea la Românii din Ungaria și Transilvania nici vorbă nu poate să fie.

Fiind-că însă avem de a face cu nisce oameni foarte necredincioși, este de lipsă, să aducem și alte argumente, de cari mai dispunem, spre a dovedi adevărul susținut de noi.

În 1204 Papa Inocențiu III scrie episcopului catolic de Oradea-mare, că a aflat dintr'o scrisoare a regelui ungar, cum că nisce biserici de ale monachilor grecesci din regatul ungar (quaedam ecclesiae monachorum Graecorum in Regno Ungariae constitutae) va să zică nisce mănăstiri, despre cari va fi îndată vorba, din negrija episcopilor diecesani și din pricina Grecilor

înși-și, cari sunt foarte destrăbălați, se prăpădesc de tot. Regele a cerut de la Papa, ca din aceste biserici să formeze un episcopat supus nemijlocit Scaunului apostolic, ori să așeze în mănăstiri nisce abați. sau prepositi latini, cari să le poată aduce la o stare mai bună. Deci papa dă ordin episcopului de Oradea-mare și unui abate din diecesa Vesprimului, să viziteze aceste mănăstiri și să-și dea părerea, că oare puté-s'ar crea pentru ele un episcopat de ritul grecesc (Hurmuzaki, Doc. I, 39). Acest document ne arată, că ne cum să fi existat pe atunci în Ungaria o ierarchie de ritul grecesc, dar nici chiar mănăstirile grecesci, cari s'au putut încă păstra după instituirea și organizarea ierarchiei latine, erau în stare foarte ticăloasă. Episcopia intenționată de papa nu s'a înființat, pentru că i se va fi împotrivit episcopul de Oradea-mare și ceilalți prelați catolici. Dar dacă prelații catolici pe timpul acela nu suferia nici măcar un episcop *catolic* de ritul grecesc, cum ar fi suferit ei unul schismatic?

În 1234 regele Bela IV depune jurământ, că pe toți aceia, cari în regatul ungar nu ascultă de biserica Romană, îi va sili să se supună acestei biserici, fără a le altera ritul, căruia aparține respectiva națiune, de cum va acel rit nu este contrar credinței catolice (Hurmuzaki, ibidem, pag. 128). Dacă însă, conform acestui jurământ, nici chiar credincioșilor catolici de ritul grecesc

nu li se permitea să aibă episcop de ritul lor, ci trebuiau să se supună episcopilor latini, cu cât mai puțin se putea permite aceasta acatolicilor, cari, conform aceluia-și jurământ, aveau să fie *stârpiți din țară* (Ibidem).

Papa Grigorie IX scrie în 1234 regelui ungar Bela IV, că a dat ordin episcopului latin al Cumanilor din Moldova, ca să-și iee lângă sine un episcop român de ritul oriental, pe cum prescrie conciliul Lateran al IV din 1215. Acest episcop să fie subordinat episcopului latin ca vicar de ritul grecesc și să se îngrijească de binele spiritual al Românilor, pe cari regele să-i silească a se supune episcopului român, ce-l vor căpĕta (Hurmuzaki, Ibidem, pag. 132).

Nici din lucrul acesta nu s'a ales nimica, pentru că după părerea episcopului cuman Teodoric, trebuiau să fie la olalta sub acela-și episcop catolic și Săcuiul și Cumanul și Românul (Ibidem pag. 108).

Conform decretului conciliul Lateranens din 1215 (vezi acest decret la Nilles, Symbolae, pag. 416) episcopii latini din Ungaria ar fi fost datori, ca măcar preoți de limba română și ritul oriental să dea Românilor din Ungaria și Transilvania. Ei însă tăceau de multe ori contrariul. Chiar și Românilor întorși la catolicism prin stăruințele Regelui Ludovic cel Mare, și locuitori la granițele regatului în spre Tatari (circa metas Regni Hungariae versus Tar-

taros), le împuneau preoți maghiari, cu cari Românii nu erau mulțămiți pentru deosebirea de limbă, de obiceiuri și pentru alte pricini, (et de sacerdotibus Hungaris, licet paucis, interdum accedentibus ad eos pro ministrandis Ecclesiasticis Sacramentis, aut diversitate linquarum, aut morum, vel ex aliis causis, non sunt bene contenti). De aceea Românii s'au plâns până la Roma, că nu au episcop, nu au preoți de națiunea lor (non habent Antistitem, neč proprios sacerdotes). Papa Grigorie XI informat despre aceste plângeri, în anul 1374 se pune în corespondență cu regele și cu archiepiscopii catolici ai Ungariei, ca să înființeze un Episcopat românesc cu biserică catedrală (erigeretur ecclesia Cathedralis, et Episcopus praeficeretur eidem). Episcopul Românilor să cunoască limba română și să fie bărbat erudit (Episcopum praefici catholicum, scientem eorum linquam et in lege Domini eruditum). Toate acestea se pot ceti la Hurmuzaki (Doc. 1, 2, p. 216 217, 220). Dar și aceste încercări s'au frânt de resistința episcopatului maghiar, care nu voia să scie de o episcopie de rit oriental și care în sinodul ținut la Buda în 1279 în cap. 120 despre preoții schismatici (»De sacerdotibus schismaticis«) zice: »Acestora nu le este iertat a ține cult dumnezeesc, a zidi capele sau alte case sfinte, nici credincioșilor nu le este iertat a lua parte la ast-fel de cult dumnezeesc, sau a întra în

ast fel de capele. În cas de lipsă să se aplice in contra acestor *preoți puterea brachială.*« (Balics, et r. kath Egyház története Magyarországban, II, I. p. 461).

Să vedem acum ce pățiau mai târziu preoții Românilor, cari nu se profesau catolici in Ungaria și Ardeal. Regele Ludovic cel Mare la 1366 dede poruncă diregătorilor din comitatele Caraș și Cuvin (in Banat) să prindă pe toți preoții slavi sau schismatici (Sclavos sive schismaticos sacerdotes) din părțile acelea împreună cu muerile, pruncii și toată averea lor și să-i ducă înaintea comitelui Benedict, care conform poruncei regesci, i-a scos din țară (Hurm. Doc. I, 2, pag. 132). Iată un fapt care esplică, pentru ce chiar și în Maramurăș până la 1384 intâmpinăm un singur preot român, pe Miroslav din Giulesci (Dr. I. Mihályi, Diplome maramureşene, 26, 33, 53, 61, 81), și nici despre acesta nu putem afirma cu siguritate, că nu ar fi fost unit cu biserica catolică.

Dar nu era de ajuns, că preoții schismatici ai Românilor erau scoși din țară, și ast fel numai acei preoți puteau rĕmâné aci, cari se profesau catolici și se supuneau episcopilor latini, vedem, că Ludovic cel Mare a dispus, ca în districtul Caransebeșului nici un nobil și nici un chinez să nu poată avea proprietate imobilă, dacă nu-i catolic (Batthyan, Leges Ecclesiasticae. III. 405, 407). Despre soartea poporului de rând

nici nu mai vorbesc, căci destul de elocuent vorbesce decretul aceluia-și rege din 1366, publicat la Hurmuzaki (Doc. 1, 2, pag. 120).

Cu toate acestea domnul Păcățian ne spune: »Nu se găsesce și nu ni-se poate arăta nici un document, care să probeze, că puterea de stat ar fi ordonat vre-odată prigonirea celor de lege greco-orientală din statul ungar« (pag. 35). Nu găsesce cine nu caută și nu este de loc orientat în istorie, pe când de fapt am puté arăta nenumărate documente de prigonire, dacă nu ar fi destule cele citate. Regii catolici ai Ungariei nu au putut fi mai buni față cu Schismaticii, de cât au fost Grecii, Bulgarii și Sârbii față cu cei de religiunea catolică.

Mai interesant este însă ce ne spune dl Păcățian la pag. 40, »și mai există și alt fapt, stabilit iarăși din partea istoriografiei magiare, anume, că pe la anul 1366 mulți dintre marii proprietari de pământ ai Bănatului au trecut la biserica greco-orientală, avêndu-și *episcopiile lor în Timișoara și Lipova, rămase în ființă și sub domnia Turcilor.*«

Pentru adeverirea aserțiunei sale dl Păcățian se provoacă la scrierea lui Böhm Délmagyarország« (pag. 124), dar tace la locul acesta despre cele ce le spune Böhm la pag. precedentă 123, unde acest scriitor zice apriat, că greco-orientalii nici pe timpul lui Ludovic cel Mare, nici mai înainte de el nu aveau nici un episcop, și

apoi d-l Păcățian se apucă de restălmăcirea cuvântului unguresc »egyház« de la Böhm, dându-i înțelesul de episcopie, și scoțênd ast-fel la iveală, în contra cuvintelor clare ale lui Böhm, existința unor episcopii la Timișoara și Lipova.

Dar să vedem, ce zice Böhm de la pag. 123 până la pag. 125, unde descrie starea bisericei orientale pe timpul lui Ludovic cel Mare (1342—1382).

»Învĕțăturile bisericei greco-orientale, zice Böhm, s'au lățit foarte în Bulgaria maghiară, în Sârbia-inferioară, în Bosnia, în părțile de dincoace și de dincolo de Tisa ale Ungariei, în Banatul Severinului, în Moldova și Țara Românească, în Galiția și Polonia, aci prin Ruși inmigrați, acolo prin Români, Bulgari și Litvani, *deși în întreaga stăpânire maghiară biserica aceea încă nicăiri nu avea episcop* (*»habár az egész magyar birodalomban még sehol sem volt azon egykáznak püspöke«*) Episcopii latini trebuiau să se îngrijască, ca credincioșii bisericei greco-orientale să fie împărtășiți cu sfintele taine în limba și ritul lor. Fiind-că însă de mai multe ori trebuiau să se chieme preoți din țările vecine, s'a întâmplat adeseori, că cu toată grijea episcopilor maghiari, se introduceau pe ascuns schismatici, cari sau promovau pe ascuns schisma în Ungaria, sau agitau pentru ea pe față, mai ales când erau citați înaintea sinodului episcopesc, sau când erau constrinși din partea comunelor să plătească zeciuiala pentru episcopi ori fundațiuni. Ludovic I a fost catolic zelos și s'a silit în tot chipul a răspândi religiunea creștină. Nu s'a înfiorat nici de mijloace silnice, ca să convertească pe schismatici, pentru care lucru se poate găsi scusă numai în spiritul crud și aspru al timpurilor de atunci. Ast fel la inceputul anului 1466 (anul este greșit!) numĕroase comune slave

din districtul Lipovei au fost silite cu forța să-și dimită popii schismatici, și să primească păstorirea preoților grecesci uniți. Tot în Lipova a primit Ludovic și pre solii împĕratului bizantin Ioan Paleologul, carele în schimb pentru alianța în contra Turcilor, a promis prin solii sei, că atât el, cât și poporul seu se va întoarce în sinul bisericei Romane. După câțiva ani când Slavii au trecut iarăși la schismă, regele Ludovic cu ordinul seu din 25 Iulie 1366 a prins pe toți preoții slavi din comitatele Caraș și Cuvin, i-a dat pe mâna comitelui și pe cei ce învățau poporul în contra doctrinelor bisericei catolice, nu numaĭ i-a despoiat de oficiul lor, ci împreună cu familiile lor i-a exilat din regat, și în locul lor a chemat preoți catolici din Dalmația, cari pricepeau limba poporului. Cu asemenea zel a lățit religiunea catolică și în Țara-Românească prin misionari și călugări, și pentru acest zel s'a încurcat și în răsboiu cu Vladislau voevodul Țării-Românesci. Cu toate acestea mai târziu mai mulți proprietari din Banat au trecut la biserica greco-orientală, cari pe timpul lui Sigismund aveau deja în Timișoara și Lipova bisericele lor proprii, cari au existat și sub stăpânirea turcească (kiknek Zsigmond alatt Temesvárott és Lippán már saját egyházaik voltak, melyek még a török uralom alatt is fönmaradtak).«

Cuvintele acestea ale lui Böhm sunt luate în mare parte aproape din cuvânt în cuvânt de la Fessler (Geschichte der Ungern III pag. 959—960), unde pasagiul, ce mai mult ne interesază, are următoriul cuprins: »Einem Kirchenwesen, welches sich in solchem Geiste ausgesprochen hatte, mochte König Ludwig in seinem Reiche weder Schutz noch Duldung gewähren; dennoch war es, in Trennung von der Römischen

Kirche beharrend, durch das Ungrische Bulgarien, Nieder-Servien, Bosnien, durch Ungarn diess-und jenseit der Theiss, durch Siebenbürgen, durch das Zewriner Banat, durch die Moldau und Walachey, durch Galizien und Polen, theils vorlängst von eingewanderten Russen, theils in späterer Zeit von aufgenommenen Walachen, Bulgaren und Litthauern in grosser Anzahl verbreitet. *Einen eigenen Bischof hatte es im Ungrischen Reiche noch niergends.*«

Iată dar, că ce a stabilit istoriografia maghiară, că adecă nici pe timpul lui Ludovic cel Mare, nici mai înainte de el în tot regatul ungar nu existá nici un episcop, și cu atât mai puțin o mitropolie românească.

Dar că domnul Păcățian traduce greșit și tendențios cuvântul unguresc »egyház« cu »*episcopie*«, se vede din împrejurarea, că Böhm, care admitea pe timpul lui Sigismund (1387—1437) nesce *biserici* orientale în Timișoara și Lipova, nu admite, deși greșesce, nici măcar pe timpul lui Matia (1458—1490) vre un episcop pentru biserica greco-orientală, că-ci la pag. 162 zice așa: »În urma repețitelor imigrări de familii sârbesci *biserica greco-orientală* avea deja numeroși credincioși în *Ungaria*, dar *sub regele Matia n'avea încă episcop propriu*« (Mátyás Király alatt még nem volt püspökük.«) De aceea adauge apoi Böhm imediat, că până atunci Românii din

Ungaria se provedeau cu preoţi sfinţiţi de mitropoliţii din Ţara-Românească şi din Moldova (Addig a magyarországi románok az oláh vagy moldvaországi metropolita által lőnek papokkal ellátva.)

Ast-fel stând lucrul, întrebăm pe d-l Păcăţian, că oare compatibilă este cu reputaţiunea unui om serios procedura d-sale de a retăcé din Böhm aceea ce nu se unesce cu închipuirile d-sale, şi a da cuvintelor acestui scriitor înţelesul, care ele nu-l au nici după însemnarea lor, nici după intenţiunea aceluia ce le-a scris?

Dar nici aceea nu este adevĕrat, că »pe la 1366 mulţi dintre marii proprietari de pământ ai Banatului au trecut la biserica greco-orientală«, cum crede d-l Păcăţian pe basa spuselor lui Böhm, care însă nu-şi dovedesce aserţiunea cu nici un document şi nici măcar cu auctoritatea altui istoriograf, iar Pesti Frigyes, în scrierea sa »A szörényi Bánság« (I, pag. 365), voind să probeze aşa ceva, citează un document, din care se vede tocmai contrariul, că adecă proprietarii de pământ greco-orientali din Banat erau siliţi, sub pedeapsa de a-şi perde averea, ca să treacă la religiunea catolică (vezi scrierea mea: Istoria autonomiei bis. pag. 289.) Scriitorii maghiari interpretează greşit unele documente contimpurane, din cari se vede, că unii creştini de legea (ritul) orientală nu erau mulţămiţi cu supunerea lor sub jurisdicţiunea epis-

copilor latini, și-și aduceau preoți schismatici. Faptul acesta însă nu însemnează, cum cred istoriografii maghiari, trecerea celor de legea (ritul) latină la schisma orientală, ci numai nisuința celor de legea orientală de a-și păstra credința orientală schismatică.

Ne mai spune dl Păcățian la pag. 39: »Și mai există *faptul bine stabilit* din *partea istoriografiei maghiare,* că greco-orientalii, după invasiunea Tătarilor, sub regele *Ladislau IV,* au ajuns să fie atât de tari în cât ei se aflau în nemijlocita apropiere a regelui, ca consilieri ai Tronului. Ba mersese vestea, că greco-orientalii, stăpâni pe situație, au înduplecat chiar și pe regele să treacă la religia lor. E deci de închipuit, ca ei să nu fi avut episcopi și organizare bisericească?«

Faptul acesta nu prea e bine stabilit, cum crede dl Păcățian, care se reportează la auctoritatea lui Pesti Frigyes (a Szörényi Bánság, I, 341—2), fără să ne spună, că Pesti se razimă în afirmațiunile sale pe scrierea lui *Csaplovics* despre Sclavonia, pe Istoria bisericească, scrisă în limba germană, a lui *Șaguna* și pe cartea lui *Stojacskovics:* »Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Woiwodina«. Aceste trei scrieri însă nu spun faptul, cum s'a întâmplat. Istoriografia maghiară a stabilit lucrurile cu totul alt-mintre, pe cum se poate vedé din scrierea eruditului Pauler

Gyula »A magyar nemzet története az Árpádházi Királyok alatt« (ediția a doua din 1899, II, pag. 324 și următoarele), unde în mod documentar se arată, că regele Ladislau IV (1272—1290) a fost fiul reginei Elisabeta, o femeie cumană. Regele acesta se încunjura de comun cu *păgâni,* Cumani și Tătari, și petrecea în societatea unor femei stricate cumane, cari i-au pus și capul. Într'o vreme decăzuse așa de tare, în cât pe soția sa a aruncat'o în temniță și și-a luat de soție pe o Cumană păgână, și pentru aceea i-a mers vestea, nu că s'ar fi făcut și el greco-oriental, ci că lăpădând creștinismul, ar fi trecut la păgânism. Aceste sunt motivele, pentru cari Ladislau a fost poreclit »Cumanul« cu atât mai vârtos, că și haine și pĕr purta după obiceiul Cumanilor. O soră a sa, Catarina, era măritată după Stefan Dragutin, fratele lui Stefan Uros II, sau Milutin, domnitoriul Sârbilor. Dragutin un om urât, schiop, flegmatic, fu scos din domnie de frate-sĕŭ Uros și silit, să se mulțămească cu postul de gubernator al Macioviei și Sirmiului, provincii dependente de regele ungar. Uros trăia în fără de legi cu cumnată-sa, Catarina, și când o altă soră a regelui Ladislau IV, călugărița Elisabeta, visità pe soru-sa Catarina, destrăbălatul Uros intrà și cu aceea în relațiuni neiertate. Greco-orientalii, cari s'au întărit așa de mult, și despre cari este vorba în acte, nu erau pe teritoriul locuit de Români și în

Ungaria propriu zisă, ci în Maciovia, unde stăpânia Dragutin, în comitatele Pozsega și Valko, și în Bosnia, unde ajunsese în funcțiunea de ban un indigen, Prijezda, și după el fii săi Stefan și Prijezda, cari împreună cu poporul înclinau spre erezia »Patarenilor,« sau »Bogomililor.« Țara întreagă se sili de repețite ori să pună capĕt destrăbălărilor regelui ei, care în 1279 promise aevea înaintea representanților țării, că pe »cei necredincioși, sau pe aceia, despre cari scie, că sunt afurisiți, nu-i va mai admite în oficiu, sau în slujbă regéscă; atât el cât și țara se va lăpăda de obiceiurile *păgânesci*, și va purta haine și pĕr în tocmai ca creștinii« (l. c. p. 353), iar în 18 August 1280 a promis, că toate acele decrete, ce biserica le-a adus în contra ereticilor, cari spre paguba credinței creștine, spre scandalul și rușinea țării *s'au sporit în mod vrednic de osândă mai cu samă în ducatul Bosniei*, le va ţiné și se va îngriji, ca și următorii săi și poporul său să le observe, și ori ce judecată va aduce biserica în privința aceasta, o va executa.« (Ibidem p. 372). Aceste fapte ne arată, că evenimentele de pe timpul lui Ladislau IV nu stau nici într'o legătură cu Românii și cu mitropolia sau episcopiile românesci închipuite de dl Păcățian, ci au de a face cu Slavii din Sârbia, Bosnia și Maciovia și cu păgânii Cumani și Tatari. Cine vrea să se convingă despre acestea, poftească și cetească documentele publicate

la Hurmuzaki (I. p. 399, 435, 436, 437, 463, 465, 466, 467, 468, 475, 477, 478, 492, 494, 495, 498),și nu se iee după scriitori din veacul al 18-lea!

Documentele contimpurane, ne cum să ne arete o întărire a credincioșilor greco-orientali pe teritoriul locuit de Români, ele ne arată tocmai contrariul, căci regele Ladislau IV în 1282 concede episcopului catolic din Alba-Iulia, să judece singur pe iobagii sei și anume din causă, ca să adune mai mulți locuitori în Transilvania, cari s'au împuținat foarte mult în urma feliuritelor răsboaie și prigoniri (Hurmuzaki, Doc. I. pag. 442).

Tot răzimat pe auctoritatea lui Pesti Frigyes (l. c. p. 341) ne mai spune dl Păcățian la pag. 34, că pe cum se vede din o scrisoare a Papei Inocențiu III. adresată în 1204 regelui Emeric, *în întreagă Ungaria nu se afla pe atunci, de cât o singură mănăstire romano-catolică, pe când mănăstiri greco-orientale erau multe.* Dar în acela-și timp dl Păcățian, lipsit, cum este în expunerile sale, de iubirea adevărului, tace despre ceea ce adauge Pesti Frigyes imediat: »Această aserțiune (a papei Inocențiu) este neesplicabilă, de oare ce scim, că în Ungaria deja în secolul al 10-lea și 11-lea existau bogatele mănăstiri de la Pannonhalma, Garam-Szentbenedek, Szegszárd, Sz.-Adorján din Zala, Háj-Szt.-Lörincz, Bakonybél, Tihany, Somogy, Pécsvárad, Siliz, Pásztó și alte mănăstiri și convente.«

Așa zice Pesti Frigyes, iar dl Păcățian tace despre acestea. Și unul și altul, dacă și-ar fi luat osteneala, să examineze mai de aproape contextul scrisorii papale (Fehér, Codex diplomaticus, II. 646), ar fi văzut, că prin cuvintele: »*licet unum sit ibi Latinorum coenobium, quum tamen ibidem multa sint Graecorum,*« Papa face imputare regelui Emeric, că pentru ce neliniștesce unica mănăstire din diecesa Vesprimului, cea de Somogyvár, locuită de Benedictini francezi și italiani, când sunt multe mănăstiri grecesci în regat. Iată dar, că în scrisoarea papei este vorba despre o unică mănăstire latină din o singură diecesă, iar nu despre o singură mănăstire latină din întreagă Ungaria, unde, pe cum arată corect Pesti Frigyes, erau foarte multe mănăstiri și convente latine.

De vreme ce dl Păcățian nu scie, cari și câte au fost mănăstirile grecesci și spre a le stabili numărul de 9, la pag. 35 se provoacă la o scrisoare a papei Silvestru II, care ca și alte scrisori atribuite acestui papă, s'au dovedit apocrife, voiu spune eu, cari sunt mănăstirile grecesci cunoscute de pe timpul sfântului Stefan și din timpul inmediat următor, și voiu arăta, că acelea nu stau nici într'o legătură cu mitropolia închipuită a dlui Păcățian, ci tocmai esclud existința ei.

Sfântul Stefan a întemeiat mănăstirea călugărițelor grecesci de ordul Sfântului

Vasile în »*Valea Vesprimului*,« închinată preacuratei Fecioare Maria. Literile fundaţionale sunt grecesci, ceea ce arată, că mănăstirea era popolată de călugăriţe de naţiunea grecească. Literile se pot ceti grecesce în »Árpádkori uj okmánytár,« (I, 347). Pe timpul, când sfântul Stefan a înfiinţat această mănăstire, schisma orientală încă nu era declarată, nici deosebirea între rituri nu era aşa de mare ca astăzi, şi ast fel nu-i mirare, că el a întemeiat şi o mănăstire de călugăriţe grecesci, cari să aducă în ţară fineţa culturei constantinopolitane şi să promoveze cultura femeilor, întocmai pe cum număroasele mănăstiri latine împopolate cu călugări italiani aduceau în ţară serioasa cultură italiană şi promovau cultura bărbaţilor. Această mănăstire nu atârna de la nici un episcop de ritul grecesc, căci *şi chrisma şi uleiul sfinţit trebuia să-l aducă de la Mitropolitul latin din Strigon,* pe cum se spune apriat în literile fundaţionale (»Et eedem domine in consecratione crismatis et olei ecclesie sancte Strigoniensi pertineant,« vezi textul latin la Fejér, Codex dipl. I. 312).

Legenda sfântului Gerard (la Endlicher, Monumenta Arpadiana, pag. 215—219) ne povestesce despre două mănăstiri, una desfiinţată pe timpul sfântului Stefan, alta înfiinţată cu prilejul desfiinţării celei dintâiu. Conform acestei legende în *cetatea Mureşului* (in urbe Morisena), unde astăzi este

Cianadul în Bănat, se aflá sub suzeranitatea imperiului bizantin un domnitor, Ahtum, care se botezase în *Vidin* după ritul Grecilor și de acolo adusese un egumen și călugări grecesci, întemeiând o mănăstire în onoarea sfântului Ioan Botezătoriul. Ahtum fù învins de Unguri, dar mănăstirea fù lăsată neatinsă până la a. 1030, când sfântul Stefan înființà episcopia Cianadului, iar pe călugării grecesci împreună cu egumenul lor îi scoase din cetatea Mureșului și-i așezà în *mănăstirea de la Oroszlános,* care mai târziu încă fu ocupată de călugări latini. Legenda aceasta ne arată, destul de limpede, că pe timpul sfântului Stefan nu exista nici o mitropolie în Ardeal, că-ci dacă ar fi existat, atunci, pe cum Ahtum aducea sare din Ardeal, tot asemenea putea aduce și călugări de la închipuita mitropolie a d-lui Păcățian, adecă din Ardeal, unde s'ar fi și botezat, fără a trece Dunărea și a umbla pe la Vidin.

În comitatul Bihorul găsim la *Tormova* o mănăstire de călugărițe înființată de regele Andreiu I. (1047—1060) și de soția acestuia Anastasia, care era Rusă (Knauz, Monumenta Eccl. Strigoniensis. I, 53.) Aceasta s'a întâmplat în anii dintâi ai domniei lui Andreiu I, adecă înainte de schisma orientală. Este de sine înțeles, că pe cum mănăstirea din »Valea Vesprimului« era supusă unui prelat catolic, așa trebuia să fie supusă și cea de Tormova.

Regele Andreiu I a mai înființat și o mănăstire grecească de călugări basilitani în Vișegrad, lângă Sz. Endre în diecesa Vesprimului. Andreiu II ca patron al mănăstirei, s'a rugat de Papa Honoriu III, ca în locul călugărilor grecesci să așeze acolo nesce monachi, cari pricep limba bisericelor vecine. Ast-fel în locul călugărilor grecesci au ajuns în mănăstire Benedictinii (Fejér, Cod. D. III, 1, 310 și IV, 2. 448). Vedem deci, că și asupra acestei mănăstiri dispunea un rege catolic și Papa de la Roma.

La granița sudică a Ungariei *lângă rîul Sava* erau două mănăstiri închinate *Sfântului Dumitru*. Una (juxta schismaticos Regni Rascie versus Greciam) o întâmpinăm pe la 1218. Ea însă a existat cu mult mai înainte, poate de atunci, când părțile acestea erau supuse imperiului bizantin. Într'însa locuiau călugări grecesci, maghiari și slavi, avênd fie care națiune locuință separată. Egumenul era tot deauna grec, pe care îl numia patriarchul din Constantinopol. Pe la începutul veacului al 14-lea această mănăstire decăzù, iar pe la 1344 se așezară într'însa călugări Benedectini (Theiner, Monumenta Hungariae, I, 9, 10 și 667—8 și Hurmuzaki Doc. I. p. 688) Alta era tot lângă rîul Sava înființată de palatinul Radó, care a voit să fie înmormântat în această mănăstire (Fejér C. D. I. p. 394).

Cunoascem deci următoarele mănăstiri grecesci: a Fecioarei Maria din *Valea*

Vesprimului, a călugărilor basilitani din cetatea *Mureşului (Cianad)*, a acelora-şi călugări *din Oroszlános*, a călugăriţelor din *Tormova*, a călugărilor din *Vişegrad*, a *Sfântului Dumitru* de la graniţa Ungariei spre ţara Sârbilor şi a *Sfântului Dumitru*, de lângă Sava. Toate aceste mănăstiri erau, afară de una, supuse episcopilor latini. Această unică mănăstire era supusă patriarchului din Constantinopol, cât timp l'au suferit să pună egumeni întrînsa, ceea ce încă dovedesce, că în Ungaria propriu zisă şi în Transilvania nu era nici o episcopie şi cu atât mai puţin o mitropolie greco-orientală, a cărei existinţă este esclusă prin împrejurarea, că Ahtum din cetatea Mureşului era în legătură cu ierarchia bulgară de dincolo de Dunăre.

Împrejurarea, că sfântul Stefan, pe cum ne spune dl Păcăţian la pag. 34, n'a persecutat biserica greco-orientală, nu dovedesce de loc, că pe timpul acestui rege ar fi existat o mitropolie şi episcopii românesci în Ardeal şi Ţara-Ungurească, ci dovedesce numai aceea, că înainte de schisma din 1054 ritul grecesc nu era persecutat pe teritoriul regatului ungar şi că dacă nu s'ar fi întâmplat acea schismă fatală, cu totul altmintrea s'ar fi desvoltat biserica greco-orientală şi alt trecut am fi avut şi noi Românii.

Istoriografii vechi, între cari locul din urmă îl ocupă domnul cavaler Ioan de

'ușcariu, ne spune, că *Șarolta, mama Sfântului Stefan, primul rege al Ungariei, a și locuitorii țării se țineau de biserica rientală«* (Mitropolia Românilor ortodocși pag. 1.) Faptul acesta însă nu prea este dovedit. Mama sfântul Stefan poate nici n'a fost Șarolta, pe cum s'a crezut până acum pe basa cronicelor unguresci, ci a fost Adelaida, sora principelui polon Mesco, pe cum spun analele polone și silesiane, cari sunt mai vechi cu circa două sute de ani, de cât cronicele unguresci (Pertz, Monumenta Germaniae SS. XIX, p. 544, 581). Episcopul de Merseburg Thietmar, care cunoscea foarte bine curtea domnitorilor poloni și care a reposat la 1018, zice despre ducele polon Procui, că a fost unchiul sfântului Stefan, ceea ce numai în casul acela a putut zice, dacă mama sfântului Stefan a fost princesă polonă (Ibidem, III, p. 862.) Adelaida a induplecat și pe bărbatul seu, tatăl sfântului Stefan, să se încreștinească (Ibidem, XIX p. 581) și ei i-se atribue începutul încreștinării Ungurilor (Ibidem, IV, p. 607).

Dar chiar și când am admite cu istoriograful vechiu al d-lui Păcățian, că Șarolta a fost mama Sfântului Stefan, și că ea a fost greco-orientală, aceste împrejurări nu dovedesc de loc existința mitropoliei românesci închipuite de dl Păcățian, de oarece sciut este, că sfântul Stefan, a cărui soție, Gizella, a fost o Germană,

n'a ascultat de mamă-sa, ci ca om cu minte și prevězător, a dat țării sale o ierarchie bisericească latină, sub care veacuri de-a rândul nu s'a mai putut susține nici o ierarchie episcopească orientală, pe cum nici în țările supuse stăpânirii Grecilor nu s'au putut susține după schismă episcopii catolice. Asemenea este constatat un fapt, pe care numai dl cavaler Pușcariu nu-l cunoasce, că ierarchia slavă, întemeiată de sfântul Metodiu în Panonia și Moravia, cu moartea lui întâmplată la 885, s'a stins desăvârșit, iar învěțăceii și preoții lui au fost aruncați peste Dunăre de principele Moraviei-mari, Svatopluc, la 886. Tot așa constatat este, că sfântul Metodiu n'a întemeiat nici o ierarchie în ținuturile locuite de Români (Vezi Balics, A kereszténység hazánk területén a magyarok letelepedéseig.)

Ori cât de cu mare grije am căuta deci documentele, cari în veacul al 13 și 14 sunt număroase și despre Români, și chiar și dacă am merge și mai departe în întunerecul veacurilor până la sfântul Stefan, nu găsim nici un singur document, din care să se poată deduce existința unei mitropolii, ori unor episcopii românesci în Ardeal și Țara-Ungurească. Găsim însă din contră nenuměrate documente, cari ne presentă ast-fel de stări de lucruri, ce esclud în mod necesar existința mitropoliei închipuite de dl Păcățian, sau a unor episcopii românesci în timpul amintit.

Domnul Păcățian se silesce de la pagina 31 până la p. 34 să dovedească, că noi chiar și înainte de sfântul Stefan am fi avut o ierarchie episcopească și chiar și o mitropolie în Ardeal și Ungaria, dar din nenorocire aduce ast fel de dovezi, cari fac de rîs istoriografia română.

Starea religioasă a Românilor înainte de a. 1000, nu se poate limpezi deplin, până ce nu vom avé o istorie critică completă a Românilor de la colonizarea Daciei prin Traian până la înființarea principatelor române. Eu nici nu me simțesc harnic, nici nu am timp să scriu această istorie. De aceea voiu indica numai erorile acelea, în cari a căzut dl Păcățian, deși ele fuseseră spulberate de istoriografia română, sau sunt așa de neobicinuite la oameni inițiați în istorie, în cât trebue să te miri, cum le-a putut pune pe hârtie dl Păcățian.

D-sa ne spune, că Episcopii Goților »*ai noștri au fost*« (pag. 31), deși cestiunea aceasta, care a făcut nemuritor pe dl Popea și »Vechia sa Mitropolie,« a fost tratată și lămurită de dl Ioan M. Moldovan, nu numai în »Critica« acelei »Mitropolii,« publicată în »Archivul« lui Cipariu, ci și în o carte separată: »Spicuire în istoria bisericească a Românilor,« unde se arată greșelele grosolane, în cari a căzut dl Popea, și se dovedesce, că acei episcopi n'au de a face absolut nimica cu Românii din Dacia Traiană.

Ne spune mai departe dl Păcățian, că »cei șapte episcopi, cu șapte episcopii, despre cari scria Piligrin, episcopul din Patavia la anul 980, papei Benedict, că ar fi existat în *Panonia* înainte de venirea Maghiarilor: *ai noștri au fost*, dacă nu toți, apoi în mare majoritate« (pag. 32). Să vedem deci, cum stă și lucrul acesta.

Pilgrim a fost episcop latin de *Passau* (nu Petau) de la anul 971 până la 991. El doria să scoață Țara-ungurească de sub jurisdicțiunea archiepiscopului de Salzburg și să o supună sub jurisdicțiunea sa, pe motivul, că *Hunia,* sau Ungaria, este identică cu țara Avarilor de odinioară, care a fost supusă archiepiscopiei de Lorch (Lauracensis Ecclesia), și fiind că episcopul de Passau și-a avut odinioară reședința archiepiscopească în Lorch, pe care a trebuit să o părăsească din causa răutății vremurilor, de sine urmează, că Ungaria încă trebue să fie supusă episcopului de Passau și acesta să fie înălțat la demnitatea de archiepiscop. Ca să dovedească, că Avaria aevea a fost supusă archiepiscopiei de Lorch, Pilgrim a fabricat nisce bulle papale, din cari se părea, că ar fi existat într'adevăr archiepiscopia de Lorch, dar cari sunt numai nisce născocituri, pe cum dovedesce Dümmler în scrierea sa: »Pilgrim von Passau und das Erzbisthum Lorch.« Întemeindu-se pe aceste dovezi false, episcopul Pilgrim scrie papei Benedict VII, în anul 972 (nu 980),

o scrisoare, în care se numesce pe sine »smerita slugă a bisericei din Laureacum« (Lorch) și arată, ce progrese mari a făcut creștinismul în Ungaria, și, fiind că el singur nu poate griji de acesti crestini, cere. ca papa să-i sfințească câți-va episcopi ca ajutor, *deoarece pe timpul Romanilor și Gepizilor șapte episcopi au fost subordinați bisericei din Lorch* (Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, p. 131—133). Este deci evident, că aci nu este vorba de Dacia Traiana și de episcopiile și mitropolia, cari acolo nu se pot adeverí ca existente, ci de episcopiile din Panonia și de raportul lor cu biserica din Lorch (astăzi numai sat aproape de Dunăre, din jos de Linz). Iată cum pățesce dl Păcățian, dacă după năravul seu rĕu nici odată nu consultează documentele contimpurane, ci se ia după scriitori din zilele noastre, ca Ardelean, căruia nu-i face măcar onoarea de a-l citá și nu ne spune, că pe Balugyanski îl citează cu toate erorile lui după Ardelean.

Continuă apoi dl Păcățian, reproducênd un pasagiu din »Istoria bisericească politică-națională« a naivului N. Tincu-Velea, în care acesta ne spune minunația, că în Dacia Traiană era organizată o ierachie episcopească în frunte cu un mitropolit, »*care locuia în reședința proconsulului*« Va să zică noi am fi avut de la început în *Dacia Traiana* o mitropolie cu episcopii

sufragane, deși nu ne-au rămas urme neîndoioase și speciale nici măcar despre increștinarea Daciei pe timpul acela. Și ca și când această asertiune lipsită de ori ce temeiu istoric, nu ar fi fost destul de ridicolă, se apucă domnul Păcățian de un lucru și mai absurd, și pe cei șapte episcopi, cari, după Pilgrim, erau supuși mitropolitului din Lorch și traiau, dacă trăiau, pe timpul Romanilor și Gepizilor, iar nu pe timpul descălecării Ungurilor, î-i mai supune încă odată și mitropolitului din »Transilvania« pe timpul decălecării Ungurilor, și ast-fel ne presentă o ierarchie completă românească în Ardeal prin aceste cuvinte pururea memorabile: »Cei șapte episcopi aflați aici la descălecarea Ungurilor, sigur (!) deci, că încă și-au avut capul lor bisericesc în *Dacia centrală*, în *Transilvania*, unde mitropolitul î-și avea reședința« (p. 33). Vine apoi sfântul Stefan și încununează această grandioasă operă, dispunând, ca creștinii orientali »să-și aleagă și mai departe episcopi de ritul lor și catolicii iară-și de al lor« (pag. 33—4). Ca coroană la toate aceste imposibilități, mai întrebăm, că dacă noi am avut o mitropolie în Dacia centrală cu șapte episcopi încă pe timpul venirii Ungurilor și această ierarchie s'a continuat și mai departe și înainte și după sfântul Stefan, cum se face, că un representant al istoriografiei vechi, domnul N. Popea, în scrierea sa »Vechea Mitropoile«, află de

lipsă a aduce în 948 un Grec din Constantinopol cu numele Ieroteiu și a-l înfige mitropolit drept în Alba-Iulia? (Vechia Mitropolie p. 35—38).

Acest »*aparat ștințific*« al d-lui Păcățian numai d-lui Șpan și celor din redacțiunea »Telegrafului Român« poate impune, pe când oamenii de sciință îl vor socoti pururea de ceea ce este: o mare rușine pe istoriografia română.

Dacă vrea dl Păcățian să scie tot ce se poate sci cu oare care certitudine despre ierarchia Românilor înainte de sfântul Stefan, să nu-și pregete a ceti tratatul scurt, dar mĕduos, al d-lui Onciul »Papa Formosus în tradiția noastră istorică«, publicat în cartea »Lui T. Maiorescu Omagiu« (pag. 620—631).

Iată deci, că dl Păcățian nu poate adeveri, decât cu absurdități, existința mitropoliei sale închipuite înainte și după sfântul Stefan până în veacul al 15-lea.

Să vedem acum, că oare existat'a închipuita mitropolie a dlui Păcățian în secolul al 15-lea?

Noi susținem hotărît, că nici din secolul al 15-lea nu se poate aduce nici o dovadă, nici un document, din care să se poată adeveri existința închipuitei mitropolii a dlui Păcățian, ci toate documentele contimporane eschid existința ei.

Următorii lui Ludovic-cel-Mare tocmai așa au lucrat pentru exterminarea religiunii

greco-orientale schismatice, pe cum a lucrat însu-și Ludovic.

Ast-fel sub regele Sigismund (1387—1437) Românii din Ardeal pe la 1398 erau așa de supuși jurisdicțiunei episcopului latin din Alba-Iulia, în cât trebuiau să plătească acestuia și zeciuială (Hurmuzaki, Doc. I. 2, pag. 400). Tot Sigismund în anul 1428 întărì decretul lui Ludovic-cel-Mare, conform căruia în provincia sau districtul Sebeșului (Caransebeșului) nici un nobil și nici un cnez român nu poate fi proprietar de pământ, dacă nu se profesează catolic, și fie-care nobil și cnez a fost obligat prin jurămênt, să se facă catolic, dacă vrea să remână proprietar de pământ (omnes Nobiles et Kenesii ipsius provinciae juramenti sacramento prius ab eisdem exacto requisiti). Sigismund ne spune, că — în contra decretului lui Ludovic-cel-Mare — în provincia Sebeșului sunt și acum nobili și chinezi, *cari țin pe moșiile lor preoți schismatici, ce duc în rătăcire poporul.* Călugării minoriți din Caransebeș, Hațeg și Orșova să grijéscă deci, ca nobilii și chinezii, *sub pedeapsă de a-și perde moșiile,* să nu mai țină ast-fel de preoți. Părcălabii și diregătorii districtului Sebeșului să confisce pe sama regelui moșiile acelor nobili și cnezi, cari ar lucra în contra acestui decret, și dacă vor da de un preot românesc amăgind poporul, să-l *prindă îndată, să-l despoaie de toată averea,* și să nu-i permită a petrece între hotarele

provinciei. Între catolici și schismatici să nu se încheie căsătorii, de cât numai dacă schismaticul ori schismatica vor fi fost botezați mai întâiu de către preotul catolic (nisi prius schismaticus aut schismatica a Presbytero catholico . . . fuerit Baptizatus aut Baptizata), și cine ar lucra în contra acestui ordin să-și peardă averea mobilă în favorul părcălabului din Sebeș. Locuitorii provinciei Sebeș de ori ce stare și condițiune să nu cuteze a mânca carne Sâmbăta, căci vor fi globiți cu 3 marce în favorul părcălabului.

Nobilii, chinezii și chiar și țăranii de rênd *să-și boteze pruncii numai prin preoți catolici*, căci cine și-i botéză la preoți schismatici, își perde proprietatea.

Preoții schismatici, cari ar boteza pe cine-va în districtele Sebeș, Mehadia și Hațeg, să fie despoiați de averile lor în favorul părcălabilor din Sebeș și Mehadia. Dacă cine-va dintre cei botezați de preoții catolici ar avea împărtășire cu schismaticii să i-se confisce averea pe sama regelui. Călugării minoriți din mănăstirea Sebeșului să aibă dreptul de a-și lua lemne din pădurile regale și ale cnejilor regali (Battyán, Leges ecclesiasticae, III, pag. 406—7).

Sub presiunea acestui decret, asemenea căruia se vor fi dat și pentru alte ținuturi, am pierdut noi apoi floarea societății românesci, pe proprietarii de pământ mai însemnați, pe voevozi și cneji.

Cât de grea era și soartea poporului românesc de rând pe timpul acela, avem dovadă eclatantă în însa-și revoluțiunea din 1437, (Hurmuzaki, Doc. 1, 2, pag 614 și următoarele).

În documentele de sub Sigismund întêmpinăm o mulțime de nume de voevodi, cnezi, țărani români și preoți, dar nu se pomenesce nicăiri despre vre-un episcop românesc, deși personalitatea unui episcop este cu mult mai marcantă de cât a unor oameni de rênd.

Dar nici alt-fel de organisare bisericéscă orientală nu găsim pe timpul regelui Sigismund, afară de preoți supuși întru toate episcopilor latini, și ici și colea preoți schismatici, alungați din țară.

Este adevĕrat, că Fessler (Geschichte der Ungern IV, pag. 1123—1127) afirmă, că pe timpul Conciliului Florentin în Ungaria erau foarte mulți creștini greco-orientali de diferite naționalități. Însă domnul Păcățian numai își amăgesce cetitorii, când din asercțiunile lui Fessler deduce la pag. 41, că »nu este de închipuit, că atâta sumedenie de biserici, și atâta topenie de preoțime, să fi putut exista fără capi bisericesci, *fără superiori*«, dar tace despre ceea ce spune însu-și Fessler, că greco-orientalii nici pe timpul acesta nu aveau nici măcar un episcop, și cu atât mai puțin un mitropolit, și că-și aduceau preoți din țările vecine: »*Noch immer ohne eigenen Bischof*,

seit dem sich die ungarischen Bischöfe, ihren Gewinn der Zehenten mehr, als die allgemeine Wohlfahrt beachtend, unter dem Könige Emerich der Errichtung eines Griechischen Bisthumes im Lande widersetzt hatten. Die Unger-Russen mussten daher ihre Priester aus Halitsch oder Kiew, *die Unger-Walachen aus der Moldau*, die Unger-Rascier *aus Belgrad*, aus Uschtsitza oder gar aus Ipek berufen, oder zur Weihung dahin senden« (pag. 1124).

Tot Fessler ne spune la pag. următoare 1125 un lucru, pe care domnul Păcățian asemenea in mod tendențios îl tăinuesce, că adecă comunele bisericesci și mănăstirile greco-orientalilor și în cele spirituale erau sub administrarea episcopilor maghiari catolici: »Die Pfarreien und Klöster der Griechischen Kirchengenossen standen in Verwaltung der Seelenphlege unter Oberaufsicht der Ungrischen Bischöfe, welche sich dabey nach Vorschrift der vierten General-Synode im Laterano, Griechischer Priester als Vicarien bedienen sollten.«

Este adevěrat mai departe, că Fessler, pe cum accentuéză domnul Păcățian, afirmă la pag. 1126, că Românii din Ardeal aveau pe timpul sinodului florentin mai mult, de cât șepte-zeci biserici principale și 15 sute biserici parochiale (waren im Besitze von mehr als siebenzig Haupt- und fünfzehnhundert Pfarrkirchen.« Dar domnul Păcățian nu caută, că oare adevěr grăesce

Fessler. Acest scriitor se provoacă, spre a-și dovedi aserțiunea, la cartea lui Andreas Illia, »Ortus et progressus variarum in Dacia gentium ac Religionum, Claudiopoli 1764.« Am luat deci în mână cartea lui Andreiu Illia, tipărită în Cluș la anul 1764, și am căutat, că ce zice acest scriitor și am aflat, că el nu pomenesce nici măcar cu un singur cuvênt despre numĕrul bisericilor românesci pe timpul Conciliului din Florența (1439), ci la pagina 14 vorbesce numai despre numĕrul preoților și al Românilor *de la anul 1696,* când s'au început tratările pentru sfânta unire, zicênd: »Mitto caeteros gentis hujus ritus, ac consuetudines, quae adeo in Transilvania aucta numero, propagataque est, ut anno 1696 dum fundamenta verae cum Religione Catholica communionis jaceret Theofilus, praeter bis mille sacerdotes octuaginta plebejorum millia numerarentur.« Așa dar Illia, la care se refere Fessler, ne spune numai atâta, că la 1696 erau 2000 de preoți și 80,000 de țărani români în Ardeal. Că pe timpul acesta erau așa de mulți preoți, se esplică prin împrejurarea, că satele mai mari aveau și câte 6 preoți și nu era nici un sat cât de mic, care să nu fi avut doi preoți, căci analele »Misiunei castrense« din 1697 ne spun: »Sex etiam popas iuvenies in pagis majoribus. Nec coloniam ullam, quae vel paucis familiis constet, ducunt Valachi isti sine popis duobus.« (Nilles, Symbolae, 145).

Ce a făcut deci Fessler? În lipsă de date sigure de pe timpul Conciliului Florentin, cari eu încă le-am căutat, dar nicăiri nu le-am aflat, făcù o combinațiune greșită. Vědênd, că la 1696, cum spune Illia, erau 2000 preoți români, a dedus, că și pe la 1437—9 au trebuit să fie cel puțin 70 biserici principale și 1500 biserici parochiale românesci, fără să bage de samă, cum ar fi trebuit, că alte erau imprejurările de pe timpul Conciliului Florentin, când Românii, chiar și după cuvintele lui, nu aveau episcop, și cu totul altele, la 1696, când Românii aveau episcopi aproape de 200 de ani. Vine apoi domnul Păcățian și fără a mai cerceta nimica, deduce din datele nesigure și chiar greșite ale lui Fessler, că — contrar aserțiunii lui Fessler — pe la 1437—1439 noi Românii am avut și episcopi la »atâta sumedenie de biserici și atâta topenie de preoți«, pe când adevěrul este, că într'un timp, când preoții schismatici, conform decretului lui Sigismund din 1428, erau izgoniți din sate și de pe moșiile nobililor români, și nu li-se permitea nici măcar să boteze, și când nobilii și cnejii români trebuiau să trécă toți la religiunea catolică, nu putea să fie »atâta sumedenie de biserici și atâta topenie de preoți«, și cu atât mai puțin episcopi, sau mitropoliți schismatici pe teritoriul locuit de Români.

Greșesce în fine dl Păcățian, când la pag. 62 *presupune*, că numai pentru aceea

nu putem cunoasce pe mitropoliții și episcopii nostri din secolul al 15-lea și de mai înainte, pentru că era obiceiul regilor de a înșira în decrete publice numai numele episcopilor latini. Acest argument, numai atunci ar avea ceva valoare, când noi am cunoasce pe episcopii latini *numai* din decretele regesci. Noi însă îi cunoascem din mii și mii de alte documente și izvoarĕ istorice, neasemănat mai bine, de cât din decretele regilor, pentru-că îi cunoascem cu toate faptele lor. Aceste mii și mii de documente și izvoare, nu numai nu fac nici o amintire despre închipuiții mitropoliți ai d-lui Păcățian, ci din contră, esclud esistența lor.

Unde erau deci episcopii și mitropoliții Românilor pe timpul acesta? Erau în Țara-Românească și în Moldova. Acolo își trimeteau Românii din Ardeal și Ungaria, începênd de la 1359, respective 1374, pre candidații lor, ca să li-se sfințească preoți, sau de acolo își aduceau ei preoți sfințiți. Așa se întêmplau lucrurile de fapt și așa ar fi trebuit să se întêmple și de drept, deși dreptul acesta nu era încă recunoscut în mod formal din partea auctorității politice din Ungaria.

În catalogul mitropoliilor grecesci de la sfârșitul veacului al 14-lea, Mitropolitul Țări-Românesci era întitulat: »*Mitropolit a toată Ungrovlachia și al Plaiurilor*« (*πάσης τῆς Οὐγγροβλαχίας καὶ των Πλαγηνών μητρο–*

πολίτης Historiae Byzantinae, XI, p. 351). În 1401 patriarchul din Constatinopol, scriind mitropolitului Țării-Românesci, îi dă titlul de »Mitropolit al Ungrovlachiei și exarch a toată Ungaria și al Plaiurilor«. (Acta Patriarchatus II, p. 494). Pe urmă găsim titlul de »Mitropolit al Ungrovlachiei și exarch al Plaiurilor«' (Le Quien, Oriens Christianus I, 1248, a. 1701).

Ce vrea să zică însă aceste titulaturi? Domnul Onciul în scrierea sa »Titlul lui Mircea-cel-Bătrân (Conv. lit. num. 11 ex 1901) arată, că cuvêntul grecesc πλαγίον însemnează *Lature*, ceea-ce Românii au tradus cu *plaiuri*. Că ce au voit să indice, Românii prin *plaiuri*, se vede mai limpede din traducerea grecescului πλαγηνῶν cu slavonescul »zaplaninski« derivat de la za = dincolo și *planina* = munte (Ibidem, pag. 1027 și urm.) Așadară mitropolitul Țării-Românesci, era nu numai al acestei țări, ci și al *părților de peste munți*, sau cu alte cuvinte în actele oficiale ale patriachiei constantinopolitane mitropolitul Ungrovlachiei era recunoscut de mitropolit, nu numai al Țării-Românesci, ci și al Românilor de dincoace de Carpați.

Ast-fel stând lucrul, cum mai poate veni cineva și să zică, că noi aveam în Ungaria și Transilvania un mitropolit propriu, când despre aceasta lumea oficială a bisericei orientale nu scia nimica, și când aceea-și lume oficială punea de mitropolit

al nostru pre mitropolitul din Țara-Românească?

Din titulaturile amintite vedem mai departe, că mitropolitul Țării-Românesci era și *exarch a toată Ungaria și exarch al Plaiurilor*. Cuvêntul exarch, a avut în diferite timpuri diferite însemnări. Ce însemnează însă în titlul mitropolitului Țării-Românesci? După părerea noastră, nu a putut avé altă însemnare, de cât aceea, că de vreme ce în Ungaria și Transilvania nu era de loc ierarchie episcopească și cu atât mai puțin ierarchie episcopească instituită în mod canonic, bisericile acestor țări erau supuse *nemijlocit* patriarchatului constantinopolitan, care din causa depărtării prea mari, neputêndu-se îngriji de bisericele, mănăstirile și credincioșii de acolo, trebuia să însărcineze pe cineva din apropiere cu această slujbă, dându-i titlul de exarch. De aceea vedem, că patriarchul Antonie numesce la 1391 pe Pachomie, nu numai egumen (ἡγεμών), ci și *exarch* (ἔξαρχος) la mănăstirea sfântului Archangel Michail din Peri în Maramurĕș, (Acta Patriarchatus Cp. II, pag. 156), ca și când ar fi voit să zică, că de vreme ce în Transilvania și Ungaria și în special pe vastele moșii ale lui Baliță și Drag, nu există ierarchie episcopească grecească, Pachomie are să se îngrijească de bisericele și credincioșii de pe acele moșii în calitate de *exarch, sau locțiitor al patriarchului*. Iată deci că și titlul de *exarch*

al *Ungariei* și de *exarch al Plaiurilor,* ce-l purtă mitropolitul Ungrovlachiei, încă este o dovadă, că despre o ierarchie episcopească, sau despre o mitropolie în Ardeal și Ungaria, nici vorbă nu poate fi.

Mitropolitul Țării-Românesci, cu toate că după dreptul bisericei orientale era Mitropolitul Românilor din Ardeal și exarch al Ungariei, totuși era împedecat întru exercitarea funcțiunei sale prin organizația politică și religioasă a Ungariei și tot așa era împedecat și Mitropolitul Moldovei, care, după mărturisirea lui Melchisedec, încă căpătase titlul de »*exarch al Plaiurilor*« (Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul, Analele Academiei rom. t. XII, pag. 35, n. 1)., Acești doi exarchi din Muntenia și Moldova erau reduși de fapt la rolul de chirotonitori de preoți pentru Ungaria și Ardeal, cari se duceau la ei, pentru-ca întorcêndu-se acasă să se supună episcopilor latini, dacă voiau să nu fie aruncați peste graniță. Aceste lucruri fiind cunoscute de Balița și Drag din Maramurĕș, ei au recurs la 1391 chiar la auctoritatea supremă bisericească, la patriarchul Antonie, în afacerea mănăstirii lor din Peri, crezênd, că aceea ce nu este permis exarchilor din Muntenia și Moldova, va puté face patriarchul unei cetăți, în care își avea reședința stăpânul imperiului bizantin, ca adecă să ocrotească și asigure existența unei mănăstiri grecesci.

Este deci deplin dovedit, că cine visează despre o mitropolie românească în Ardeal și Ungaria, începênd de la Traian până la Conciliul Florentin (1439), se pune în conflict cu toată organizația statului ungar, cu toată organizația bisericei catolice, și chiar și cu toată organizația bisericei orientale, cu toate actele patriarchiei constantinopolitane, cu toate scrierile contimporane, cu toate documentele publicate până acum, cari tratează despre Români, și cu însa-și realitatea lucrurilor, cari esclud existența unei mitropolii românesci în Ardeal și Ungaria. Iar dacă cineva, în contra celor mai evidente dovezi, ne vorbesce de o mitropolie română pe timpul acela, nu are simț de adevăr, precum nu are dl cavaler Ioan de Pușcariu, care, în »Mitropolia Românilor ortodocși« (pag. 3—4), înșiră unul după altul o mulțime de mitropoliți, de la a. 1348 încoace, luând această listă de la Samuil Clain, deși Cipariu (Acte și fragmente, pag. XIV) spusese cu mult mai înainte, că lista lui Clain este o născocitură

6. Episcopia gr.-cat. de Haliciu a Românilor din Ardeal și Ungaria.

(1439—1469).

Pe timpul Conciliului Florentin s'a schimbat pe scurt timp starea bisericei românesci din Ardeal și Ungaria. Împěratul Ioan Paleologul, încă de pe la 1430 începuse a stărui pentru uniunea bisericei rěsăritene cu cea apuseană. Stăruințele lui avură succes în parte și în principatele române. Ast-fel vedem, că Grigorie, mitropolitul Moldovei, recunoasce adevărul credinței catolice și se întoarce la unitate cu biserica Romei, căreia se supune aevea, precum ne spune Papa Eugeniu IV într'o scrisoare din Martie 1435. (Hurmuzaki, Doc. I, 2, p. 601—2). Succesorul lui Grigorie, mitropolitul Damian, încă îmbrățișează sfânta unire, merge la Conciliul Florentin și împreună cu împěratul Ioan Paleologul, cu ceialalți archierei grecesci și cu vicariul seu, protopopul Constantin, iscălesce decretul uniunei *»Bucure-se ceriurile și salte pământul«* (Laetentur caeli et exultet terra) din Iulie

1439 (Hardouin, Conciliorum collectio IX, pag. 425—430, și »Sanctum Florentinum Concilium editum a Monacho Benedictino«, Romae, 1865, pag. 265—269). Conform acestui decret, uniunea avea să păstreze toate privilegiile și drepturile bisericei orientale (salvis videlicet privilegiis omnibus et juribus eorum). Între drepturile acestea, cel mai de căpetenie era, ca credincioșii de legea (ritul) grecească, să fie ocârmuiți numai de episcopi de ritul grecesc, iar nu de episcopii latini, cum cere decretul Conciliului luteran din 1215. Nimic nu era deci mai firesc, de cât ca și Românii de legea grecească, cari erau supuși în Ardeal și Ungaria episcopilor latini, să-și capete, conform decretului Conciliului Florentin, un episcop de ritul oriental, și ast-fel să încete jurisdicțiunea episcopilor latini asupra lor. Ei și l'au și căpătat în persoana lui *Mateiu* (Cipariu, Acte și Fragmente, pag. XVI), pe timpul când Ioan Huniade era ban al Severinului (1438—1446).

Dar abia se intoarce împěratul Ioan Paleologul de la Florența acasă, și reacțiunea în contra hotărârilor Conciliului Florentin, se începù în întreaga biserică orientală. Patriarchii din Alexandria, Antiochia și Ierusalim convocară sinod la Ierusalim în anul 1443, și în scrisoarea de convocare pe patriarchul constantinopolitan Mitrofan, care împreună cu împěratul ținea la sfânta unire, îl numesc Mitrofon, adecă omoritor

de mamă. Lui Mitrofan îi urmează în scaunul patriarchal din Constantinopol Grigorie, asemenea aderent al sfintei Uniri. Patriarchii din Alexandria, Antiochia și Ierusalim, în anul 1450, se întrunesc împreună cu episcopii lor în alt sinod, la Constantinopol, unde au caterisit pe patriarchul Grigorie și au pus în locul lui pe Atanasie (vezi dintre scriitorii români despre acestea pe Lesviodax, Istoria bisericească, pag. 247—251).

Reacțiunea aceasta s'a resimțit și în Ardeal și Ungaria. În 1456 se furișează în Ardeal un episcop schismatic, Ioan de Capha, al cărui nume arată, că el venise din orașul Caffa, și începe a sfinți preoți în ținuturile Hunedoarei, Devei și Șoimușului. Aceasta este singura lui acțiune, cunoscută până acum. Ea este în sine foarte nevinovată. Cu toate acestea, Ioan Hunyadi dă ordin să-l prindă și să-l aducă la Timișoara, unde sosesce în 16 Ianuariu 1456 și de unde »vicleanul și răutăciosul Vlădică« este transportat la amicul lui Hunyadi, la călugărul Ioan Capistran, care în 15 Aprilie 1456 îl trimite la Roma. Aci Ioan de Capha se întoarse la religiunea catolică, și după aceea fù retrimis în Țara-Românească. Preoții sfințiți de el în Ardeal și Ungaria fură dați pe mâna călugărului Fr. Mih. Zehel (Székely) și cari nu voiră a se profesa catolici, fură izgoniți din toate domeniile lui Hunyadi din Șoimuș (lângă Lipova), Hunedoara și

8*

Deva (Cfr. Vechile Episcopii pag. 6—7 și Istoria autonomiei bisericesci pag. 295—6).

Faptul acesta pentru cine are ochi de a vedé, este destul de elocvent. El ne arată, că în Ardeal și Ungaria ne cum să poată exista pe atunci o mitropolie schismatică cu mai mulți episcopi sufragani, chiar și un episcop furișat din altă țară, care nu făcuse nici o crimă, a fost prins asemenea celor mai de rênd făcători de rele și alungat din Ardeal. Cine între ast-fel de împrejurări să-și poată deci închipui existența unei mitropolii și unor episcopate românesci schismatice, pe cari nici scriitorii favoriți ai domnului Păcățian, Fessler și Böhm, nu le admite?

Liniștindu-se turburările produse de episcopul străin Ioan de Capha, Românii din Transilvania și Ungaria căpătară un nou episcop unit cu Roma. Nici nu trebue să se mire cineva de aceasta, când vede, că papii, deși bisericele orientale se lăpădeseră de uniune, totuși se încercară să validiteze decretele Conciliului Florentin cel puțin în țările catolice, cum face papa Calixt III (1455—1458) prin scrisoarea sa din 1457 (Hurmuzaki, Doc. II, 2. pag. 82—4).

Papa Calixt III numesce deci între anii 1456—8 un nou episcop unit cu Roma pentru Românii din Ardeal și Ungaria, pe *Macarie*. Un document descoperit în archivele vaticane de Érdujhelyi Menyhért și publicat în »Katholikus Szemle« din Budapesta (fasc. I ex 1897) aruncă o lumină

viuă asupra stării bisericei românesci din Ardeal și Ungaria între anii 1456—1469, și este mare pagubă, că Érdujhelyi Menyhért, murind foarte de timpuriu, nu și-a putut continua cercetările. Documentul din cestiune este bulla Papei Paul II din 1466, adresată archiepiscopilor de Strigon și Calocea, pe care o vom publica la sfârșitul acestei scrieri, ca să fie mai accesibilă istoriografilor nostri.

Pe timpul conciliului Florentin trăia în Constantinopol, în mănăstirea basilitană a sfântului Ciprian, un călugăr cu numele *Macarie*, care, ca și patriarchii constantinopolitani Iosif II, Mitrofan II și Grigorie III, îmbrățișà sfânta unire cu biserica Romei pe temeiul celor hotărâte în amintitul conciliu. Devenind apoi vacantă prin moartea lui *Mateiu* episcopia unită a Românilor din Transilvania și Ungaria, papa Calixt III pe la anul 1456 numesce episcop pe Macarie, dându-i titlul de *Haliciu,* deoarece în Transilvania nu era încă canonizată în forma sa o episcopie unită, nici nu existase înainte de *Mateiu* vre-o episcopie orientală, de la care să-și poată lua titlul episcopii uniți. Ast-fel precum de e. episcopul schismatic Daniil pre la anul 1577—8 purta titlul de la o diecesă sau mitropolie apusă, a *Severinului,* tot așa și episcopul unit Macarie și antecesorul seu Mateiu purtau titlul de la *Haliciu,* unde fusese o episcopie și chiar mitropolie, apusă pe la 1414. Macarie pri-

mesce de la papa Calixt III *deplină* putere de a îngriji, ocârmui și administra diecesa sa, și prin urmare era episcop cu totul independent de ori-ce alt episcop latin din Ungaria și Transilvania. Venind în diecesa sa, Macarie o ia în posesiune în partea *ei cea mai mare,* adecă în partea aceea, care mai înainte fusese supusă episcopiilor latine din Oradea, Transilvania și Agria și ast-fel i remase de ocupat numai partea aceea a dicesei sale, care mai înainte fusese supusă episcopiei latine a Cianadului. Pe ori unde a umblat, fù primit și socotit ca adevărat episcop de Haliciu, a îndeplinit tot feliul de funcțiuni pontificale și a exercitat toate drepturile sale asupra celor de ritul grecesc, cărora le-a *predicat și spus toate acelea, ce le ține, aproabă și observă sfânta biserică Romană în conformitate cu decretul de uniune al Conciliului Florentin.* Înainte însă de ce Macarie ar fi ajuns să ia în posesiune și partea mai mică a diecesei sale, adecă partea aceea, care fusese supusă odinioară episcopiei latine de Cianad, dădù de o foarte mare pedecă în Transilvania. Episcopul acestei provincii, Nicolau, și câți-va alți prelați și clerici ai bisericelor latine, precum și nesce călugări și mireni din diecesa latină a Transilvaniei, s'au încumetat a împedeca pre episcopul Macarie în exercițiul diregătoriei sale episcopesci, a-l nepăciui și a-l despoia în mod nelegiut de venitele sale, în contra dispozițiilor făcute

prin decretul Conciliului Florentin; ba au cutezat chiar a-l a amenința foarte greu și i-au spus, că va fi despoiat de tot ce are. În situația aceasta, episcopul Macarie a recurs la sfântul Scaun apostolic al Romei, cerênd ca plânsorile, ce are de gând să le ridice în contra episcopului transilvan latin Nicolae și în contra prelaților, clericilor, călugărilor și mirenilor din diecesa latină a Transilvaniei, să le concreadă unor bărbați cinstiți, cari să cerceteze starea lucrului și să aducă hotărâre în această afacere. Papa Paul II, în urma cererii episcopului unit Macarie, scrie archiepiscopilor de Strigon și Calocea, să cheme înaintea lor pe episcopul latin transilvan Nicolae, pe prelații, clericii, călugării și laicii, cari au făcut nedreptate lui Macarie, și după ce vor fi ascultat pe ambele părți litigante, și după ce vor fi silit și pe martorii, cari din ori-ce causă nu ar vrea să mărturisească, ca să depună conform adevărului, archiepiscopii amintiți să aducă sentință definitivă și neapelabilă, căreia să se supună și episcopul Nicolae și ceialalți toți, sub urmările censurilor canonice.

Acesta este cuprinsul și înțelesul adevărat al bullei papale din 1466.

Intervenirea papei Paul II nu a remas fără efect, căci vedem, că în 1469 însu-și voevodul Transilvaniei, Ioan Pongrátz, dă ajutor episcopului Macarie spre a-și puté scoate venitele de la preoții români din

părțile Sibiului (Cfr scrierea mea, Istoria autonomiei bis. p. 296—302).

Aceste acte și fapte ne arată următoarele adevăruri:

1. Că înainte de Conciliul Florentin toți Românii din Ungaria și Transilvania erau supuși jurisdicțiunei spirituale a episcopilor latini din Agria, Cianad, Oradea-mare și Transilvania, căci ei în bulla papală nu sunt împărțiți după circumscripțiile politice, ci după circumscripțiile episcopiilor latine.

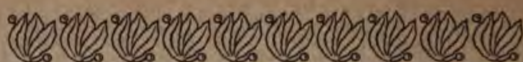
2. Că episcopii latini încassau de la preoții și credincioșii români anumite venite și taxe, cari nu bucuros le-ar fi dat din mână nici chiar pe seama unui episcop unit cu biserica Romei.

3. Că dacă episcopii latini au suferit pe episcopul unit Mateiu de pe timpul lui Ioan Corvinul (Hunyadi), au făcut'o aceasta din considerațiune, că pe atunci era încă speranță de a reconcilia bisericele orientale cu biserica Romei, dar îndată ce Grecii în sinoadele lor de la Ierusalim (1443) și de la Constantinopol (1450) s'au lepădat de sfânta unire, episcopii latini nu voiau să mai scie nici măcar de un episcop unit pentru Rominii din Ardeal și Ungaria, și făceau tot ce le sta în putere spre a împedeca consolidarea unei episcopii unite cu Roma, deși Pontificii Romani tot-de-una au dorit să se înființeze o ast-fel de episcopie românească.

4. Că dacă episcopii latini maghiari nu suferiau nici inmediat după Conciliul Florentin existința unicei episcopii orientale unite cu Roma pe teritoriul dieceselor lor, cu atât mai puțin au putut ei suferi existința unei mitropolii și unor episcopii schismatice pe teritoriul dieceselor latine.

5. Că de la Conciliul Florentin până la moartea ori poate izgonirea episcopului unit Macarie, adecă de la 1439 până pe la 1469 nici pentru aceea nu a existat o mitropolie românească schismatică, pentru că toate bisericele românesci erau supuse episcopilor români uniți cu biserica Romei, adecă lui Mateiu și Macarie.

7. Jovanychik Metropolitanus Nandoralbensis.

Mulţi sunt de părere, că biserica românească schismatică s'a bucurat de oarecare uşurare sub Ioan Hunyadi şi fiii sei Ladislau şi Matia, şi sub fiiul nelegiuit al lui Matia, adecă sub Ioan Corvinul. Între cei mulţi, cari sunt de această părere, se numĕră şi domnul Vasilie Mangra, care într'un articol publicat în »Biserica şi Şcoala« din Arad (num. 12 ex. 1904) scoate la iveală această uşurare din împrejurarea, că »marele Ioan Hunyadi însu-şi avea *patronatul bisericelor greco-orientale.*«

Să limpeḑim deci şi această cestiune cu atât mai vîrtos, că ea stă în legătură nu numai cu cestiunea mitropoliei închipuite a d-lui Păcăţian, ci şi cu decretul regelui Matia dat în 1479 lui »Iovanychik Nándor-Albensis«.

Ioan Hunyadi a fost unul dintre cei mai bogaţi oameni din regatul ungar. În 1409 a primit de la regele Sigismund cetatea Hunedoarei (Hurmuzaki, Doc. I, 2 p. 462). În 1435 căpĕtă de la acela-şi rege

districtul românesc Comiat din Banat împreună cu toate veniturile lui (Ibidem, pag. 597). Această donațiune este reînoită în 1437 (Ibidem, p. 627). În 1439 primesce de la regele Albert patru orașe din Ungaria (Ibidem pag. 648). Tot atunci și de la acela-și rege primesce districtul Icus din comitatul Timișoarei împreună cu orașul Marginea (Ibidem, p. 657). În 1440 primesce de la regele Vladislau comunele Șoimuș, Bârsău, Nevoeși și Buruieni din comitatul Huneadoarei și domeniul Boșar din Banat (Ibidem, pag. 664). În 1441 primesce de la acela-și rege orașul Dobra din Transilvania (Ibidem, pag. 677). În 1447 este întrodus în vasta posesiune a castrului Deva, donat de regele Vladislau (Ibidem, pag. 736). În 1453 primesce de la Ladislau Postumul orașul și districtul Bistriței din Transilvania (Ibidem II. 2. pag. 23). În acela-și an primesce districtele românesci Sudea, Iupan și Ferd din comitatul Timișoarei (Ibidem, pag. 26). În 1454 regele Ladislau confirmă pe Ioan Hunyadi în posesiunea castrelor Gurghiu și Deva, ambele foarte vaste în Transilvania (Ibidem, pag. 29).

Mai bună afacere a încheiat Ioan Hunyadi cu despotul Sêrbiei, George Brancovici. Acestei afaceri i-a premers următoriul eveniment. Ștefan Lazarevici, despotul Sêrbiei »a mers cu nepotul sĕu, George Brancovici, și cu numĕroși fruntași ai țării

la Sigismund, regele Ungariei, cerêndu-i sprijinul şi protecţia (în contra Turcilor). Au legat apoi Sêrbii cu regele unguresc o înţelegere de următoriul cuprins: George Brancovici să fie trecut, ca despot sêrbesc, în şirul magnaţilor magiari şi între consilierii regelui unguresc. George Brancovici să stăpânească, el şi urmaşii săi, Sêrbia întreagă, sub *suzeranitatea Ungariei*, iar în contra Turcilor să-i fie garantat ajutoriul trupelor unguresci. În schimb domnitorii Sêrbiei şi mai marii ţării sêrbesci dau jurămênt de fidelitate regelui Sigismund şi urmaşilor acestuia, şi-i predau în posesiune cetăţile, pe cari le avuseră Ungurii şi mai înainte: Belgradul, Macia, Golumbaţ şi încă unele, obligându-se să dee şi ei ajutor Ungurilor, cu armata lor, totdeauna, când va cere trebuinţa, şi învoindu-se în fine, ca după stingerea familiei lui George Brancovici Ungaria *să pótă dispune în plină libertate asupra Sêrbiei*.

Ast-fel ne povestesce acest fapt dl Păcăţian la pag. 94, luându-l aprope din cuvênt în cuvênt din cartea lui Böhm (Délmagyarország, pag. 134), fără să facă acestui scriitor măcar onoarea de a-l cita. Böhm încă a luat acest fapt din cartea lui Engel (Geschichte d. ungr. Reichs, III, 369), dar a avut omenia de a cita isvorul.

Pentru cetăţile date Ungurilor George Brancovici a căpătat în schimb numerose şi estinse moşii în Ungaria, cari aduceau

la an 50,000 de galbini (Böhm l. c. p. 136). Una dintre cele mai importante posesiuni era cetatea Șiriei cu foarte multe orașe, sate și mine în comitatul Zarandului și Aradului (Hurmuzaki, Doc. I. 2. pag. 696—698) și cetatea *Muncaciului* din comitatul Beregului, *Sătmar* și *Baia-mare* din comitatul Sătmarului, *Debreținul* și *Böszörmény* din comitatul Bihorului (Hurmuzachi, Doc. II, 2. p. 4—8). Baia-mare (care pe atunci se numia unguresce Asszonypataka, sau latinesce Rivulus dominarum), Baiasprie (care pe atunci se numia unguresce Középhegy, iar mai târziu Felső-bánya) și Szatmár-Németi fuseseră și în mâna despotului sêrbesc Ștefan Lazarevici, care fu întrodus în posesiunea acestor importante localități prin conventul de Lelesz deja în 14 Septembre 1411. Ele au trecut apoi la despotul George Brancovici, de la care le-a primit Ioan Hunyadi (Palmer Kálmán, Nagybánya és vidéke, pag. 30—1). Comitatele Beregului și Sătmarului, unde aveau posesiuni așa de importante despoții sêrbesci, sunt mărginașe cu comitatul Maramurĕșului, iar Baia-mare și Baiasprie ating cu hotarĕle lor comune românesci din Maramurĕș. De altă parte despotul George Brancovici căpĕtă de la regele ungar o mulțime de posesiuni în comitatele Torontalului și Cărașului (Hurmuzaki. Doc. II. 2. pag. 6), așa în cât pornind din Bĕlgradul sêrbesc ș mergênd spre nord până în Maramurĕș nu

puteai trece prin nici un comitat unguresc, fără să atingi vre-o moșie de a numiților despoți. În comitatele Zarandului și Aradului, unde se aflau comunele aparținătoare domeniului de la Șiria, deja pe la începutul secolului al XV se așezaseră Sêrbii în masse mai mari. În 1404—7 comitele Zarandului și părcălabul cetății Șiria era Dumitru, fiul regelui Albanez Vlasin (Márki, Aradvármegye története, I. p. 497). Cu despotul Brancovici încă au venit mulți Sêrbi pe moșiile lui (Böhm l. c. p. 136). Brancovici a ridicat biserica sêrbească din Șiria și tot lui se atribue și biserica din Hălmagiu (Márki, l. c. I, p. 497—8), și va fi zidit pe cheltueala sa și alte biserici sêrbesci și le va fi înzestrat cu venite din domeniul sêu, fiind el om foarte zelos pentru neamul și legea sa sêrbească. Cât de puternic a fost odinioară elementul sêrbesc în comitatele Zarandului și Aradului se poate vedea și din numirea slavă a multor comune. În anul 1444 despotul George Brancovici și soția sa dă dominiul de la Șiria (Világosvár) lui Ioan Hunyadi și fiilor acestuia, Ladislau și Matia, impunêndu-i sarcina de a lua asupra sa patronatul bisericelor, ce aparțin creștinilor (Romano-catolicilor) și »Valachilor« (cum jure patronatus ecclesiarum parochialium in Syri, Galza, Mezth, Keresbánya, Kis-bánya ac cunctarum aliarum ecclesiarum et capellarum tam *christianorum*, quam *Walachorum*, ubivis in pertinentiis

dicti castri habitarum. Hurmuzaki, Doc. I. 2. p. 696—8).

În anul 1451 despotul George Brancovici dă gubernatorului Ioan Hunyadi și fiilor acestuia, Ladislau și Matia, și alte moșii, ce le avea el în comitatele Bereg, Sătmar, Bihor, Sirmiu, Torontal și Caraș, însă această donațiune o face cu o condițiune. Despotul sêrbesc avea o nepoată, Elisabeta, fiica principelui catolic Ulric, comite de Cilia, Ortemburga și Zagoria, care ținea în căsătorie pe o fiică a despotului, pe Catarina. Elisabeta a fost crescută în casa despotului sêrbesc cu învoirea părinților ei. În anul 1451 ea era de zece ani. Cu toate acestea despotul împreună cu soția sa și cu fiii sei promit solemn, că după doi ani, în 1453, o vor mărita după Matia, fiul lui Ioan Hunyadi. Căsătoria avea să se facă după ritul bisericei catolice, dar Elisabeta și ca soție a lui Matia avea să remână în ritul grecesc, la casa ei tot-deuna să petreacă preoți de ritul grecesc și chiar și doamne și nobili de legea grecească Dacă nu s'ar săvârși căsătoria Elisabetei cu Matia, toate moșiile amintite aveau să treacă în posesiunea lui Ioan Hunyadi și a fiilor ei. Dacă însă ori Matia, ori Elisabeta ar muri înainte de terminul pus pentru căsătorie, toate moșiile remân în proprietatea despotului și a fiilor ei. Învoiala se face în locuința lui George Brancovoci din Semendria (in hoc loco

nostrae personalis habitationis, videlicet in castro Zendrew) și este întărită nu numai cu sigilul despotului, *ci și cu al »mitropolitului« sêrbesc din Semendria, Atanasie* (ac etiam sigillum reverendissimi patris, Domini Athanasii, metropolitani de dicta Zendrew), precum se poate ceti în documentul publicat la Hurmuzaki (II, 2. pag. 4—8).

Am schițat cuprinsul documentelor relative la patronatul, ce l'a căpătat Hunyadi asupra bisericelor orientale, ca să se vadă mai întâiu, că după ce moșiile despoților Ștefan Lazarevici și G. Brancovici se estindeau prin toate comitatele de la vestul Ungariei propriu zise, începênd de la Belgradul sêrbesc și Semendria până în Maramurĕș, și după ce pe moșiile lor despoții sêrbesci au înălțat biserici și au ocrotit cultul oriental, provăzêndu-l cu preoți sêrbesci, ușor putem pricepe, că în ce chip a incopciat ierarchia sêrbească legături până și cu Românii din Maramurĕș. Acelea-și documente ne arată mai departe, că în ce consistă patronatul lui Hunyadi asupra bisericelor »Valachilor«. Patronatul în sine este sarcina domnului de pămênt de a se îngriji de susținerea și dotarea bisericelor, pentru care sarcină în schimb patronul are dreptul de a institui el preoți la respectivele biserici patronate. Este acum întrebarea, că atunci, când George Brancovici a dat lui Hunyadi domeniul Șiriei cu condițiunea de a fi patron și al bisericelor »Valachilor«,

ce a intenționat despotul sêrbesc? După părerea noastră despotul sêrbesc, care era foarte zelos pentru propagarea cultului oriental slav, și care și cu privire la nepoata sa Elisabeta a dispus, ca ea să remână, și după căsătoria ei cu Matia, în ritul slavo-bizantin, s'a temut, că Ioan Hunyadi, care era cel mai zelos catolic al timpului seu și care pretutindeni promova numai cultul catolic latin, va face tot posibilul pentru stârpirea cultului slavo-bizantin pe domeniul de la Șiria. Spre a preveni acest pericol, despotul sêrbesc impune lui Hunyadi, afară de sarcina inherentă domeniului de a griji de bisericele latine, și obligământul de a susținé bisericele slavo-bizantine ale »Valachilor«, cari ajunseseră la oare-care stare înfloritoare tocmai sub ocrotirea despoților sêrbesci.

Se nasce mai departe întrebarea, că oare sub bisericele »Valachilor« se înțeleg numai cele românesci, ori și celea sêrbesci întemeiate de despoții Sêrbilor, ori doară poate numai cele sêrbesci?

Cuvântul »Valachus« în actele oficiale redigiate în sudul Ungariei și în Croația înseamnă de comun »Sêrb« și »schismatic«, precum ne arată Stanich la Nilles (Symbolae, p. 735—7). De aceea Vanicek (Specialgeschichte der Militärgrenze, I. passim) folosesce pentru »Sêrbi« numirea de »Wallachen«, iar la pagina 410 publică statutele »Valachilor« adecă ale Sêrbilor« din capi-

tanatele Criș, Coprainiț și Ivanici. În statutele acestea din a. 1630 pretutindenea se vorbesce numai de »pagus *Valachorum*«, »communitas *Valachorum*«, »assessores *Valachi*«, »milites *Valachorum*«, deși în realitate statutele sunt făcute pentru coloniștii militari *Sêrbi*.

Asemenea vedem, că religiunea »Valachorum« în oposițiune cu a Creștinilor (Romano-Catolicilor) însemna în unele documente religiunea »Sêrbilor«. »Quod contempta religione fidei Christianae dampnabili sectae schismaticae *Wolachorum sive Rascianorum* adhaesisse dicuntur«, cetim într'un act la Pesti Frigyes (A szörényi Bánság, III p. 128).

De aceea mĕ tem, că atunci când George Brancovici a impus lui Hunyadi obligământul de a susține bisericele »Walachorum« din domeniul »Șiriei«, el a voit să asigure prin aceasta mai mult existința bisericelor sêbesci de acolo, de cât a celor românesci.

Mai este încă de observat și aceea împrejurare, că domnii de pămênt se numiau patroni ai bisericelor românesci nu pentru a le scuti, ci pentru a le aservi, întru cât pe temeiul patronatului ei își reservau șie-și dreptul de a institui preoți pe cine le plăcea. (Vezi Ist. autonomiei bis. p. 308).

Dar ori-cum ar sta lucrul, din patronatul, ce nu de bună voie l'a luat Hunyadi

asupra bisericelor »Valachilor« din *domeniul Şiriei,* nu se poate deduce nici o uşurare pentru bisericele greco-orientale *din Ungaria şi Transilvania,* şi în special nu pentru bisericele românesci, pentru a căror nimicire tot-de-una a lucrat Ioan Hunyadi şi amicul seu Capistran. Ast-fel am văzut, că îndată ce Ioan Hunyadi a ajuns ban al Severinului la 1438 (Pesti Frigyes, A szörényi Bánság, I. p. 280), s'a şi aşezat acolo un episcop latin, Benedict, despre care a fost vorba mai sus (pag. 61.). Când episcopul schismatic Ioan de Capha a venit în Ardeal şi a sfinţit nesce preoţi, Hunyadi îndată l'a arestat şi scos din ţară împreună cu acei preoţi. Când învingea pe Turci, înălţa biserici, dar nu pentru Români, cari i-au câştigat de atâtea ori învingerile. Chiar şi oasele sale a voit să odichnească în biserica latină din Alba-Iulia, şi când şi-a exprimat această dorinţă, s'a lipsit pe sine de frumoasele moşii, cari le avea în Cergăul bulgăresc, Jomal şi Stremţ, (Tinod=Diogh =Diod=Stremţ, lângă Teiuş. Vezi Hurmuzaki, Doc. I. 2. p. 681).

Matia Corvinul s'a purtat şi mai rău faţă cu Românii. El a rostit cuvintele infame: »Olachi nec ad libertatem vocati, nec ad libertatem nati« (Hurmuzaki, Doc. II. 2. pag. 285). Românii apucaseră, să se aşeze în multe sate pe pămênturile unor ţărani catolici latini (Christianorum), după cari aceşti credincioşi, conform aşezămin-

telor bisericei catolice, plătiseră decime. Matia în anul 1468 dă ordin, ca Românii schismatici din Ardeal ajunşi în posesiunea pămênturilor, cari mai înainte fuseseră ale catolicilor, să fie constrânşi cu armele, ca să plătească după aceste pămênturi zeciuială pe seama capitulului latin din Alba-Iulia (Ibidem, p. 182). Această disposiţie o confirmă şi regele Vladislau II prin decretele sale din 1498 (Ibidem, p. 392) şi din 1500 (Ibidem, p. 447), scoţênd prin aceasta din valoare decretul seu din 1495, despre care face amintire dl Păcăţian la pag. 37.

Acestea şi altele multe, cari s'ar puté aduce, dovedesc, că Ioan Hunyadi şi fiii sei, deşi Români, n'au făcut nici o uşurare bisericelor românesci, ci le-au asuprit, şi că dacă noi Românii am fi fost catolici, ca Saşii şi Croaţii, alt trecut am avé de înregistrat, iar nu lăpădări de neam, şi asupriri şi prigoniri cumplite.

Cu totul altmintrea s'a purtat Matia Corvinul faţă de Sêrbi, ceea ce se explică din motive politice.

După lupta din Câmpul-Mierlei (1389) neîntrerupt s'au refugiat poporaţiune sêrbească pe teritoriul regatului ungar. Deja sub regele Albert (1437—1439) s'au aşezat mulţi Sêrbi în ţinutul Timişoarei, cărora atât regele Albert, cât şi Vladislau I (1442—1444) li-a împărţit anumite privilegii (Böhm l. c. I. p. 161). Sub regele Albert s'au aşezat Sêrbi până şi în Transilvania.

Cei-ce s'au așezat în Pianul-românesc au fost absorbiți de săsimea de acolo deja pe la 1454. Dar cei-ce s'au așezat lângă Sebeșul-săsesc și în comuna Lancrăm și-au păstrat naționalitatea timp îndelungat. Ei nu s'au așezat aci ca colonişti, nici ca »măiereni«, ci ca *nobili și oameni bogați cu avere proprie*, și în Lancrăm li-s'au conces chiar, să-și clădească o capelă și să-și țină un preot sêrbesc. Nobilii sêrbesci pretindeau să fie scutiți de dări și de taxe (Ferdinand Baumann, zur Geschichte von Mühlbach, în programa gimnasiului săsesc din Sebeș pe 1881/2 p. 44).

Cu atât mai mulți Sêrbi au venit în Ungaria după ocuparea Sêrbiei prin Turci la 1459. Pre aceștia regele Matia i-a așezat în părțile Banatului Timișan, cari fuseseră pustiite de desele năvăliri turcesci, asigurându-le *liberul exercițiu al religiunei lor, dreptul autonomiei în judecarea afacerilor lor*, și scutirea de vamă și de așa numitul »lucrum camerae« adecă de plătirea venitului din schimbarea banilor. (Böhm, l. c. I, p. 161). O parte din vestita »armată neagră« a lui Matia era compusă din Sêrbi (Ibidem, p. 158, vezi și Fraknói, A Hunyadiak és a Jagellók Kora, p. 277). Îndată ce acești Sêrbi și alții, cari tot mereu veniau, s'au așezat în Ungaria pre la marginea țării de către Sêrbia, preoții catolici au început a-i trata ca pe nesce oameni, cari nici nu sunt botezați și creștini adevărați și predicau poporului, să nu aibă nici o

împărtășire cu ei. Regele Matia, ca să nu înstrăineze pe Sêrbi și să nu se împedece colonizarea lor în număr tot mai mare pe teritoriul Ungariei, desaprobà purtarea preoților catolici față cu Sêrbii și în anul 1476 trimise chiar un sol la Roma, care rugà pe papa Sixt IV, să înfrêne zelul excesiv al clerului catolic. Papa dede îndată poruncă episcopilor catolici din Ungaria, ca preoții lor să nu mai nepăciuească pe ast-fel de oameni, să-i trateze cu blândețe, să le permită a fi îngropați în cimiteriile catolice, și când creștinii acestia nu ar avé unde-va preot de ritul lor, preoții catolici să le asculte mărturisirile și să le boteze pruncii (Hurmuzaki, Doc. II, 2. p. 244). Pe acești Sêrbi îi scutì Matia și de îndatorirea de a plăti clerului catolic zeciuiala, (Böhm, l. c. p. 162); ceea-ce se vede și din decretul lui din 1481, de care face amintire dl Păcățian la pag. 70. În anul 1471 regele Matia întărì pe Vuc Brancovici în demnitatea de despot al Sêrbilor din Ungaria, și-i dede ca reședință orașul Slancamen. Acest Vuc era deja al doilea despot sêrbesc pe pămênt unguresc, ceea-ce arată, că imigrații sêrbi își asigurară și o organizație politică în țară străină. (Ibidem, pag. 391, nota 26, după Stojacskovics, Über die staatsrecht. Verhältnisse der Serben in der Wojwodina p. 7). Vuc Brancovici murì în 1485. Cât timp a trăit el, Bĕlgradul sêrbesc era în mâna Ungurilor, până la 1521.

Între ast-fel de imprejurări apare deodată un archiereu, care într'un decret al regelui Matia din 1479 este numit »Iovanichik Metropolitanus Nándoralbensis«.

Despre acest decret scim următoarele:

În anul 1721 s'a presentat înaintea Capitulului latin din Alba-Iulia Iesuitul George Reigai, teologul Românilor uniți din Ardeal, cu patru scrisori originale, și a cerut, ca se i-se dea de pre ele o copie legalizată din partea capitulului, care în părțile noastre singur era pe atunci îndreptățit a extrada ast-fel de acte autentice. Capitulul împlinesce cererea și Reigai ia cu sine copiile legalizate ale documentelor originale, despre cari vom arăta mai jos, cum au putut ajunge în mâna părintelui Reigai. Prima scrisoare este un decret al regelui Matia datat în Buda, Sâmbată înainte de Dumineca »Laetare« din anul 1479. Regele spune în decret, că la rugarea lui *»Iovanychik Metropolitani Nándor albensis«*, și din *grație specială* (ex gratia speciali) scutesce pe toți preoții Români de credința grecească din Maramurěș de obligămêntul de a mai plăti ori-ce taxe ordinare și extraordinare, cuvenite până atunci regelui, și dă ordin diregătorilor din Maramurěș, să nu mai încasseze aceste taxe de la preoții, cari profesează credința grecească și sunt supuși numitului mitropolit *(praefatoque Metropolitano subjectos)*.

Copia acestui decret a publicat'o mai întâiu Petru Maior în Istoria bisericei Românilor la pag. 142—3, și de-odată la pag. 156 recunoasce, că »Nándor-Alba« insemnează »Belgradul turcesc dincolo de Dunăre«, dar crede, că numai din greșeală de cancelarie s'a pus in decret Nándor-Alba in loc de Alba-Iulia.

Asemenea s'a publicat după Maior acest decret în text latinesc și de Treboniu Laurian în Magazin istoric, tom. III pag. 166, de unde a trecut și la Dr. Mihályi, Diplome maramureșene pag. 536, unde se spune din partea d-lui Mihályi, că numai din greșeală s'a scris *Nándor Albensis* în loc de *Alba-Iuliensis*. Dintre străini a publicat acest decret Hintz, Geschichte des Bisthums der griechisch nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen (pag. 63—4), luându-l tot de la Maior.

În traducere românească s'a publicat din partea lui Șaguna, în Istoria Bisericei ortodoxe II pag. 83, însă el a tradus fals titlul Mitropolitului, numindu-l »Ioanichie Mitropolitul din Alba-Iulia«, și tot așa, face și dl Popea în »Vechea Mitropolie« pag. 22.

Dintre străini face amintire despre Ioanichie din Belgradul sêrbesc, Pesti Frigyes în anul 1878, (A szörényi Bánság I 348—9), unde arată, cum falsifică Șaguna istoria și spune, că Nándor—Fehérvár nu a

fost nici-odată identic cu Gyulafehérvár. Tot asemenea imputare face lui Șaguna și Nilles (Symbolae, pag. 437) intr'o scriere tipărită în 1885, unde arată, că Nándor-Alba este identică cu Belgradul sêrbesc.

Vĕzênd eu, că chiar și scriitori români, ca Maior, recunosc cu o sută de ani înaintea mea, că *Nándor-Alba* însemnează Bĕlgradul sêrbesc și în urma studiilor mele convingêndu-mĕ, că nici mai înainte, nici pe la 1479 n'a existat nici o mitropolie românească în Ardeal, am trebuit să ajung la conclusiunea, că în decretul lui Matia este vorba de Bĕlgradul-sêrbesc și ast-fel n'am avut lipsă să fiu influințat în această cestiune nici de părerile scriitorilor români, nici de a celor străini, cum îmi impută dl Păcățian, deși ar trebui să vază, că studiul meu este o lucrare independentă.

De la conclusiunea, la care am ajuns eu atunci, nu mĕ pot abate nici acum, cu toate că dl Păcățian se silesce să întunece adevĕrul pe patru zeci și șapte de pagini (p. 52—99).

Argumentul principal al dlui Păcățian este următoriul: »Ioanichie n'a fost Mitropolit al Bĕlgradului sêrbesc, pentru că n'a putut să fie, pentru că în anii aceia n'a fost mitropolit în Bĕlgradul sêrbesc. Dar n'a fost nici alt-undeva, în întreaga Sêrbie« (pag. 80—1).

Să presupunem pe un moment, că așa stă lucrul, pe cum zice dl Păcățian.

Din aceasta însă nici de cum nu urmeaz
că Ioanichie a fost mitropolit al Bělgradul
din Ardeal, deoarece pe timpul acela ni
în Bělgradul din Ardeal, nici alt-undeva î
Ardeal n'a fost și n'a putut să fie nici u
mitropolit românesc. Consecuența logic
din argumentarea d-lui Păcățian este dec
că decretul lui Matia nu este un ac
conform realității lucrurilor, ci o simpl
născocitură, care prin urmare nu poat
fi luat ca temeiu la nici o combinațiun
istorică.

Dacă până la 1479 n'a existat și n'
putut existá o mitropolie românească î
Ardeal și Ungaria, ori în Bělgradul di
Ardeal; dacă de la anul 1500 până la 159
n'a existat și n'a putut exista o mitropoli
în Alba-Iulia; dacă în fine nici mitropoli
lui Mihaiu-Viteazul n'a fost mitropolie î
sensul adevěrat și canonic al cuvêntulu
ci o simplă episcopie, pe cum am doved
în cele precedente: atunci cum se poat
presupune, că mitropolia a existat num
de la anul 1479 până la 1500, adecă î
decurs numai de 21 ani? Cum poat
cineva afirma, că a existat această mitr
polie, când nu poate aduce nici un doc
ment despre împrejurările, în cari ea a fo
înființată, nici un document despre nu
mele mitropoliților ei, nici un documen
despre episcopiile ei sufragane, nici u
document despre motivele, pentru cari e
a încetat pe la 1500?

Dacă Ioanichie a fost în 1479 mitropolit al Albei-Iulie, pentru ce episcopul Daniil, care se întitula la 1577—8 »mitropolit de *Severin* și de *Ardeal*« (severinski i ardelski), nu a purtat și el titlul de la *Alba-Iulia?* Biserica ține mult la tradițiile trecutului și păstrează cu sfințenie chiar și numele mitropoliilor și episcopiilor apuse, pe cum am dovedit în decursul acestei scrieri. Ast-fel stând lucrul, este sigur, că dacă ar fi existat când-va, fie la 1479, fie mai târziu o mitropolie în Alba-Iulia, Daniil, despre care face amintire dl I. Bogdan în »Relațiile Țării-Românesci cu Brașovul și Ungaria« pag. 308, s'ar fi întitulat nesmintit »*de Bălgrad și de Ardeal*«, și nici de cum de *Severin*.

Biserica latină din Ungaria și Transilvania a ținut morțiș la decretul Conciliului lateranens IV din 1215, în sensul căruia în una și aceea-și cetate nu pot fi doi episcopi independenți în unul și acela-și timp, fie ei chiar și de rit divers (vedi acest decret la Nilles, Symbolae p. 416—8). Pentru aceea vedem, că Fessler de câte ori arată, că până la Matia episcopi de ritul oriental n'au fost în Ungaria și Transilvania, tot-dea-una se provoacă pe marginea textului la decretul conciliului din 1215. Pentru aceea nu este nimenea în stare și cu atât mai puțin dl Păcățian, să arete nici în Alba-Iulia, nici airea în tot regatul ungar *până la reformațiune,* că în

reședința unui episcop latin și-ar fi avut scaunul și un episcop oriental. Pentru aceea vedem, că nici un episcop românesc schismatic până la 1556, când episcopul latin a fost izgonit din Ardeal, nu și-a putut avea reședința nici în Alba-Iulia, dar nici alt undeva pe teritoriul diecesei transilvane, dacă acel teritor nu a fost în posesiunea voevodilor din Muntenia și Moldova. De aceea vedem, că chiar și după catastrofa, prin care a trecut biserica latină în Transilvania în timp de 150 ani computați de la 1556, ea îndată ce a ajuns să-și poată reașeza scaunul episcopesc în Alba-Iulia, a pretins, ca episcopii români uniți să se mute de aci în sensul decretului conciliului din 1215; ceea ce s'a și întêmplat, căci episcopii uniți s'au mutat mai întâiu la Făgăraș și după aceea la Blaș. De aceea vedem, că chiar și pe timpul Conciliului Florentin, când întreagă biserică era însuflețită pentru împăcarea Rĕsăritului cu Apusul, episcopii latini nu s'au odihnit până nu au nimicit de pe teritoriul dieceselor lor episcopia unită înființată în sensul decretului Florentin, lăsând iar pe Români fără episcopi proprii.

Între ast-fel de împrejurări numai acela poate vorbi despre un mitropolit în Alba-Iulia la 1479, care nu vrea să recunoască adevĕrul cel mai limpede de pe lume.

Presupunerea, că ar fi existat la 1479 un mitropolit în Bĕlgradul Ardealului este

însă eschisă și prin împrejurarea, că Românii din Ardeal și Ungaria își aveau *de jure* pe Mitropolitul lor instituit în mod canonic din partea patriarchiei Constantinopolitane în Țara-Românească, și nu este nici un act, prin care să se poată dovedi, că patriarchia ar fi cassat pentru Românii din Ardeal și Ungaria mitropolia lor din Țara Românească, și ar fi instituit în locul ei alta în Bělgradul Ardealului.

O eroare de cancelarie în titlul lui Ioanichie nu se poate admite din motivul, că dacă luăm în mână colecțiunea documentelor lui Hurmuzaki, ori a lui Teutsch-Firnhaber, vedem, că în stilul diplomatic Belgradul Ardealului nici odată nu s'a numit, Belgrad, ci în nenumĕrate documente numai Alba, pe când Belgradul sêrbesc este numit ori numai Belgrad, fără nici un adaus, ori Lándor- și Nándorfehérvár și Nandor-Alba. Este deci evident, că Ioanichie chiar și când s'ar fi iscălit în petiția sa »Archiepiscopus Belogradiensis« pe cum presupune dl Păcățian fără nici un temeiu la pag. 66, el n'ar fi putut face aceasta de cât ca mitropolit de Belgradul Sêrbiei, căci și el ar fi trebuit să scie, ce scim noi cu toții, că Belgradul Ardealului numai în gura poporului românesc are această numire și ea nici odată n'a figurat și nu figurează în acte oficiale emanate de la puterea de stat, ori adressate puterii de stat.

O singură dată s'a întêmplat, ca un archiereu românesc într'un act latinesc să se intituleze, »Belegradiensis«. Stefan Simonovici adeverind în anul 1651, că a sfinţit episcop pe Partenie de la Muncaciu, se intitulează: »Stephanus Simonovicsius Dei gratia Archiepiscopus *Belegradiensis*, Vadiensis, Marmarosiensis, totiusque Transsilvaniae, Catholicae atque Apostolicae Religionis Graeci Ritus *Episcopus*« (Maior, Ist. bis. pag. 152). Este însă de însemnat, că aceasta s'a întêmplat, nu într'un act adresat puterei de stat, ci într'o dalterie, nici pe atunci, când Bêlgradul sêrbesc aparţinea regatului ungar, ci când el de mult era în mânile Turcilor. Cu toate acestea, şi în titlul lui Ştefan se face amintire de »Transilvania«, din ce ori-cine putea vedé, că e vorba de un »*episcopus*« din Belgradul Ardealului. Cu atât mai vîrtos s'ar fi iscălit Ioanichie »Archiepiscopus Belogradiensis Transilvaniae«, dacă ar fi residat în Alba-Iulia la 1479, când erau două Belgraduri în posesiunea Ungurilor, şi era prin urmare de lipsă evitarea confusiunei.

Este deci evident, că Ioanichie la 1479 n'a fost şi n'a putut fi mitropolitul Belgradului din Ardeal şi că dacă el n'a fost şi n'a putut fi, după părerea dlui Păcăţian, nici mitropolit al Bêlgradului din Sêrbia, atunci el n'a fost nicăiri pe pământ, şi prin urmare trebue să zicem, că decretul lui Matia este o făuritură, care n'are de a face

nimic, nici cu închipuita mitropolie a dlui Păcățian, nici cu mitropolia Sêrbilor.

Dacă domnului Păcățian i place să facă din Bĕlgradul sêrbesc, în contra literei decretului lui Matia, un Bĕlgrad din Ardeal, unde n'a existat episcopie orientală, atunci cu mai mult drept aşi puté eu face din Belgradul sêrbesc un oraş din litoralul mării adriatice, căci *Zara vecchia* în timpurile mai vechi se numia de cătră Slavi *Belgrad,* și aci pre la 1059 exista o episcopie cu episcopul Teodosiu: »Comneno Imperante, ac *Belgradi Theodosio praesulante,* ibidemque Dragoslao priorante«, precum cetim în cartea lui Battyán »Leges Ecclesiasticae« (II. p. 75).

Cu aceasta este nimicită toată temelia, pe care și-a clădit dl Păcățian edificiul capitolului seu »Nándor Albensis«, care a impus aşa de mult dlui Dr. Petru Șpan, în cât în numĕrul 51 ex 1904 al »Telegrafului Român« a esclamat: »Capitolul Nándoralbensis pot să spun, că e un capitol *de forță* . . . Acest capitol e tratat cu un *aşa aparat ştientific,* în cât te face să te pleci în fața dovezilor aduse. E sdrobitor pentru cei doi istoriografi, cari au eșit să ne lumineze trecutul, dar în loc de a-l lumina, par'că cu intențiune l'au *întortochiat.* Cel ce va ceti acest capitol cu atențiune, are de ajuns spre a se convinge de netemeinicia produsă de aderenții nouei teorii«.

Ei bine! Noi vom arăta tuturor oamenilor, cari au scaunul minții la loc, că

capitolul »Nándor-Albensis« al dlui Păcățian se întemeiază, nu pe dovezi științifice, ci pe ficțiuni.

Ficțiunea cea mai mare a dlui Păcățian este aceasta, că numirea de »mitropolit« a lui Ioanichie o ia în sensul de mitropolit-patriarch, și după ce în lista *completă* a mitropoliților-patriarchi, ce a comunicat'o dlui Păcățian archimandritul sêrbesc Ilarion Ruvarat, pre la anul 1459 găsim ca mitropolit-patriarch pe Arsenie și nu pe Ioanichie, și după ce de la anul 1459 până la 1557, în biserica sêrbească nu găsim nici un mitropolit-patriarch, această biserică »nu a putut să aibă deci la 1479 nici pe Ioanichie ca mitropolit, nici în Belgrad, nici alt-undeva în Sêrbia subjugată Turciei« (pag. 97).

A doua ficțiune a dlui Păcățian este, că neluând d-sa a minte la abuzul ce l'au făcut Sêrbii cu titulaturile archireilor lor, numind pre episcopi mitropoliți și pe mitropolitul patriarch, ne spune, după Nicolae Tincu-Velea, că »mitropolia Sêrbiei din Belgrad s'a înființat mai întâiu după ce patriarchia de la Ipec, în anul 1766, și-a dat sufletul« (pag. 82). Ast-fel deci Ioanichie nu a putut să fie mitropolit de Bĕlgradul sêrbesc pe la 1479.

Am accentuat însă și mai sus în această scriere, că Sêrbii în mod anticanonic și-au intitulat pe mitropolitul lor patriarch și pe episcopii lor mitropoliți. Că episcopii Sêrbilor încă înainte de Ioanichie, cel de la

1479, s'au întitulat mitropoliți, este dovadă însuși dl Păcățian. D-sa la pag. 90—91, citează, după Stojan Novacovici (Die Serben und Türken im XIV und XV Jahrhundert pag. 236—238), o scrisoare adresată de despotul sêrbesc Ugljieza în anul 1368 cătră patriarhul din Constantinopol, în care despotul zice în resumat: »Gândind în felul acesta, Dușan a întemeiat un patriarchat *anticanonic*, cu un patriarch, care, în contra canoanelor, s'a hirotonit singur pe sine, și a răpit bisericei ecumenice a lui Christos un numĕr însemnat de *metropolii*, pe cari le-a supus noului patriarch. Nedreptatea aceasta, deci, el, Ugljieza, nu o mai poate tolera, ci după ce patriarchul Constantinopolului și de alt-cum a trimis în Sêrbia pe mitropolitul de la Nicheia, ca să delăture pedecile, și acesta de fapt și-a dat toate silințele, ca să restabilească pacea și buna înțelegere, și să facă egali pe toți fiii mamei generale: nu mai așteaptă resultatul pertractărilor începute, ci restitue cu de la sine putere domnească bisericei ecumenice din Constantinopol toate bisericele și *mitropoliile* ***(vrea să zică episcopiile)*** și toate drepturile avute asupra lor«.

Cuvintele subliniate din paranteză sunt ale domnului Păcățian, cari prin acelea recunoasce, că *episcopiile* Sêrbilor se numiau *mitropolii* dejà pre la 1368.

Când deci Ioanichie s'a întitulat pe sine mitropolit în rugarea sa din 1479

adresată către Matia, iar regele i-a respun tot atunci intitulându-l mitropolit, aceast nu însemnează, că Ioanichie a fost mitropolit în sensul propriu și canonic al cuvêntului, ori patriarch, ci că el a fost *episcop* de Bĕlgradul sêrbesc, unde, precum vom vedé îndată, a existat o *episcopie* din timpurile cele mai vechi, și că episcopii ei se intitulau mitropoliți.

Cas analog avem cu episcopul Muncaciului Basiliu Taraszovits, care la ordinul lui George Rákoczy a fost răpit de la altar în 1640, tocmai când slujia în odăjdii sânta liturghie și a fost aruncat în temniță. Episcopul s'a plâns la Ferdinand al III, care în 22 August 1641 scrie lui George Rákoczy, să elibereze pe *patriarchul Muncaciului* (Patriarcha Munkácsiensis) Basiliu Taraszovits (Basilovits, Fundatio Koriatovits, I p. 68). Tot patriarch este numit Tarasovits și în alte două scrisori ale lui Ferdinand III, una de dto 22 Februariu 1641 adresată căpitanului cetății Muncacilui, Ioan Balling, alta de dto 22 August 1641, adressată lui Sigismund Eorsy, vice-comitele comitatului Șopron (Ibidem pag. 66—7, și 68—71).

Cestiunea deci se presentă ast-fel: putut'a exista pre la 1479 un episcop de Bĕlgradul sêrbesc, care se întitula metropolit? Dacă a putut exista, trebue să admitem, că Ioanichie »Nándoralbensis«, a fost »mitropolit« sau episcop de Bĕlgradul sêrbesc pre cum îl numesce Matia, iar nu de Alba

Iulia, cum vrea să-l presente, fără nici un temeiu, dl Păcățian.

Eu deja în scrierea mea »Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse« (p. 303) am afirmat, că Ioanichie a fost, nu mitropolit în sensul canonic al cuvêntului, ci un simplu episcop. Acum dându-mi-se prilej voiu dovedi mai pe larg această aserțiune.

În Belgradul sêrbesc a existat o episcopie din timpuri foarte vechi. Basiliu II Bulgaroctonul, împĕratul bizantin, nimicind statul bulgar, a păstrat neatinsă ierarchia bulgărească cu acea mică schimbare, că pe »patriarchul« bulgar l'a lipsit de acest titlu și l'a numit numai »archiepiscop«. În 1020 a dat trei chrisoave, prin cari regulează afacerile bisericei bulgare, și între episcopiile cele mai populate *numĕră și Bĕlgradul sêrbesc* (Jirecek, Geschichte der Bulgaren, traducerea maghiară, p. 189—190).

Mai târziu Bĕlgradul sêrbesc ajunge sub stăpânirea Sêrbilor. În anul 1219 sfântul Sava a fost înălțat la demnitatea de *archiepiscop sêrbesc* prin patriarchul constantinopolitan. *Archiepiscopul* Sava s'a apucat de organizarea bisericei sale, împărțindu-o în 12 episcopii. Dintre acestea a 11-a era a *Bĕlgradului în biserica catedrală a Fecioarei Maria (undecimum Belgradi in templo B. Mariae)*. După aceea a întrunit pe toți episcopii în reședința sa archiepiscopească din Peciu (Ipek), unde în presența lor a încoronat de rege pe frate-seu Stefan, care

a purtat și numele de *Primul-încoronat* (Martinov, Annus eccl. gr. sl. la Nilles, Kalendarium, I, pag. 446—7).

Ceea ce afirmă dl Păcățian (pag. 37), că la ordinul Papei Grigorie IX din 1232 episcopia sêrbească a Bělgradului a fost cassată și încorporată la episcopia Cianadului, nu este adevěrat, iar Böhm (Délmagyarország, I, pag. 104), la care se provoacă dl Păcățian, încă nu-și dovedesce asertiunea În anul 1232 Papa Grigorie IX a dat ordin episcopului de Cianad, să spună episcopilor *bulgari,* să se întoarcă la sfânta unire și dacă ei nu ar asculta, teritoriul dieceselor lor să le pună sub jurisdicțiunea episcopului catolic de *Sirmiu.* (Theiner, Mon. Hung. I, 103). Acesta este adevěrul. Scim însă de altă parte positiv, că Ungurii, cari la 1268 au purtat rěsboiu cu Sêrbii, înainte de această dată mai bine de 50 ani nu se amestecaseră de loc în afacerile Sêrbiei. (Pauler, A magyar nemzet története, II, 269). Pe la 1268 însă Uroș I »regele a toată Țara-Sêrbească« a pustiit marginea Țării-Unguresci și Maciovia. Uroș fù învins și prins de Unguri, dar după aceea fù liberat, se făcù prietin al Ungurilor, și pe fiul seu cel mai mare, Stefan Dragutin, îl căsători cu fiica regelui ungar Stefan, cu Cartarina. Cu prilejul acesta *probabil* s'a așezat un episcop catolic în Bělgradul sêrbesc, și ast-fel episcopul sêrbesc își va fi mutat locuința airea. Zicem probabil, de oare-ce

dat positiv nu avem, iar probabilitatea o deducem din cele ce au urmat mai târziu. Episcopul sêrbesc însă curênd după aceea a fost reașezat în Bělgrad. La 1281 vicleanul Uroș II Milutin sciù se lipsească pe frate-seu Dragutin de cea mai mare parte din posesiunile lui. Dragutin, cu ajutorul lui Uroș II, ajunse apoi stăpân peste Maciovia, iar *în Bělgrad se introduse din nou un episcop sêrbesc, care remase aci până pe timpul regelui ungar Carol Robert* (Pauler l. c. II, p. 393). Sub Carol Robert Ungurii ocupară din nou Bělgradul și »*restabiliră*« episcopia latină pre la 1319. (Pór Antal és Schönherr Gyula, Az Anjou Ház örökösei, pag. 100). Episcopul sêrbesc iar fù silit să-și mute reședința, fără ca să încete pentru aceea a fi de drept episcop al Bělgradului. Dar episcopatul latin fù de scurtă durată și numai un singur episcop latin cu numele Paulus (după alții Petru) întâmpinăm între 1334—6, care se pare a fi avut reședința în Belgrad. Toți ceilalți episcopi latini, cari mai târziu figurează în acte cu titlul de *Nándorfehérvár,* au fost episcopi titulari *fără diecesă* și sufragani sau ajutători ai episcopului diecesan latin de Vesprim (Pesti, l. c. p. 331). Ei numai atâta arată, că în Bělgrad se restabilise de mult episcopia sêrbească. Și nici nu se putea alt-fel, când pe tronul sêrbesc ședea Stefan Dușan (1331—1355), care făcù din Sêrbia prima putere pe peninsula balcanică (Jirecek, l. c.

p. 279 și urm.) și smulse din mânile Ungurilor chiar și o parte din Bosnia (Pór és Schönherr, l. c. pag. 239). Dușan nu numai susținù întregitatea bisericei sêrbesci, pre cum o organizase sântul Sava la 1219, ci făcù mai mult. Fără a lua în seamă protestele și afuriseniile patriarchului constantinopolitan, ridică pe mitropolitul Sêrbilor din Ipec la demnitatea de patriarch (Nilles Kalendarium I, p. 451), iar episcopii începură a se intitula mitropoliți. Dar, precum am vêzut mai sus, »patriarchul« fù scoborît iar la demnitatea de archiepiscop prin despotul Ugljieza la 1368, fără ca episcopiile să înceteze a figura cu numele de mitropolii. După lupta din Câmpul-Mierlei (1389) Ungurii ocupară iară-și și Maciovia și Bêlgradul, care se afla în mâna lor și la 1396, pe timpul luptei de la Nicopole (Novacovici l. c. p. 486), dar o episcopie latină nu se mai restabili în această localitate. După catastrofa de la Nicopole, Maciovia și Bêlgradul căzură în mâna Turcilor. Despotul sêrbesc Stefan Lazarevici curăți însă curênd Maciovia de Turci și la începutul anului 1403 intră și în Belgrad (Novacovici l. c. p. 488). Aci își așeză el și reședința, restaurând orașul cu mari cheltueli. (Ibidem p. 497). Nimic nu era deci mai firesc, de cât ca el să se îngrijească și de bunăstarea episcopiei Bêlgradului, care își avea tradițiile sale seculare legate de acest oraș. Nu este însă adevĕrat, că patriarchul Ipecului și-ar fi

mutat reşedinţa în Bĕlgrad, cum afirmă dl Păcăţian la pag. 94, de oare-ce Novacovici, pe care îl urmează dl Păcăţian în istorisirea sa, nu amintesce despre aceasta nici cu un singur cuvênt şi nu există nici un document despre strămutarea patriarchiei din Ipec la Bĕlgrad şi de la Bĕlgrad la Ipec, cum scornesce dl Păcăţian fără nici o dovadă. Cine este orientat în istorie scie, că nu tot-deauna se mută reşedinţa archiepiscopilor acolo, unde se mută reşedinţa domnitorilor. În Ungaria primatele ţării a rezidat tot în Strigon, nu în locul, unde rezidau regii ungari. Iar despoţii sêrbesci au rezidat, înainte de a-şi muta reşedinţa la Bĕlgrad, în Raşca, Prizren, Priştina şi Cruşevaţ (Ibidem p. 497), fără ca patriarchii sêrbesci să-şi părăsească Ipecul şi să meargă după ei. Dar chiar şi când patriarchul sêrbesc şi-ar fi mutat reşedinţa la Belgrad, aceasta nu învoalve încetarea episcopiei din această localitate, fiind-că patriarchul ar fi remas tot cu circumscripţia archidiecesei sale.

Episcopul Bĕlgradului nici-odată n'a fost mai îndreptăţit a se întitulá »Mitropolit«, de cât atunci, când de la 1403 până la 1426 a residat în metropola (capitala) Sêrbiei, în Belgrad, şi numai din punctul acesta de vedere este scusabilă titula lui anticanonică de »metropolit«.

În 1426 Belgradul a fost ocupat de Unguri în sensul înţelegerei luate între despotul Stefan Lazarevici şi nepotul seu

George Brancovici de o parte şi între regele ungar Sigismund de altă parte, deşi Brancovici nu-l cedà de bună voie (Pór és Schönherr, l. c. p. 567). Episcopul sêrbesc din Bĕlgrad s'a mutat atunci la curtea lui George Brancovici în Semendria. Am vĕzut, că pacea încheiată la 1451 între G. Brancovici şi I. Hunyadi a fost întărită şi cu sigilul episcopului sêrbesc din Semendria *Atanasie* (ac etiam sigillum Reverendissimi Patris, Domini Athanasii, metropolitani de dicta Zendrew. Hurmuzaki Doc. II. 2. pag. 4—8). Acest »metropolit« din 1451 nu poate fi metropolitul-patriarch al Sêrbilor, de oare-ce în lista »*completă*« a patriarchilor, ce o publică dl Păcăţian la pag. 96—7, este pus de la anul 1446 până la 1453 patriarchul-mitropolit *Nicodim*. Atanasie însă nu poate fi nici »mitropolitul« altei diecese sau episcopii dintre cele doue-spre-zece organizate de sfântul Sava, de oare-ce sfântul Sava n'a aşezat nici un episcop în Semendria. Prima episcopie a fost în Cholmia (în Stopa), a doua în Zenta, a treia în Debra, a patra în Budimlia, a cincia în Raşa, a şasea în Chvostno, a şaptea în Prizren, a opta în Gracianica, a noua în Topliţa, a zecea în Branicevo, a *unsprezecea în Bĕlgrad*, a douĕsprezecea în Moraviţa (Martinov l. c. la Nilles, Kalendarium, I, 448).

Mitropolitul Atanasie n'a putut fi deci altul, de cât mitropolitul (recte episcopul)

Bĕlgradului, care la ocuparea acestui oraş prin Unguri n'a încetat a fi adevĕratul titular de Bĕlgrad, precum d. e. nici astăzi mitropolitul din Blaş nu a încetat a fi adevĕratul titular de Alba-Iulia şi Făgăraş, deşi nu locuesce în nici unul din aceste douĕ oraşe. Casuri avem destule în Istoria bisericească, ca un episcop să nu locuiască în oraşul, de la care poartă titlul, ci în alt loc.

În Semendria se afla George Brancovici deja la 1427, când însu-şi sultanul Murat i concese să întărească oraşul şi să şi-l ţină de reşedinţă (Cfr Pór és Schönherr l. c. p. 567 cu Böhm l. c. p. 139). Aci era Brancovici şi la 1437, când Sultanul Murat încunjurà oraşul întărit de despotul sêrbesc şi cerù predarea lui. Brancovici nu ascultà de Murat, ci încredinţà pe fiul seu Grigorie cu apărarea cetăţii, iar el cu fiul seu Lazar şi cu averea şi familia sa se refugià pe moşiile sale vaste din Ungaria, unde avea şi cetăţi întărite ca d. e. Becĭcherecul, despre care face amintire Bertrand de la Brocquière în călătoria sa de pe acolo din anul 1433 (Böhm l. c. p. 140). Grigorie apĕrà cu vitejie Semendria, până când armatei unguresci i succese să alunge pe Turci (Pór és Schönherr l. c. pag. 605). Brancovici iarăşi se întoarse la reşedinţa sa din Semendria, unde îl aflăm in 1439 apărându-şi cetatea in contra armatei turcesci de 130.000 (Ibidem p. 620). Semendria fù ocupată de Turci, dar aci se întoarse iarăşi despotul sêrbesc,

unde îl găsim în 1448, și unde, după înfrângerea din Câmpul-Mierlei (18 Octombre 1448), închise pe învinsul Ioan Hunyadi, care nu fù liberat, de cât pre lângă condițiunea, să plătească 100,000 galbini ca preț de rĕscumpărare și să restituiască lui Brancovici moșiile confiscate din Ungaria și cetățile sêrbesci ocupate de Unguri. (Fraknói, a Hunyadiak és a Jagellok Kora, p. 98). Este deci evident, că precum la 1451 episcopul sêrbesc al Bĕlgradului petrecea la curtea lui Brancovici, așa va fi petrecut el și mai înainte, iar când despotul Brancovici s'a retras pe moșiile sale și în cetățile sale din Ungaria, îl va fi urmat și episcopul Bĕlgradului, căci nimenea nu putea împedeca pe despotul sêrbesc a ține pe moșia sa pe episcopul seu, precum nimenea nu a putut împedeca pe voevozii din Moldova și Muntenia să nu-și țină episcopi, și chiar să întemeieze episcopii pe moșiile lor la începutul veacului al XVI-lea în Vad și în Geoagiu. (Vezi Vechile Episcopii).

Dar dacă Brancovici putea ține pe moșiile și în cetățile sale un episcop de Bĕlgradul sêrbesc, este de sine înțeles, că acest episcop s'a interesat și de bisericele sêrbesci și românesci de pe acele moșii, cari, pre cum am accentuat mai sus, se întindeau prin toate comitatele din rĕsăritul Ungariei propriu zise, începênd de la Belgrad și Semendria până în cetatea Muncaciului din comitatul Beregului și până la

Maramurĕș. La granița Maramurĕșului se aflau orașele Baia-mare și Baia-sprie, cari deja de la 1411 încoace erau în mânile despoților sêrbesci Stefan Lazarevici și George Brancovici (vezi mai sus pag. 125). Cu Maramurĕșenii au întrat deci episcopii Bĕlgradului în legături ierarchice tocmai așa, precum episcopii Vadului de pe domeniul Ciceului au întrat în legături ierarchice cu Românii din districtul Bistriței și din alte părți vecine cu acel vast domeniu. (Vezi Vechile Episcopii). A fost apoi în interesul episcopilor din Bĕlgrad, ca legăturile odată încopciate cu Românii din Banat și de la granița Ardealului până în Maramurĕș să le cultive până la 1479, și poate până la moartea lui Matia, căci din aceasta aveau și câștig material.

La 1459 se desființează regatul sêrbesc, și cu el și străvechia ierarchie bisericească cade de o cam dată în ruină, dar nu în forma aceea, în care ne presentă lucrul dl Păcățian, care interpretând greșit cuvintele lui Dr. Thim József (A szerbek története, II, pag. 168): »*A papi szervezet* a szerb állam bukásával megszünt létezni«, afirmă că Sêrbii pe vremea regelui Matia n'au avut »*nici preoți*«, căci sub »*papi szervezet*« nu se înțelege, că chiar și preoții au încetat a exista, ci numai că ierarchia episcopească străvechie a Sêrbilor din țara lor s'a nimicit.

Dar ori cum să fi fost stările politice și religioase din fostul regat sêrbesc, fapt

este, că Sêrbii refugiați, după catastrofa din 1459, pe pămêntul Ungariei, *au avut o organisație politică și religioasă proprie*, care le-a acordat-o ori le-a tolerat-o din motive politice de înaltă ordine însuși regele Matia și următorii lui. Și nici nu se putea altmintrea, căci nu putem presupune atâta prostie în Sêrbi, ca ei să vină în Ungaria, numai ca să schimbe jugul turcesc cu cel unguresc, ci au venit în țară străină, pentru că aci li-s'a asigurat o viață politică și religioasă mai bună și mai ușoară, de cât cea de pe pămêntul turcesc. Și este caracteristic, că și mai târziu, Sêrbii, cari au venit în cete mai mari pe pămênt unguresc, nu s'au așezat aci înainte de ce le-ar fi fost garantată o autonomie oare care civilă și bisericească.

Am vĕzut mai sus, că de la 1471 până la 1485 Sêrbii au avut deja pe al *doilea* despot al lor, pe Vuc Brancovici, care în rĕsboaiele unguresci purtate în contra Turcilor s'a distins foarte tare prin vitejia sa (Böhm l. c. pag. 391, nota 26). Acest despot își avea reședința în *Salancamen*, adecă într'o localitate, care fusese odinioară proprietatea despotului sêrbesc George Brancovici (Böhm ibidem și Hurmuzaki, Documente, II, 2, pag. 4—8). El se numia și Vuc Zmaj (Lupu Smeul) și era nepotul despotului George Brancovici de la fiul acestuia Grigorie. Vuc venise în Ungaria pe la 1465 și era comandantul

»plutașilor« sub Matia. Asemenea despoți au avut Sêrbii și mai târziu, cum a fost *Ioan Brancovici,* care pe la 1496 ocupa aceasta funcțiune în provincia ungurească a Sirmiului împreună cu frate-sĕu George. Ambii erau nepoții lui Brancovici († 1456) de la fiul acestuia Stefan (Thallóczy Laj. Az Ál-Brankovicsok, Századok, VIII, 1888, p. 691). George se făcù călugăr, cu numele Maxim. El chemà apoi pe mitropolitul Sofiei la Cupinic ca să-l sfințească episcop la 1496. (Pesti, A szörényi Bánság I. p. 347—8). Trecù după aceea în Țara-Românească, unde ajunse mitropolit al Ungrovlachiei în 1507. De aci se întoarse iară-și la frații sĕi din Ungaria și înființă mănăstirea *Cruședol,* unde muri în 1516 ca »mitropolit« sêrbesc, recunoscut din partea Sêrbilor și tolerat ca atare din partea regilor ungari (Cfr. Pesti l. c. p. 347—8; Böhm l. c. pag. 162; Lesviodax, Istoria bis. p. 397; Ioan Bianu, Din cărțile vechi, în Prinos lui D. A. Sturdza, pag. 177).

După moartea lui Ioan Brancovici († 1503), titlul de despot al Sêrbilor trecù la vĕduva sa Elena Jaksics. Ultimul, care purtà această demnitate, a fost Ioan Biriszloi, care o căpĕtà în 1505, purtând tot odată și demnitatea de stegar al coroanei ungare (Tallóczy l. c. p. 693).

Dar nu numai organisație politică, cu despoți în fruntea lor, au avut Sêrbii în Ungaria pe timpul regelui Matia, cu mult

înainte de 1479, ci și organisație bisericească. Am vĕzut mai sus, că ei au obținut de la regele Matia chiar și *liberul exercițiu al religiunei lor* (vedi mai sus pag. 133 și Böhm l. c. pag. 162). Liberul exercițiu al religiunei învoalve în sine și libertatea de a-și putea cineva ține cap bisericesc, adecă episcop. Ast-fel când după desființarea regatului sêrbesc din 1459, o ceată mare de Sêrbi au venit în Ungaria (vedi mai sus pag. 132—4 și Böhm l. c. p. 161), ei au putut și au trebuit să aibă episcopul lor, care n'a fost altul, de cât episcopul Bĕlgradului sêrbesc. În vîrtutea dreptului de liber exercițiu al religiunii sêrbesci, episcopul sau mitropolitul Bĕlgradului a putut să locuească acum, fie în cetatea Bĕlgradului, care era în posesiunea Ungurilor, fie la curtea despotului sêrbesc de pe pămêntul unguresc. Un ast-fel de episcop sau mitropolit a fost deci și *Joványchik Nándoralbensis* din 1479, pe cum îl arată titlul lui. Despoții sêrbesci pe teritoriul Ungariei până la 1505 au fost toți din familia lui George Brancovici, de la care au moștenit ei și obiceiul de a ține la casa lor pe episcopul Bĕlgradului.

În chipul acesta viața politică și religioasă a Sêrbilor s'a mutat de pe teritorul sêrbesc pe teritor unguresc.

De aceasta nu se va mira nimenea, dacă va privi cu ochi ageri la situația de atunci a statului ungar, lovit tot mai cumplit

de barbarii Semi-lunei. Ori cât de strălucită să fi fost domnia regelui Matia (1458—1490), Ungaria purta încă 'de sub el germenele disoluțiunei, care sub următorii lui a luat proporții așa de mari, în cât s'a sfârșit cu catastrofa de la Mohács (1526), scrisă cu litere negre în istoria puternicului regat: »finis Hungariae«.

Slăbiciunea aceasta s'a vĕdit deja atunci, când regele Matia a trebuit să coloniseze Sêrbi pe teritorul ungar pustiit de năvălirile turcesci, cari au nimicit poporațiunea bisericei catolice din părțile sudice, și când a trebuit să le dea în acela-și timp drepturi politice și religioase, cari nu le aveau pe atunci și nu le avuseră nici mai înainte celelalte popoare acatolice din regatul ungar. Ca să-și asigure prietinia statelor vecine în contra Turcilor, a fost silit să cedeze pe la 1475 lui Stefan-cel-Mare, domnul Moldovei, vastul domeniu al Ciceului și Cetatea-de-Baltă (Vechile Episcopii p. 15). Poate nici nu s'a gândit Matia, că pe domeniului *Ciceului* se va începe după câte-va zeci de ani o ierarchie episcopească română, atât de aprig combătută și făcută imposibilă până atunci.

Sub Vladislau II (1490—1516) regatul ungar slăbi în mod înfricoșat. Vladislau nu numai întărì pe Stefan-cel-Mare în domeniile ardelene primite de la Matia (Vechile Episcopii p. 15), ci trebuì să dee și domnilor munteni, și anume lui Radu-cel-

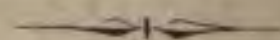
Mare (1494—1508), vastul domeniu de la Stremţ (Diod), care pe cum am vědut, fusese odinioară în mâna lui Ioan Hunyadi (cfr. mai sus pag. 131. și Vechile Episcopii pag. 29), și pe care se înfiinţă episcopia Geoagiului. Acest rege nu numai tolerează un mitropolit, sau mai bine zicênd un episcop pentru Sêrbi în persoana lui *Maxim* în provincia Sirmiului, ci dă și Rutenilor un episcop la Muncaciu în persoana lui Ioan la 1491 (Basilovits l. c. p. 21), restringênd prin aceasta jurisdicţiunea episcopilor sêrbesci numai la sudul Ungariei, unde se aflau în masse mai mari conaţionalii lor.

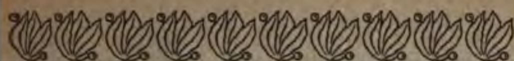
Cine consideră deci toate acestea, îndată pricepe, cum s'a început pe teritoriul ungar înfiinţarea unei ierarchii episcopesci slavo-bizantine. De odată cu episcopia unită a Românilor din Ardeal și Ungaria, ce a existat imediat după Conciliul Florentin (vedi mai sus pag. 113—121) și mai vîrtos după apunerea ei, episcopii (sau »mitropoliţii«) Bělgradului, cari rezidau odinioară la curtea lui George Brancovici, au început a-și estinde, fără auctorisaţie legală, jurisdicţiunea și asupra bisericelor sêrbesci și românesci de pe vastele domenii ale acelor doi despoţi, de la Bělgrad până în Maramurěș. După sdrobirea regatului sêrbesc la 1459, episcopii Bělgradului refugiaţi pe teritoriul ungar și adăpostiţi în Bělgrad, ori la curtea despoţilor sêrbesci, au continuat opera de mai înainte, cercând fie-

care a-și estinde jurisdicțiunea, până unde puteau și până unde li-se permitea. Unul dintre acești episcopi, Ioanichie »Nándoralbensis« de la 1479, obținù de la regele Matia, care dase o organisație politică și bisericească Sêrbilor imigrați, favorul special de a-și estinde jurisdicțiunea, nu numai asupra Sêrbilor colonisați în părțile sudice ale Ungariei, nu numai asupra bisericelor orientale, cari erau pe moșiile de odinioară ale lui Stefan Lazarevici și George Brancovici, ci și asupra bisericelor românesci din Maramurĕș. La cererea lui Ioanichie apoi regele Matia scutì în 1479 pe preoții din Maramurĕș de anumite taxe, cari ei le plătiau până atunci regelui, și cari de aci înainte le-au dat probabil episcopului (mitropolitului) Ioanichie, ca să aibă și el din ce trăi. După Ioanichie apare în Sirmiu ca episcop al Sêrbilor *Maxim,* care pe timp scurt, numai de un an (1507), a ocupat și scaunul mitropolitan al Ungrovlachiei (Țării românesci) și ca atare a fost și mitropolitul Românilor din Ardeal și Ungaria, cari în mod canonic erau supuși Mitropoliei Ungrovlachiei. După moartea lui Maxim (1516) ierarchia episcopească a Sêrbilor nu s'a putut susținé pe cât-va timp în Ungaria din causa năvălirilor turcesci și a catastrofei de la Mohács (1526). Dar în locul ei s'a ridicat alta rutenească la Muncaciu și românească la Vad și la Geoagiu.

Este deci fals, că Maxim (1496—1516) ar fi fost primul episcop al Sêrbilor pe teritoriul Ungariei, pecum susțin scriitorii magiari și cu ei dl Păcățian, și tot așa de fals este ceea ce pe temeiul unor ficțiuni și în contra textului evident al decretului din 1479, s'a opintit înzădar să dovedească dl Păcățian, că adecă Ioanichie n'a putut exista ca »mitropolit« de Bĕlgradul sêrbesc.

Ioanichie a existat ca »mitropolit« (recte episcop) de *Bĕlgradul sêrbesc* pe la 1479, în tocmai cum a existat unul dintre antecesorii sĕi, Atanasie, pe la 1451, și pe cum a existat după el altul în Sirmiu, Maxim, între anii 1496 și 1516. Vor mai fi fost și alți episcopi în anii, cari separează pe acești trei archierei sêrbesci unul de altul. Cine are plăcerea de a se îndeletnici cu istoria bisericei sêrbesci îi poate căuta și presenta ca poclon marilor dușmani ai neamului nostru, Sêrbilor. Eu nu am nici plăcere, nici timp pentru ast-fel de lucruri. Iar dacă cuiva nu-i place explicarea firească a lucrului, ce am dat-o eu, caute alta mai firească, ori dacă nu vrea să-și iee ostcneala aceasta, trebue să admită, că decretul lui Matia este apocrif, căci originalul lui nu se găsesce, iar copia lui nici de cum nu se poate aplica la Bĕlgradul Ardealului, unde esistá un episcop romano-catolic, care pe ori ce archiereu gr.-oriental l'ar fi scos cu forța din reședința sa.

8. Decretul lui Vladislau II. din 1494.

Din expunerile noastre de până acum cetitorul cunoasce, cum a fost ierarchia Românilor în veacul al 16-lea și 17-lea, în care nicăiri nu am găsit închipuita Mitropolie a domnului Păcățian. Asemenea cunoasce cetitorul, că începând din timpurile cele mai vechi până după anul 1479, și anume până în deceniul ultim al veacului al 15-lea nu am putut da nicăiri de existența Mitropoliei închipuite de domnul Păcățian, și că toate dovedile, ce le-a adus d-sa pentru susținerea tesei sale, adeveresc tocmai contrariul la ceea ce a voit d-sa să dovedească. În special decretul lui Matia din 1479 dovedesce, că Românii din Ungaria și Transilvania nu aveau nici mitropolie proprie, nici episcopii schismatice, căci dacă ar fi avut, n'ar fi venit sêrbul Ioanichie să se îngrijească de binele spiritual al Românilor ungureni până în Maramurêș.

Se vedem acum, că oare existat-a ceasta Mitropolie în ultimul deceniu al

veacului al 15-lea și anume în anul 1494, când regele Vladislau al II-lea întăresce drepturile mănăstirei sfântului archangel Mihail din Peri în Maramurĕș, intemeiată de Balița și Drag la 1391 cu aprobarea patriarchului Constantinopolitan Antoniu, dar pune condițiunea, ca »fratele Ilarie egumenul și sucesorii sĕi să fie față cu Episcopul Muncaciului cu cinstea reclamată de tagma lui, iar aceluia-și episcop și archiepiscopului de Transilvania, celor de acum și celor viitori, ca superiorilor sĕi, să dea datorita supunere și ascultare« (Ita tamen quod ipse frater Hilarius Prior, et sui succesores Episcopo de Munkáts sui ordinis reverentiâ, *Archiepiscopo vero de Transylvania,* modernis et futuris, veluti superioribus suis debitam subjectionem et obedientiam praestare debeant et teneantur.)

Traducerea făcută de noi ni-se pare unica admisibilă, căci dacă egumenul ar fi rebuit să dea datorita supunere și ascultare numai »archiepiscopului de Transilvania«, atunci în textul latinesc s'ar fi scris: »archiepiscopo vero de Transylvania, **moderno**« adecă în singular la determinativul »*modernus*«. Fiind-că însă Ilarie avea să asculte și de episcopul de Muncaciu și de archiepiscopul Transilvaniei ca de superiorii sĕi, cuvêntul »*modernus*« s'a pus în plural, »*modernis*«, ca ast-fel el să se referească la ambii archierei.

Acest decret l'a publicat mai întâiu Petru Maior în Istoria sa bisericească (pag. 144—6), și de la el a trecut la Hintz, Laurian, Dr. I. Mihályi și alții. Maior a avut în mână însă-și copia, ce o căpětase la 1721 iesuitul George Reigai de la Capitulul din Alba-Iulia, pe cum se vede din contextul documentelor publicate de dênsul la locul citat. În anul 1785 episcopul catolic din Alba-Iulia contele Battyán a publicat decretul lui Vladislau II. din 1494 în cartea sa grandioasă: »Leges Ecclesiasticae« (t. I. p. 217), dar cu unele variante, dintre cari cea mai însemnată este, că în loc de »Archiepiscopo vero de *Transylvania*« cetesce și tipăresce »Archiepiscopo vero de *Transalpina*«. Textul lui Battyán a rěmas neobservat până după apariţiunea »Vechei Mitropolii« din 1870 a d-lui Popea. Atunci domnul I. M. Moldovan, criticând cartea d-lui Popea în »Archivul« lui Cipariu, la pagina 702, atrage atenţiunea d-lui Popea la deosebirea, ce se află între textele publicate de Maior și Battyán, dar nu se pronunţă cu nici un cuvênt, nici pentru »*Transylvania*«, nici pentru »*Transalpina*« și nici nu indigitează măcar, că ce însemnează »*Transalpina*«. Când am publicat eu »Vechile Episcopii« la 1902 am avut în mână, pe cum am și în momentul acesta, cartea lui Battyán și eu am fost cel dintâiu între scriitorii români și străini, care nu numai m'am pronunţat pentru textul din

Battyán, dar am și motivat părerea mea cu argumente, cari asemenea nu se află la nici un scriitor român, ori străin. Am greșit, ori n'am greșit, aceasta e altă cestiune. Un lucru însă nu se poate tăgădui de nici un om cinstit și serios, care a examinat cestiunea, că părerea mea are caracterul celei mai curate și absolute originalități. Numai d-l Păcățian, care nu cercetează nimic serios despre ce scrie, a putut deci să-mi facă imputarea de la p. 113.

După ce a apărut cartea d-lui Păcățian, eu nu mi-am pregetat a cerceta și mai departe starea lucrului. Am mers la Alba-Iulia în 15 Iuniu a. c. și m'am rugat de cei ce conduc archiva și biblioteca de acolo, să caute decretul original al lui Vladislau II din 1494, ori măcar copia aceluia, ce s'a extradat în 1721 iesuitului Reigai. Au căutat, dar n'au aflat nimica. Mi-s'a spus însă, că o parte însemnată din actele păstrate în archiva capitlului, în anul 1882 au fost transportate în archiva țării din Budapesta și prin urmare decretul lui Vladislau trebue să se afle între actele transportate sub numirea de »mixte« (vegyesek). În acela-și timp însă am căpătat asigurarea, că actul publicat de Battyán, până nu se va găsi originalul decretului, trebue să se iea de cel mai autentic față cu ori ce altă copie, deoarece bătrânul și foarte expertul archivar s'a convins, că toate actele publicate de Battyán în volumul I. sunt tipărite cu mare îngrijire, conform realității și în-

su-și tipariul a fost revědut de acel autor. Nu m'am mulțămit nici cu atâta, ci am rugat pe domnul profesor Dr. Iosif Siegescu din Budapesta, să binevoească a căuta în archiva țării decretul din cestiune, ori măcar copia lui. Dsa a căutat cu de-amĕruntul sĕptĕmâni întregi. În fine i-a succes a afla în 30 Iuniu 1904, nu originalul decretului din cestiune, ci numai copia lui împreună cu copiile celoralalte decrete regesci publicate de Maior. Copiile sunt depuse în secția »Diplomátikai levéltár«, numĕrul 36.886, sub titlul »Paria Literarum Privilegium Pastoribus Valachalibus Graeci Ritus super Immunitate eorundem emanatarum A. 1498. Cttus Varij N. M V. 85.« Copiile acestor decrete nu se încep cu cuvintele »Nos Requisitores Literarum« etc., ca la Maior pag. 142, ci de-a dreptul cu cuvintele »Nos Mathias« ect, ce se cetesc la Maior p. 143, și se termină cu cuvintele: »Lecta cum suis veris originalibus collata et correcta per eosdem Requisitores« cari cuvinte se află și la Maior pag. 147, dar cu oare cari variante. În colo copiile consună cu textul publicat de Maior la locul citat și de Hintz la l. c. p. 63—9 și ele sunt exemplariul rĕmas in archiva din A.-Iulia din copiile extradate lui Reigai. Primind aceste informațiuni de la d-l Siegescu, căruia îi aduc cele mai călduroase mulțămiri pentru osteneala sa, am dispus, ca cuvintele »Archiepiscopo vero de Transylvania« să se fotografieze, și să mi-se pregătească un

clișeu spre a puté tipări acele cuvinte, pe cum se află in textul copiei și pe cum se pot vedé aci:

Ita tamen quod ipse.
Frater Hilarius prior et Sui Successores, Episcopo:
de Muncács Sui ordinis reverentiã, Archiepiscopo:
vero de Transilvania moderno et futuris, veluti Su
perioribus Suis debitam Subjectionem et obedientiã
praestare debeant et teneantur.

Nu mi-se poate deci imputa, că nu am căutat adevĕrul, chiar și cu jertfe materiale. Aceasta am făcut'o tot-deauna, pe cum se poate vedé din scrierile mele, în cari am publicat nenumĕrate documente descoperite de mine și copiate partea cea mai mare cu mâna mea, iar unele de alții pe cheltuiala mea. Pentru aceea îi stă foarte rĕu domnului Păcățian, când la pag. 66 într'un ton foarte arogant mĕ mustră atât pe mine, cât și pe d-l Iorga, care singur a muncit ca sute de oameni harnici, cu cuvinte ca acestea: »Nu știe? N'a putut constata încă? Studieze chestia mai departe, până va da de adevĕr.«

Adecă eu, sau domnul Iorga să căutăm, să studiem, pentru ca să vie după aceea un nu sciu cine, și să ne mai și dăscălească?

Dar de ce nu mustră dl Păcățian pe dl Popea, care n'a publicat în cartea sa nici un document nou, ci a lăsat afară chiar și documente publicate de alții, ori pe cele publicate de alții le-a reprodus ciuntite și falsificate? Sau de ce nu se mustră d-sa pe sine, că s'a apucat de un lucru așa de greu, fără să aducă un singur dat nou, din care să se poată lămuri cesțiunea, și fără să consulteze măcar documentele publicate sau indicate de istoriografii români? Cu adevĕrat »Difficile est satyram non scribere?«

Cetitoriul se va fi putut convinge, că cesțiunea cu »*Archiepiscopo vero de Tran-*

sylvania« încă nici acum nu este deplin limpezită, de oare-ce nu avem decretul original, ca să putem vedé, că oare acolo nu este scris: »Archiepiscopo vero de *Transalpina*«, precum a cetit și tipărit Battyán, care căutând documente nenumĕrate prin nenumĕrate archive, a putut avé în mâna sa chiar originalul, din care a scos cuvintele citate. Dl Păcățian poate căuta acest original și are și datorință să-l caute, iar nu numai să poruncească la alții, să caute.

D-sa la pag. 71, întreabă, oare cum a ajuns la Alba-Iulia decretul regelui Matia din 1479 despre »Ioanichie Nándoralbensis?« Eu aș puté respunde: »Un nebun aruncă peatra în apă și zece înțelepți nu pot să o scoată«.

Dar nu vreau să o fac aceasta, ci voiu arĕta domnului Păcățian, cum a ajuns acest decret al regelui Matia, precum și decretul lui Vladislau II din 1494 în Alba-Iulia și cum s'ar puté afla aceste două decrete, dacă și d-sa ar avé plăcerea și răbdarea de a căuta ceva.

Decretul lui Matia din 1479 cuprinde un privilegiu *esclusiv* pentru preoții români din Maramurĕș, pe cari i scutesce de anumite taxe cuvenite Regelui. Este deci evident, că acest decret a trebuit să se dea în mâna unui preot din Maramurĕș, probabil egumenului de la mănăstirea din Peri, ca să-l poată arĕta executorilor de dare, pentru ca acestia să nu scoată de la preoți taxele

ordinare și extraordinare cuvenite regelui. Asemenea s'a întêmplat și cu decretul lui Vladislau II din 1494, care cuprinde drepturile, ce le au superiorii mănăstirei din Peri asupra acestei mănăstiri în sensul scrisorii patriarchului Antonie din 1391. Precum egumenii acestei mănăstiri au păstrat scrisoarea patriarchului Antonie de la 1391 până la 1494, când a confirmat'o regele Vladislau II, așa au putut'o păstra ei și mai departe timp foarte îndelungat împreună cu decretele regilor Matia și Vladislau. În veacul al 17-lea Maramurĕșul, precum vom dovedí mai departe, a fost încorporat episcopiei Albei-Iulie. Vre-un episcop român din Alba-Iulia umblând prin Maramurĕș, a luat cu sine atât decretul lui Matia din 1479, cât și pe acela al lui Vladislau din 1494 și le-a depus în archiva sa din Alba-Iulia. Pre la 1700 »Episcopia« Albei-Iuliei s'a făcut unită și ast-fel decretele amintite au trecut în posesiunea lui Atanasie și a următoriului seu Ioan Giurgiu alias Patachi. Teologul iesuit Reigai fiind om de sciință, le-a aflat și în 1721 s'a dus la capitulul din Alba-Iulia, ca să-i dea o copie de pe ele. Ce s'a întêmplat apoi cu originalele? Nu scim, căci nu putem sci noi mai mult, de cât dl Păcățian care scie toate și vede Mitropolii și pe unde nu sunt. Presupunem însă, că Reigai, vĕzênd, că episcopia unită în urma dărimării reședinței sale din Alba-Iulia, nu are încă așezământ stabil, sau le-a

depus în vre-o archivă publică, precum a depus iesuitul Hevenesi actul sfintei uniri din 1698 în archiva bibliotecei din Budapesta și precum a depus Șincai dipticul »mitropoliților« din Bĕlgrad în aceeași archivă, sau le va fi depus în vre-o altă archivă a iesuiților din țară, iar copiile le-a așezat în archiva episcopiei unite, unde le-a găsit Petru Maior și le-a publicat în Istoria sa bisericească. Poate că în archiva episcopiei unite să fi depus Reigai și originalele decretelor, căci nici aceasta nu este imposibil. În 1848—9 archiva din Blaj a fost prădată rĕu, și ast-fel împreună cu alte scrisori importante au perit și copiile, ori poate chiar și originalele decretelor amintite. Originalele lor, de cumva n'au fost depuse în archiva episcopiei și n'au perit în Blaj pe timpul revoluțiunei din 1848, vor fi zăcĕnd unde-va acoperite de pulbere.

Caute deci dl Păcățian și originalele decretelor lui Matia și Vladislau, ca să aibă și d-sa ceva merit pentru istoria trecutului nostru, și nu aștepte, ca numai dl Iorga și dl Bunea să i le dea toate de-a gata, pentru ca dênsul să nu aibă altă osteneală, de cât să le taie cu foarfeca și să le tipărească în »Cartea de aur«, precum a tăiat celelalte documente din cărțile și publicațiunile altor oameni harnici, fără a le indica măcar numele.

Noi nu avem lipsă să căutăm originalul decretului lui Vladislau II din 1494, pentru că ori se află în el »*Archiepiscopo*

vero de Transylvania«, ori se află acolo *»Archiepiscopo vero de Transalpina«,* lucrul este indiferent, de oare-ce nici într'un cas, nici într'altul nu se dovedesce existința mitropoliei închipuite de Alba-Iulia.

Domnul Păcățian zice, că chiar și când decretul lui Vladislau II ar vorbì de *»Transalpina«,* ceea-ce d-sa nu crede, încă tot nu ar fi vorba de »Muntenia, Țara-Românească«. În forma aceasta cu »Transalpina« decretul ar fi un »non-sens«, căci »Transalpina« n'a fost nici-odată substantiv, ci tot-de-una adjectiv. Dacă ar fi vorba de »Țara-Românească«, ar fi trebuit să se zică corect »Transalpinia«. Aceste sunt părerile d-lui Păcățian.

Înainte de toate constat, că »Țara-Românească« nici-odată nu s'a numit *»Transalpinia«,* și prin urmare este o prostie a presupune, că în decretul lui Vladislau Țara-Românească ar fi trebuit să se numească »Transalpinia« și nu »Transalpina«.

Mai departe constat, că alt-fel de bărbați de sciință, nu ca domnul Păcățian au enunțiat, că »Transalpina« este identică cu Țara-Românească, sau Muntenia. Ast-fel domnul Hașdeu în »Istoria critică a Românilor« (Vol. I) zice: »Dintre actele străine în limba latină tot din secolul XIV nu menționăm nici unul, fiind-că mai toate sunt unanime *a traduce Muntenia prin »Transalpina«* (p. 47), iar mai departe zicè: *»Muntenia tradusă latinesce în stil diplomatic prin*

»*Transalpina*« servì tot în secolul al XIV vecinilor nostri Unguri pentru a impune *Țării-Românesci* o denominațiune, care s'a păstrat până astăzi în graiul maghiar, anume »Havas-Alföld« (p. 50).

Asemenea constat, că în cele mai multe documente »Țara-Românească« este numită »terra *Transalpina*«, precum dovedesce dl Onciul în »Titlul lui Mircea cel Bĕtrân« (Conv. lit. nr. 11 din 1901 p. 1014 nota 2). Dar de altă parte atât este de adevĕrat, că prin omiterea cuvêntului »terra«, »Țara-Românească« era numită numai simplu »Transalpina« ca substantiv, pre cum de adevĕrat este, că din »Transalpina« ca substantiv s'a format adjectivul »Transalpinensis«, ceea-ce se vede din titlul pretendentului Dan, care în 2 Martie 1460 se numia: »Dei Gratia Vaivoda *Transalpinensis* (nu Transalpiniensis) et dominus terrarum Umulus et Fugurasch« (Iorga, Lucruri nouĕ despre Vlad Țepeș, Conv. lit. XXXV, 158).

În fine constat, că chiar și în limba română s'au format substantive din adjective ca de ex. din alb, negru, numele de persoane: Albu, Negru, etc.

Din toate acestea se vede, cât de fără temeiu afirmă dl Păcățian, că textul »Archiepiscopo vero de *Transalpina*« ar fi inadmisibil ca »non-sens«. Iar dacă acest text este admisibil, și dacă acela se află în originalul decretului lui Vladislau II, ceea

ce nici acum nu este eschis, am avut toată dreptatea, când am susținut și susțin, că prin cuvintele acelea se indică Mitropolitul »Țării-Românesci«, care pre cum am arĕtat, a fost și al Românilor din Ardeal și Ungaria, fiind el constituit în calitatea aceasta de însa-și patriarchia din Constantinopol.

Dar să presupunem, că textul adevĕrat este »Archiepiscopo vero de *Transylvania*«, precum îl găsim în copia decretului. În casul acesta, trebue să admitem părerea d-lui Iorga, care zice: »Formularea privilegiului e departe de a fi clară, și nelămurit va fi fost și ideea redactorului, care voia să făurească ast-fel o legătură de atârnare între stareţul pravoslavnic de la fundația Coriatovicilor și *episcopia latină a Ardealului. De o »archiepiscopie« românească se poate vorbi aici mai puțin de cât despre ori-ce alta.* Mănăstirea ruteană nu se putea subordona unui Vlădică tot rutean din aceeași țară, și, într'un grad superior ierarchic, unui »archiepiscop« român, *care nu se dovedesce prin nimic alta* și care, de sigur, n'ar fi fost întitulat cu atâta cinste . . . Cu un »archiepiscop« român, rezidând fie și în Alba-Iulia — care, pe acel timp, nici nu era o capitală și un centru — și ocrotit de rege atât de mult, în cât să se gândească la drepturile lui ierarchice în ori-ce privilegiu acordat vre-unui călugăr de lege grecească, am fi avut de sigur altă istorie bisericească în Ardeal, de cât aceea pe care o vom vedé

acum, de la 1500 înainte« (Sate și preoți din Ardeal, p. 14—15).

Ori-cine poate vedé, că în cuvintele: »Archiepiscopo vero *de Transylvania*« este vorba de un archiereu, care purta la 1494 titlul de la »Transilvania«. În toate actele publice oficiale de stat, în toate decretele regesci, în toate legile țării n'a fost însă și nu este nici astăzi alt archiereu, care să fi purtat ori să poarte titlul de »Transilvania«, »Transilvaniae«, »Transilvaniensis«, »Transilvanus«, de cât numai archiereul romano-catolic din Alba-Iulia. Acesta i-a fost și-i este și astăzi titlul oficial. De altă parte, de când există archierei români, cari se intitulează pe sine, în actele lor proprii, »Mitropoliți«, nu găsim nici unul, care în acte publice să fi fost intitulat simplu »*de Transilvania*«, ori să fi fost care-va intitulat de către capul statului »*archiepiscopus*«, până la Șuluț și Șaguna. Chiar și astăzi Mitropolitul român greco-oriental se intitulează în sensul articlului de lege IX din 1868 și al statutului organic »Mitropolit *al Românilor greco-orientali* din Ungaria și Transilvania«. Și măcarcă șirul archiereilor romano-catolici »de Transylvania« întocmai ca și a altor episcopii nimicite de Turci și protestanți, s'a întrerupt prin reformațiune la 1556, putêndu-se susținé în Alba-Iulia numai un singur archiereu catolic pe timpul lui Sigismund Báthory și Mihaiu-Viteazul, totuși nici după anul 1556 nu găsim în

actele oficiale de stat nici măcar un singur archiereu român, căruia să i se fi dat titlul »*de Transilvania*«, iar când se amintesce în titlul episcopilor români Transilvania, nu se zice nici-odată »*de* Transylvania«, ci »*in* Transylvania«, și chiar și aceasta cu fel de fel de adausuri, ca să nu se confunde nici odată titlul lor cu al archiereilor latini »de Transylvania«. Așa d. e. Ghenadie, căruia îi dedeau ai nostri titlul de mitropolit »din tot ținutul Ardealului și al Orăzii« (Vezi mai sus p. 21), era întitulat la 1585 în acte oficiale »Genadie *episcopus Ecclesiarum valachalium* ***in*** Transylvania« (Ibidem p. 20). Ioan de la Prislop, care rezidà mai întâiu în Alba-Iulia, era întitulat în actele oficiale de stat »***in*** hoc regno Transylvaniae et *partibus* regni hungarici *Ecclesiarum valachalium* Episcopus« (Ibidem, p. 17). George Ghenadie (1628—1640) era întitulat »*Universarum* Graecos, Rascianos ac Valachicos ritus observantium *Ecclesiarum* ***in*** Transilvania Superintendens« (Cipariu, Archiv, p. 628). Stefan Simeon »Mitropolitul« Bĕlgradului era întitulat în acte oficiale la 1643 »Stephanus Popa Simonius« dictarum *ecclesiarum Valachicarum* graecos, Rascianos et valachos ritus observantium in saepe dictis Comitatibus... Superintendens seu Vladica«. (Cipariu, Archiv, p. 632). Este deci evident, că unui archiereu românesc la 1494 nici de cum nu i se putea da titlul »*de Transylvania*«, care în forma aceasta era titlul

oficial și legal *esclusiv* al archiereului romano-catolic din Alba-Iulia. El ar fi putut fi numit numai »archiepiscop al bisericelor românesci *în* Transilvania«, dacă ar fi existat vre o dată, precum de fapt n'a existat, și nu se poate adeverí existința lui de nime pe lume.

Prin urmare în textul »Archiepiscopo vero *de Transylvania*« nu poate fi vorba, de cât de episcopul latin »de Transylvania« cu locuința în Alba-Iulia. Dar atunci pentru ce episcopul de Transilvania, este numit »archiepiscopus«, când sciut este, că acest episcop nici-odată n'a ocupat demnitatea de »archiepiscop«.

Este adevĕrat, că în *ierarchia catolică* episcopul »de Transylvania« n'a fost nici odată »archiepiscop«, dar în raport cu episcopul oriental din Muncaciu el a putut fi și a fost »archiepiscop«, întru cât episcopul de Muncaciu a fost supus lui ca la archiepiscopul seu.

Lucrul se explică ast-fel: Lui Vladislau II și episcopilor latini nu li-a convenit, ca »mitropolitul« (recte episcopul) de Bĕlgradul sêrbesc, ori »mitropolitul« sêrbesc Maxim din Sirmiu să exerciteze jurisdicțiune episcopească prin Bereg și Maramurĕș, precum exercitase Ioanichie »Nándoralbensis« pre la 1479 sub regele Matia. S'au hotărît deci, să restringă jurisdicțiunea episcopilor sêrbesci numai la Sêrbii lor de prin Banat și Sirmiu, unde a funcționat d. e. și Maxim

de la 1496 până la 1516, iar în Muncaciu să instituiască un episcop rutean. Ast-fel a fost numit în Muncaciu un episcop rutean cu jurisdicțiune peste Muncaciu, Maramurĕș și comitatele vecine. Aceasta s'a întêmplat pre la 1491, ori inmediat după moartea lui Matia. Timpul precis al numirii nu-l cunoascem, căci decretul de denumire al lui Ioan de Muncaciu nu ne este cunoscut, ci cunoascem până acum numai un decret din 1491, prin care regele Vladislau II dă poruncă, ca episcopului să i se dea venitele cuvenite (Basilovits l. c. p. 22). Acest episcop trebuia să aibă și el un superior ca archiepiscop în Ungaria, ca să nu atârne de la vre-o archiepiscopie din țară străină. I-au dat deci de superior pe episcopul latin »*de Transylvania*«, a cărui jurisdicțiune se estindea până în comitatul Beregului, unde se află Muncaciul și până în Maramurĕș prin comitatele vecine Satmar și Ugocea. În raport cu episcopul de Muncaciu, episcopul »*de Transylvania*«, ca superiorul lui, a căpĕtat titlul de »archiepiscop«, ceea ce se vede din însuși decretul lui Vladislau, căci Ilarie avea să asculte și de episcopul de Muncaciu și de episcopul »de Transylvania«, care în casul acesta era archiepiscop și pentru episcopul de Muncaciu și pentru priorul de la mănăstirea din Peri.

Această stare precarie de lucruri nu putea să asigure de loc existința nouĕi episcopii orientale de Muncaciu. Pentru

aceea vedem, că lui Ioan Episcopului de Muncaciu din 1494 nu i-a mai urmat ca episcop nimenea până la 1551, când a fost numit, ca al doilea episcop de Muncaciu, *Ladislau* prin regele Ferdinand. S'a întêmplat aceasta tocmai pe când episcopia latină »de Transylvania« se prefăcea în pulbere sub loviturile protestantismului.

Dacă cine-va s'ar mira din nepricepere de supunerea episcopului oriental de Muncaciu sub episcopul latin »*de Transylvania*« ca sub »archiepiscopul« seu, să-și aducă aminte, că acest cas nu este unicul în Ungaria, și că însi-și episcopii de Muncaciu au fost supuși mai târziu sub episcopii latini din Agria (Basilovits, l. c. t. II. pag. 105), iar episcopii Alba-Iuliei, cari în veacul al 17-lea se întitulau pe sine »Mitropoliți« și »Archimitropoliți« erau supuși împreună cu clerul și sinodul lor »*episcopilor* ortodocși« maghiari calvini, precum am dovedit destul de limpede în »Vechile Episcopii«. Apoi dacă preoții orientali pe la 1494 erau supuși episcopilor latini, pentru ce să nu fie supus și episcopul oriental de la Muncaciu unui episcop latin ca »archiepiscopului« seu?

Cine va cumpăní toate acestea cu judecată nepreocupată, nu va căuta în titlul oficial, legal și esclusiv al episcopului latin »*de Transylvania*« un mitropolit românesc cu reședința în Alba-Iulia, cum face dl Păcățian în tot capitolul seu »Decretul regelui Vla-

dislau« de la pag. 100 până la pag. 115, unde nu poate aduce nici o dovadă, necum despre existința unui Mitropolit român, dar nici măcar despre existența unui episcop românesc, nu în Alba-Iulia, unde în sensul decretului Conciliului Lateran IV din 1215 nu era iertat și era absolut imposibil, ca să rezideze lângă puternicul episcop latin un mitropolit, ori episcop indepedent al poporului românesc asuprit, ci nici airea în Ardeal.

Dacă d-lui Păcățian nu-i convine unica interpretare firească a cuvintelor: »Archiepiscopo de Transylvania«, ce am dat'o eu, atunci d-sa este dator să ne arete măcar un singur decret regesc, princare cutare archiereu român să fi fost numit din partea lui Vladislau, ori a antecesorilor lui: »N. N. Archiepiscopus de Transylvania«, căci mai ușor s'ar puté afla atari documente, de cât cele despre episcopi și egumeni, dacă ar exista.

Toate celelalte argumente, cu cari se încearcă dl Păcățian a dovedí existința închipuitei Mitropolii pe la 1494, nu au nici o importanță. Am văzut (pag. 63—8), cât de rĕu s'a blamat d-sa, când a afirmat, după spusele lui »Codinus«, că Patriarchul din Constantinopol a »reînființat« mitropolia gr. or. din Transilvania curênd după anul 1391 și că această mitropolie ar fi identică cu »archiepiscopia« din decretul lui Vladislau II. De aceea nu mai revenim asupra acestui lucru, nici nu vom respunde la toate întrebările, ce le pune d-sa în capitolul

»Decretul lui Vladislau«, căci respunsul la toate îl poate afla cetitoriul în expunerile noastre de până aci.

Existința »Vechei mitropolii ortodoxe române« înainte de 1556, până când au rezidat în Alba-Iulia episcopii latini *»de Transylvania«*, este chiar absurd a o căuta în acest oraș, căci acesti episcopi nu ar fi suferit'o și *nu o puteau suferi* în sensul decretului Conciliului Lateran IV din 1215 precum am accentuat de atâtea ori.

Înființarea unei ierarchii episcopale românesci stabile, nu a unei mitropolii, este după actele și documentele, ce le-am indicat în »Vechile Episcopii« și în această carte, posterioară anului 1494. Începutul acestei ierarchii este foarte modest. Mai întâiu într'o vale îngustă și în o regiune păduroasă și muntoasă se ridică o mănăstire lângă comuna Vadului aparținătoare domeniului Ciceului, care de la 1475 era în posesiunea voevozilor moldoveni. În această mănăstire apare apoi pre la 1523 primul episcop român, iar episcopia din mănăstire fù înzestrată de Petru Rareș, pre la 1527, cu sate și moșii rupte din domeniul Ciceiului.

Episcopia Vadului la 1566 este zdrobită de-ocamdată de valurile protestantismului prin apostasia episcopului ei *George*, și nu se poate restaura până la 1574, când va fi întrevenit în favorul ei voevodul Moldovei la stăruințele episcopului Eftimie.

Alăturea cu episcopia Vadului se înființează tot la începutul veacului al XV-lea într'o vale îngustă, la poalele jghiabului colosal numit »Peatra Cetei«, și între dealuri mari, *episcopia Geoagiului* pe domeniul voevozilor munteni de la Stremț lângă Teiuș. Ea era departe de Alba-Iulia numai cale de două oare și nu s'ar fi putut înființa acolo, dacă la o distanță așa de mică, în Alba-Iulie, încă ar fi existat un episcop român. Episcopia Geoagiului însă apune de-odată cu episcopia Vadului, dar pentru tot-de-una, la 1566, când toate bisericele românesci au fost puse sub jurisdicțiunea episcopului calvinit, ori chiar unitar George al Vadului.

Starea aceasta n'a durat mult, căci principele catolic Stefan Báthory a numit la 1572 în persoana pribeagului moldovean Eftimie refugiat pe domeniul unei domnițe moldovene, Zamfira, de la Silvaș (Prislop), un episcop oriental pentru Românii, cari nu voiau să scie de calvinism, ori de unitarismul lui Ioan Sigismund și ast-fel biserica românească s'a împărțit în două biserici, una calvinită, ori chiar unitară, sub calvinitul episcop George și următorii sei, Sava din Lancrăm, Paul Tordași și Mihaiu Tordași, iar altă necalvinită sub Eftimie, sub care la 1574 s'a restaurat episcopia Vadului, unde a trecut însuși Eftimie, lăsând la Silvaș în Prislop pe episcopul Christofor, numit de Stefan Bathory la 1574. Episcopii Silva-

șului locuiau înfundați între păduri seculare pe un picior de plaiu, ce desparte Valea Cernei de Valea-Hațegului. Se siliră deci să iesă mai la largul, când vĕzură, că o pot face aceasta. La 1556 bunurile episcopiei catolice fuseră secularizate, iar episcopul »*de Transilvania*« Bornemisza, ai cărui credincioși trecuseră mai toți la protestantism, fù izgonit din Ardeal și în reședința lui episcopească din Alba-Iulia se așeză regina Izabella cu fiul ei minoren Ioan Sigismund Zápolya. De aci înainte Alba-Iulia deveni capitala Ardealului și a părților adnexate la el din Țara ungurească. Mai înainte de această dată nici voevozii Ardealului nu rezidaseră în Alba-Iulia. Nimic nu era deci mai firesc de cât ca episcopii românesci de la Prislop sau Silvaș, cari erau numiți din partea principilor »episcopi ai bisericelor românesci din Ardeal«, sau »din Ardeal și părțile ungaresci«, să se apropie de capitala Ardealului, părăsită de episcopul romano-catolic.

Mai întâiu și-au zidit episcopii Silvașului sau din »Ardeal și părțile unguresci« o casă afară de zidurile orașului Alba-Iulia (extra muros civitatis nimirum Albensis) adecă într'un suburbiu, precum ne spune limpede actul lui Christofor Báthory din 16 Ianuariu 1581 publicat de domnul N. Dobrescu în »Luceafĕrul«, (num. 9—11 din 1904 pag. 197—199), unde vedem, că casa aceasta era spre mează-zi de la pămêntul lui Mihail Balásfi,

care era situat afară de zidurile orașului (extra muros civitatis) și se mărginea spre răsărit cu heleșteul principelui, spre apus cu grădina aceluiași principe, iar spre mează-noapte cu drumul țării. Casa episcopului la început nu era destinată de reședință și nici nu exista înainte de 1577—8, când episcopul (»mitropolitul«) Daniil se întitula *»de Severin și de Ardeal«* și nu de *Bělgrad,* căci dacă ar fi existat pe timpul acela și ar fi fost destinată de reședință, atunci Daniil s'ar fi întitulat de *Bělgrad,* precum s'au întitulat episcopii, cari după 1599, începênd cu Ioan de la Prislop, au rezidat în Alba-Iulia. Casa episcopului romănesc (domus Valachorum episcopi in Comitatu Albensi Transylvaniae, existentis«) s'a edificat probabil de Ghenadie, care a fost episcop al bisericelor românesci din Transylvania *(episcopus ecclesiarum valachalium in Transylvania)* între anii 1579 și 1585 (Vezi mai sus pag. 20), dar nu și peste comitatele Turda, Cluj, Dobâca, Solnocul din lăuntru și Crasna, preste cari era episcop Spiridon (Vezi mai sus p. 16—21). Că această casă nu a fost a episcopului romănesc calvinit, sau chiar unitar, Mihaiu Tordași, care a ocârmuit bisericele românesci calvinite între anii 1577—1582 (Vechile Episcopii pag. 43—4), se vede din împrejurarea, că proprietariul ei este un episcop cu jurisdicțiune preste *comitatul Albei.* Episcop însă preste comitatul Albei

și alte comitate din Ardeal, afară de comitatele lui Spiridon, era numai Ghenadie, de oare-ce Mihaiu Tordași era episcop al *Românilor calviniți* din *toate* comitatele Ardealului, adecă și din comitatele supuse lui Ghenadie în frunte cu Alba, și din comitatele supuse lui Spiridon. Când deci se pune în document cu o prescurtare dictată de considerațiuni stilare, »casa episcopului românesc«, care are jurisdicțiune peste comitatul Albei, aceasta se face, pentru ca episcopul acesta să nu fie confundat cu cel ce avea jurisdicțiune peste comitatele Turda, Cluj, Dobâca, Solnocul din lăuntru și Crasna. De altă parte se vede din document citat și aceea împrejurare, că episcopul Ghenadie nu-și avea reședința în Bĕlgrad, pentru că atunci în document s'ar fi zis »casa episcopului românesc, care-și are reședința în A.-Iulia«, iar nu »domus Valachorum episcopi in *Comitatu Albensi* Transylvaniae existentis«.

Pe cum izgonirea episcopului romano-catolic din Alba-Iulia a făcut posibil unui episcop românesc din Ardeal, să se apropie de Alba-Iulia și să zidească în un suburbiu (extra muros civitatis) o casă, *în care să poată descăleca,* când scoborêndu-se din pădurile Silvașului, ar veni în capitala țării, tot asemenea o altă împrejurare politică dădù prilej ierarchiei bisericei românesci să facă un nou pas înainte.

Sigismund, Báthory, care-și începù domnia la 1581 ca minoren, la 1589 luà însu-și în mână frânele guvernării. Ținta lui politică era emanciparea Ardealului de sub suzeranitatea imperiului otoman. În contra Turcilor se alià el cu împĕratul Rudolf și cu voevodii țărilor române. În 20 Maiu 1595 încheià cu Mihaiu Viteazul un tratat, prin care toate bisericele românesci din Ardeal și părțile ungurесci se pun sub jurisdicțiunea și dispositiunea mitropolitului din Têrgoviște în Țara-Românească (Hurm. Doc. III. 1. p. 212). Tot Sigismund concese, ca Mihaiu Viteazul să edifice cu cheltueala sa o mănăstire, pe care însu-și Sigismund o inzestrà cu moșii. Mănăstirea lui Mihaiu Viteazul nu este de a se confundá cu casa, ce a edificat-o Ghenadie pe la 1579, ori 1580, pentru că această casă era afară de cetate, pe când mănăstirea lui Mihaiu Viteazul era pe *colina*, unde se află astăzi fortăreața Albei-Iulie. Ea era așezată în cetate »in colle penes civitatem«, (cfr. despre însemnarea prepositiei penes = *în* și *la*, Lexiconul latin-german al lui Georges), lângă reședința episcopilor romano-catolici de odinioară, în care residá principele Christofor Báthory, chiar la fereastra palatului (penes fenestram palacii) și aproape de biserica catedrală romano-catolică (contra Ecclesiam cathedralem, cui *prope* est monasterium), cum ne spune limpede contimporanul episcop ro-

mano-catolic Demetriu Napragy, care locuia în Alba-Iulia.

Când s'a clădit această mănăstire? O scim de la Napragy, care pune timpul clădirii ei »înainte de ce Mihaiu-Voda ar fi ocupat Ardealul« (Antequam Michael Vaivoda .... Provinciam occupasset), astfel în cât călugării români putură afla secretele cardinalului și principelui Andreiu Bathory, înainte de ce Mihaiu ar fi năvălit în Transilvania spre a-l detroná (Hurmuzaki, Doc. IV. I. p. 287).

Timpul clădirii mănăstirei îl putem pune deci între anii 1595—1599, pe cum l'am pus noi în »Vechile Episcopii« p. 66. Biserica mănăstirei era gata în 1595, când fù îngropat într'însa »Danciul Brâncoveanul, tatăl lui Mateiu-Vodă de mai târziu (Iorga, Sate și preoți, p. 153.) În mănăstirea aceasta ridicată din temelie de Mihaiu Viteazul (vedi mai sus p. 6—7) își așezară apoi episcopii »Ardealului și părților unguresci«, sau ai Silvașului, pe cum i-am numit noi, reședința lor la 1599, când Mihaiu Viteazul intrà triumfător în Alba-Iulia. Episcopii acestia se numiră »Mitropoliții Bělgradului«, nu numai după obiceiul prost al Sêrbilor, cari intitulau pe episcopii lor »mitropoliți«, ci și pentru că acum residau în »metropola« sau capitala țării, deși erau numai episcopi supuși mitropolitului »Țării-Românesci«.

Aceasta este după documentele de până acum istoria adevěrată a întemeierii

»mitropoliei Bĕlgradului«, iar nu cea născocită în contra actelor și documentelor de alții și mai pe urmă de d-l Păcățian.

Noi nu scim, că oare după expunerile noastre de față mai fi-vor scriitori români, cari să mai susțină învechitele erori, deși ori ce om, care cumpĕnesce fără prejudecată lucrul acesta, n'ar trebui să le mai susțină. Aceasta este intima mea convingere. Eu însu-mi am credut odinioara, după spusele istoriografiei vechi, că existase în Alba-Iulia o mitropolie veche, restaurată de Mihaiu Viteazul, pe cum am expus lucrul în »Enciclopedia Română« pe la anul 1896 (Articolul A.-Iulia—mănăstire și A.-Iulia—Mitropolie), când încă nu apucasem a studia cestiunea mai adênc și când nici nu-mi era iertat a o expune, după îndrumările primite de la redacțiunea »Enciclopediei«, de cât așa, pe cum era cunoscut și expus lucrul prin istoriografii de până atunci. Dându-mi-se mai târziu prilej a studia cestiunea din toate punctele de vedere, am ajuns la adevĕrul expus în »Vechile Episcopii«, carte tipărită numai în 1902, unde m'am lăpĕdat de erorile vechi, pe cum ar trebui să facă și alți scriitori. De atunci și până acum nu mi-am pregetat a aduna date nouĕ și a urmări cu atențiune toate documentele publicate până astăzi în cestiunea »Mitropoliei« Bĕlgradului și tot mai mult m'am întărit în convingerea, că această »Mitropolie« a fost întemeiată de

Mihaiu-Viteazul și că ea nu a fost o »mitropolie« în sensul adevěrat și canonic al cuvêntului, ci o simplă episcopie, despre ce și alții se vor puté convinge, dacă vor ceti cele expuse până acum în această carte.

Dacă de la 1902 încoace am dat de documente, cari atunci îmi scăpaseră din vedere, ori de documente descoperite după acel an, nu mi-am pregetat a rectifica și întregi unele date din »Vechile Episcopii«, atât în »Istoria Autonomiei bisericesci«, cât și în cartea presentă. Am însă mulțămirea, că ce am îndreptat și întregit este resultatul studiilor mele, iar nu ale domnilor din Sibiu, cari în loc să studieze și ei ceva, au credut a fi mai ușor și mai comod a-și bate joc de mine prin coloanele »Telegrafului Român« și pe paginile cărții domnului Păcățian.

Că adevěrul este pe partea mea, și nu a lor, voiu dovedi și în capitolul următor, unde voiu trata cestiunea episcopiilor »sufragane« ale închipuitei »mitropolii ortodoxe române«.

9. Episcopiile »sufragane« ale Mitropoliei Bĕlgradului.

Istoriografia veche, după ce a născocit o veche mitropolie românească, i-a dat și o frumoasă cunună de episcopii sufragane. Cel mai nou representant al istoriografiei vechi, domnul Ioan Pușcariu în cartea frate-sĕu »Mitropolia Românilor ortodoxi«, Sibiu 1900, la pagina 4, înșiră nici mai multe, nici mai puține, de cât 16 episcopii sufragane și ast-fel fabrică o mitropolie cu un numĕr așa de mare de episcopii, cum nu au avut nici odată, nici Românii liberi din Țara-Românească și Moldova, nici Sêrbii pe timpul vestitului Țar Stefan Dușan, nici chiar Ungurii în puternicul lor regat.

Pe cum însă născocita Mitropolie își are temeiul în un titul anti-canonic dat episcopului de Alba-Iulia, tot așa și existința episcopiilor sufragane, ori raportul lor față cu închipuita Mitropolie se întemeiază numai pe ficțiuni.

1. *Prima* episcopie sufragană Mitropoliei de Alba-Iulia este a *Beiușului*. Să

examinăm deci mai de aproape această episcopie. Este adevĕrat, că papa Inocențiu III. scrie la 1205 archiepiscopului de Calocea, că, după informațiunea primită de la acesta, există un episcopat în țara fiilor lui *Beleknese* (quod quidam episcopatus in terra filiorum *Beleknese* consistit), și-l împuternicesce pe archiepiscop, să aducă acel episcopat la uniune cu biserica Romei și să-l supună bisericei din Calocea, de cumva nu este supus patriarchiei Constantinopolitane (Pray, Specimen hierarchiae eccl. hung. II. pag. 40 și urm.)

Dar »*țara fiilor lui Beleknese*« n'a putut fi la Beiuș, care pe atunci se numia latinesce »Bulenus«, (Hurmuzaki Doc. I. p. 304), iar nu »Beleknese«, nici airea pe teritoriul episcopiei romano-catolice de Orade, deoarece în anul precedent 1204 Papa Inocențiu al III-lea tratase cu episcopul latin din Oradea-mare, ca din mănăstirile grecesci din Ungaria să înființeze o episcopie de acela-și rit, supusă nemijlocit Stântului Scaun apostolic (Hurm. D. I. p. 39), ceea ce arată, că în părțile Orăzii nu exista episcopie grecească. Dacă însă în 1204 nu existá în părțile episcopiei de Oradea-mare nici un episcopat de ritul grecesc și papa doria să înființeze unul, este semn evident, ca »*țara fiilor lui Beleknese*« nu era la Beiuș, ci airea la marginile Ungariei sudice și aproape de teritorul archidiecesei de Calocea, căci papa scrie archiepiscopului

de Calocea, și nu episcopului de Oradea-mare. Scim însă, că archidiecesa de Calocea cuprindea și pe țërmurele drept al Dunării o mică parte din provincia Sirmiului, și anume acea parte, care spre rĕsărit de la »Kőárok« se estinde *de la Bánostor (Bánmonostor) până la gura Tisei, la Salankamen* (Pauler, l. c. I. p. 42). De altă parte scim, că regele ungar Bela II. Orbul (1131—1141) a fost căsătorit cu o sêrboaică, cu Elena, fica lui Uroș, mare-jupan al Sêrbilor cu capitala în Rașa (astăzi Novipazar). Căsătoria s'a încheiat la începutul anului 1130 (Ibidem p. 238). Regina avea un frate cu numele Belos, sau unguresce Bél, care s'a ridicat la mare însemnătate politică sub regele ungar Geiza II, fiul lui Bela II. Fiind Geiza minoren, frênele guvernării le-a luat în mâna sa Belos, fratele reginei Elena, în calitate de ban dincolo de Drava, și palatin al regatului între anii 1144—1157. El a întemeiat mănăstirea benedictină Bánmonostor (astăzi Bánostor). Sêrbul Belos (Bél) și-a câștigat frumoase posesiuni în Sirmiu *între Sava și Dunăre,* va să zică aproape de archidiecesa Calocei (Ibidem p. 250, și p. 480 nota 447). Cuvîntul *Bele-Knese* nu poate deci să indice, de cât pe fiul marelui jupan Uroș, pe *cneazul* (knese) Belos (Bele), fratele reginei ungare Elena. El fiind ficior de domnitor, cu drept cuvînt a purtat numele de cneaz. Iar sub *țara fiilor lui Bele-Knese* nu putem înțelege, de cât posesiunile

lor dintre Sava și Dunăre primite de la tatăl lor, cneazul Belos (Bél). Pe acest teritor fiii lui Belos, cari n'au voit să se lapede de ritul lor slavo-bizantin, au întemeiat deci un episcopat oriental, despre care ne vorbesce papa Inocențiu III. în 1205. Episcopia aceasta s'a desființat aevea în 1229, când pe teritoriul ei archiepiscopul de Calocea Ugrinus a înființat episcopia latină de Sirmiu, așezându-i reședința în mănăstirea Ku (Kue=Kő=Cucher), identică cu mănăstirea *Bánmonostor* înființată de banul, sau cneazul Belos (Balics, A r. hath. Egyház története, Magyarországon, II. 2. p. 29). Iată dar unde a fost închipuita episcopie a Beiușului: între Sava și Dunăre; iar nu în domeniul episcopului latin de Oradea-mare, unde nu ar fi suferit'o acest episcop.

2. A *doua* episcopie sufragană a fraților Pușcariu este *Bistra din Ardeal.* În »Vechile Episcopii« p. 99 am dovedit foarte limpede, că Stefan Simonovici, »mitropolitul« Bělgradului, a chirotonit la 1651 pe Partenie episcopul Muncaciului, nu cu ajutorul unui episcop de »Bistra« din Ardeal, de unde deduc scriitorii nostri, fără nici un temeiu, existința episcopiei *Bistra din Ardeal,* ci cu ajutorul a doi archierei din Moldova, unul Grigorie din mănăstirea *Moldavița,* și altul Sava din mănăstirea *Bistriței.* Așa dar Episcopia Bistrei n'a existat.

3. A *treia* episcopie a fraților Pușcariu este *Făgărașul,* pe care ei o deduc din

titlul »mitropolitului« Bĕlgradului Varlaam, ce-l găsim în »Molitvenicul« din 1689. Dar Varlaam s'a întitulat »al Făgărașului« nu pentru că ar fi avut acolo un episcop sufragan, ci pentru că, după înlăturarea episcopului Daniil din cele 3 protopopiate din »Țara-Oltului« la 1685, aceste protopopiate au ajuns sub jurisdicțiunea lui Varlaam ca episcop al lor. Daniil n'a fost supus mitropolitului din Belgrad, ci episcopului »ortodox« calvinesc (»*Episcopo ortodoxae religionis subiaceat*«. Vedi »Vechile Episcopii« p. 113 și urm. unde se poate ceti și decretul lui Apafi relativ la Daniil, din care se poate vedé și aceea, că Daniil era exemt de sub jurisdicțiunea episcopului din Alba-Iulia.)

Poate pe acești »ortodoxi« calvini îi imitează astăzi Românii gr.-orientali, când și ei se numesc »ortodoxi«, deși nu este nici o biserică, care să nu creadă despre sine, că e ortodoxă. Nu cumva o fac aceasta pentru organisația protestantă, ce a dat'o Șaguna bisericei lor?

4. A *patra* episcopie a fraților Pușcariu este *Feleacul*. În »Vechile Episcopii« (pag. 10—14) am arĕtat, că *Marcu Grecul* nu a fost episcop adevĕrat și că el nu a întemeiat o episcopie în Feleac, și lucrul acesta l'am deslușit și mai bine în Istoria Autonomiei bisericesci« (pag. 308—9 și pag. 314—315).

5. A *cincea* episcopie a fraţilor Puşcariu este *Galaţul lângă Olt,* adecă într'un sat prost lângă Făgăraş. Dar în »Istoria Autonomiei bisericesci« (pag. 297—301) am dovedit, că *Macarie* n'a fost episcop neunit de Galaţi lângă Făgăraş, ci episcop unit al tuturor Românilor din Ardeal şi Ungaria cu titlul de Haliciu (sau Galiciu), de unde şi-a luat numele şi provincia Galiţia, pe cum se poate vedé şi din cele expuse mai sus (pag. 117—121) şi din documentul, ce se va tipări la călcâiul acestei scrieri.

6. A *şasa* episcopie a fraţilor Puşcariu este »*Mureşana*« sau *a Cianadului* şi aceasta o sciu d-lor de la *Velea-Tincu,* care cu toate că este numit de dl Păcăţian »*un învĕţat preot gr. ort. român din Bănat*« (pag. 82), totuşi, după mărturisirea fraţilor Puşcariu, nu sciá, că *Mureşiana* nu a fost episcopie, ci o mănăstire bulgărească, atêrnătoare de episcopia bulgară din Vidin iar *Sfântul Gerard* nu a fost episcop oriental cum spun fraţii Puşcariu dupa Velea-Tincu, ci un episcop latin, care a desfiinţat mănăstirea greco-bulgară din *cetatea Murĕşului* şi a întemeiat în locul ei o episcopie catolică-latină (vedi mai sus pag. 91—2).

7. A *şaptea* episcopie este cea de *Oradea-mare.* Aci însă n'a existat, nici nu a putut exista, în sensul decretului conciliului Lateran IV din 1215, un episcop schismatic alăturea cu episcopul latin de

Oradea-mare. În »Vechile Episcopii« (pag. 54, 57, 59 și 81) am arětat, că *Oradea-mare și Bihorul* nu figurează în titulaturile »mitropoliților« ca o episcopie sufragană, ci ca un teritor aparținětor episcopiei de Alba-Iulia. Pe la 1623 Oradea și Bihorul, au fost chiar scoase de sub jurisdicțiunea episcopului Bělgradului și puse sub jurisdicțiunea episcopului *Vadului* (vedi mai sus p. 34).

7. A *opta* episcopie este *Sătmarul.* În »Vechile Episcopii« am arětat, că comitatul Sătmarului nu a format nici odată episcopie separată. Acest comitat a fost mai întâiu supus episcopilor *Belgradului* (V. Episcopii pag. 78), iar mai târziu episcopilor *Vadului* (vedi mai sus pag. 34), pentru ca iară-și să ajungă în urmă sub episcopii *Belgradului* (pag. 35).

9. A *noua* episcopie este *Timișoara* și *Lipova.* Dl cavaler Pușcariu nu dovedesce existința acestei episcopii absolut cu nimica și nici nu se încearcă să o dovedească. Dacă și d-sa crede, ca dl Păcățian, că au existat încă pe la 1366 două episcopii românesci, una la Timișoara, alta la Lipova, atunci să binevoească a ceti rěspunsul, ce l'am dat mai sus (pag. 81—5) d-lui Păcățian, care într'un mod vrednic de istoriografia veche a întortochiat cuvintele lui Böhm, căruia nici prin minte nu i-a trecut existința episcopiilor din Timișoara și Lipova pe la 1366. Dovezi sigure despre o episcopie stabilă în Timișoara avem numai de la anul 1695, când împěratul

Leopold întăresce pe *Isaia Diacovich* de episcop al *Timişoarei* şi *Ienopolei* şi de archimandrit al Cruşedolului (Vanicek, Militärgrenze, I. p. 425). Acest episcop însă nu stá absolut nici într'un raport de subordinaţiune faţă cu »mitropolitul« Albei-Iulie, fiind el supus mitropolitului sêrbesc Arseniu Cernoevici (Ibidem. p. 424). Iar ceea ce se afirmă de domnul George Ardelean (Istoricul Episcopiilor nouĕ, p. 52—3 şi 73), că episcopul din Timişoara *Ioanichiu Vladislavievici* ar fi fost pe la 1716 episcop independent de Sêrbi, este inadmisibil, de oarece Timişoara fusese de mai înainte decretată de episcopie sêrbească. Între anii 1605—1608 cunoascem pe primul şi ultimul episcop de Lipova ca episcop al unor biserici *sêrbesci* şi românesci *(certarum Rascianarum* et Valacharum Ecclesiarum) din comitatul Aradului, pe atunci aparţinĕtor Ardealului. Acest episcop nu a stat nici într'o relaţiune de supunere faţă cu »mitropolia« Albei-Iulie, ne fiind ea mitropolie în sensul propriu şi adevĕrat al cuvîntului, ci în relaţiune cu ierarchia sêrbească (Cfr. Vechile Episcopii p. 70). Altcum un singur episcop, care-şi are reşedinţa pe timp foarte scurt în Lipova, nu este motiv suficient spre a puté vorbí de o episcopie de Lipova.

10. A *zecea* episcopie este a *Caransebeşului* şi *Verşeţului*. Dar d-l cavaler Puşcariu, nu scie, că cel dintâiu episcop

sigur al Verşeţului şi Caransebeşului a fost *Spiridon Stibicza.* Acesta însă nu avea absolut nimic de a face cu »mitropolitul« Albei-Iulie, fiind el supus, conform decretului lui Leopold din 1695, mitropolitului sêrbesc Arseniu Cernoevici (Vanicek l. c. p. 424—425). A existat însă odinioară în Bănatul Severinului o episcopie la *Mehadia,* însă aceasta era în legătură cu ierarchia Ţării-Românesci (Hurmuzaki, Doc. VI. p. 339).

11. A *unsprezecea* episcopie, după dl cavaler Puşcariu, a fost »*Ienopolea ce se numia şi mitropolie*«. Dar dacă se numia mitropolie, cum putea fi supusă episcopiei Albei-Iulie, care încă se numia »mitropolie«? Cei ce scriu despre episcopia Ienopolei, o consideră de o episcopie sêrbească, supusă ierarchiei sêrbesci (Vezi Pesti, l. c. p. 352, şi Márki l. c. II. p. 238—9). Pesti Frigyes şi scriitorii românesci urmează cu privire la episcopia Ienopolei o istorie mincinoasă, scrisă de George Brancovici, fratele »mitropolitului« Bĕlgradului Sava Brancovici, despre trecutul familiei sale.

În »Archivul« lui Cipariu (pag. 650—652) se comunică un extras din această istorie evident falsă, pe care o urmează şi dl Vasile Mangra în un articol scris în »Biserica şi Şcoala« din Arad (num. 12 ex 1904), afirmând, că episcopul Sava din Ienopolea »a ajuns în urmă mitropolitul Bĕlgradului în Ardeal sub numele de Sava I (1618—1625)«, deşi este constatat din acte

demne de toată credința, că pe atunci a fost »mitropolit« în Bĕlgrad *Dositeiu* (Vezi »Vechile Eppii« p. 78—81). Nu ne putem deci lua după istoria lui George Brancovici pentru a stabilí vechimea episcopiei Ienopolei. Constatat până acum este numai atâta, că pre la 1689 era episcop în Ienopolea *Isaia Diacovich* (Vanicek l. c. I, p. 118), care ni se presentă de la început ca supus patriarchului sêrbesc și care la 1695 fù numit episcop sêrbesc de *Timișoara și Ienopole* din partea lui Leopold I, precum am dovedit mai sus din însași diploma împĕrătească de denumire.

12. A *douĕsprezecea* episcopie este »*Cumania*«, ceea ce arată că savantul cavaler nu scie, că episcopia *Cumanilor, sau Milcoviei,* a fost catolică latină, supusă inmediat Scaunului apostolic al Romei, iar nu închipuitei Mitropolii de Alba-Iulia.

13. A *treisprezecea* episcopie este *Maramurĕșul.* În faptă însă Maramurĕșul, sau n'a avut episcopie proprie, fiind supus când uneia, când alteia dintre episcopiile existente în jurul lui, sau când a avut episcopie proprie, nerecunoscută de auctoritțile competente, aceasta n'a stat în nici o legătură ierarchică cu »mitropolia« închipuită a Albei-Iulie.

Maramurĕșul a stat la început sub jurisdicțiunea episcopiei, respective mitropoliei învecinate de Haliciu, precum am dovedit mai sus (pag. 72—5). După înfiin-

țarea mitropoliei Moldovei la 1374 și după ce principatul Haliciului a fost smuls din mâna Ungurilor și încorporat la regatul Poloniei la 1387, Maramurĕșul a stat în legături ierarchice cu mitropolia Moldovei, legături, cari le-a' păstrat cu sfințenie adeseori și mai târziu. Pe la 1479 Maramurĕșul, precum am vĕzut (pag. 135), a fost supus prin regele Matia episcopului sêrbesc (»mitropolitului«) Ioanichie de Bĕlgradul sêrbesc, care însă n'a stat nici într'o legătură ierarchică cu închipuita mitropolie de Alba-Iulia, unde pe atunci nu putea rezida, de cât numai episcopul romano-catolic de Transilvania. Supunerea Maramurĕșului sub episcopul de Bĕlgradul sêrbesc a durat foarte scurt timp, căci la 1491 se înființează în comitatul vecin Bereg episcopia Rutenilor de Muncaciu. Cel dintâiu episcop este Ioan (Basilovits, Fundatio Koriathovits I, p. 21). Îndată ce Ioan ajunse episcop, se silì să-și extindă jurisdicțiunea și asupra Maramurĕșului și deja în 1491 ocupà venitele mănăstirei din Peri, înființată de Baliță și Drag pre la 1391, și se așezà chiar și cu locuința acolo (Ibidem, pag. 22, și Dr. I. Mihályi, Diplome maram. p. 600). Regele Vladislau II prin decretul de dto 14 Maiu 1494 restabilesce pe egumenul Ilarie în drepturile sale asupra mănăstirei, și lipsesce pe episcopul Muncaciului de venitele usurpate de la mănăstire, dar în același timp pune pe egumenul mănăstirei sub jurisdicțiunea epis-

copului de Muncaciu și a episcopului latin »de Transylvania«, ca archiepiscop și al lui și al episcopului de Muncaciu; ceea ce arată că Maramurĕșul pe atunci a fost supus Muncaciului, (Dr. I. Mihályi, l. c. p. 606—8).

La începutul veacului al 16-lea se înființează episcopia Vadului pe domeniul Ciceului al voevozilor moldoveni, cari ocrotesc și sprijinesc această episcopie supusă de fapt Mitropoliei Moldovei și se încearcă a extinde jurisdicțiunea ei și asupra Românilor din ținuturile vecine, ca d. e. asupra districtului Bistriței și Rodnei învecinate cu Maramurășul (»Vechile Eppii«, p. 14—27). Nimic nu era deci mai firesc, de cât ca Românii din Maramurĕș să între în legături ierarchice cu această episcopie învecinată și prin ea să reîncopcieze legăturile cu mitropolia din Moldova, cu care țară ei aveau deasă atingere prin situațiunea lor geografică. Actele publicate de Basilovits despre episcopii Muncaciului ne arată, că ei nu au fost instituiți și pentru Românii din Maramurĕș, cât timp a existat episcopia Vadului, pănă la 1566.

La 1606 principele Stefan Bocskai recunoasce pe Serghie din Muncaciu ca episcop numai al *Rutenilor* din întreg regatul Ungariei, nu și ca episcop al Românilor din Maramurĕș (»universorum Ruthenorum in hoc regno nostro Hungariae«, Basilovits, l. c. p. 45). Fiind însă Serghie Român și așezat în Muncaciu de însuși

Mihaiu-Viteazul, credem, că Românii din Maramurěș vor fi stat în legătură cu acest episcop. (»Vechile Episcopii«, pag. 67).

În anul următor 1607 Valentin Homonnai, un pretendent la tronul ardelean, ascultă de rugarea »amicului și vecinului seu« Simeon Movilă, voevodul Moldovei, și prin decretul seu de dto 9 Martie pune un episcop românesc în mănăstirea din Peri. (Vechile Episcopii, pag. 71—2). Dar acest episcop n'a fost recunoscut de auctoritatea competentă de stat, căci în anul următor 1608 prin decretul lui Gavril Báthory de dto 29 Aprilie Maramurěșul este supus episcopului din Vad Spiridon (Vezi mai sus pag. 33), precum n'au fost recunoscuți nici ceilalți episcopi, cari din când în când veniau și mai înainte din Moldova și se așezau cu locuința în mănăstirea din Peri, cum ne spune Homonnai în decretul citat, (Ibidem, pag. 72 și Dr. I. Mihályi, l. c. p. 394 nota. 1). După moartea lui Spiridon Maramurěșul ajunge sub episcopul Bělgradului Dositeiu (1615—1627), care insuși mărturisesce despre sine, la 1622, că a fost »Vlădic în Ardeal și Maramurěș« (Vechile Episcopii, p. 78). Dar el a putut ține Maramurěșul numai până în 1623, căci prin decretul principelui Gavril Bethlen din 10 Februariu 1623 Maramurěșul este dat episcopului rutean din Muncaciu *Petroniu* (Basilovits, l. c. p. 47—9), iar prin decretul aceluiași principe din 1 Iuniu 1623

este supus episcopului *Eftimie II* din Vad (Vezi mai sus pag. 34). Stingêndu-se cu Eftimie II episcopia Vadului, Maramurêşul este pus sub jurisdicţiunea episcopului din Muncaciu *Ioan Gregorovics* (Gregory) prin decretul principelui Gavril Bethlen de dto 12 Ianuariu 1627 (Basilovits, l. c. p. 50—54). Lui Ioan Gregorovics ii urmează, ca episcop de Muncaciu şi *Maramurêş, Vasile Tarasszovits,* precum se vede din decretul principelui Rákoczy din 16 Octombre 1633. (L. c. p. 57). Acesta se duce la sfinţire în Moldova, precum spune insuşi principele prin cuvintele: »*pleacă la Moldova la preacinstitul Archiepiscop al acestui rit* (grecesc)«: *proficiscitur in Moldaviam ad Reverendissimum istius Ritus Archi-Episcopum*« (Ibidem p. 57), ceea ce arată, că în Ungaria şi Transilvania de sub stăpânirea lui George Rakoczy nu era nici un archiepiscop adevêrat, deşi Ghenadie episcopul Bêlgradului (1628—1640) se întitula pe sine, după obiceiul prost al Sêrbilor, »Kir Ghenadie Archiepiscopul din scaunul Bêlgradului şi al Vadului, şi al Orăzii şi al Satmarului şi a toată ţara Ardealului«, (Vechile Episcopii p. 81), iar în Cazania din 1640—1 is'a dat titlul şi mai absurd şi anti-canonic de »Archimitropolit« (Ibidem pag. 83). Archiepiscopii şi Mitropoliţii adevêraţi ai episcopilor români şi ruteni din Ardeal şi Ungaria erau deci în ţările vecine, în Ţara-Românească, de fapt şi de jure, iar în Moldova, adeseori de

fapt, deși nu și de jure. Pe Vasile Taraszovits l'a întitulat, precum am vĕzut, Ferdinand III chiar și »Patriarch«, și ast-fel acest »Patriarch« era supus adevĕratului seu archiepiscop din Moldova. Iată ce absurdități resultă din titulaturile necorecte și anticanonice și cât de tare pot greși istoriografii, dacă se iau numai după titulaturi strălucite, necorespunzătoare realității lucrurilor.

Românii din Maramurĕș nu erau mulțămiți cu aceea, ca episcopul Rutenilor să fie și episcopul lor. De aceea pe Vasile Taraszovits nu l'au primit la început, ci și-au pus alt episcop românesc. Un ast-fel de episcop a fost »Nobilis Demetrius Pap *Presbiter* Possesionis Mojszin et episcopus graecae sectae« dintre anii 1637—1639, precum se poate vedé în »Vechile Episcopii« (p. 82—3). Însuși faptul, că i se dă titlul și de *»presbiter«* și de *»episcopus«*, arată, că el poate nici nu era adevĕrat episcop, ci un fel de *»vice-episcopus«*, despre care vorbesce »congregația parțială« a Maramurĕșului în hotărîrea sa de dto 9 Iuniu 1637 (T. Budu, Disertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramurĕș, pag. 51). Dar Vasile Taraszovits, episcopul Muncaciului și Maramurĕșului, nu a voit să scie de »vice-episcopul« Demetriu Pap, și ast-fel, conform decretului seu de denumire, a inceput a-și exercita jurisdicțiunea și asupra Maramurĕșului. Românii din Ma-

ramurĕş, neputêndu-se împotrivì, în congregaţia nobililor din 19 Iuliu 1639 îl recunoscură de episcop al lor (»Vechile Eppii«, pag. 83). Vasile Taraszovits nu se mulţumì numai cu Maramurĕşul, ci-şi extinse jurisdicţiunea şi asupra comitatului *Satmarului* locuit de Români, precum se vede din »literile passuale« ale generalului conte Nicolau Forgach de dto 13 Septembre 1635 (Basilovits, l. c. pag. 62—5), şi ast-fel episcopul Bĕlgradului Ghenadie perdù Sătmarul. În 13 Decembre 1640 Vasile Taraszovits, la ordinul principelui George Rakoczy, fù smuls de la altar şi aruncat în temniţă, unde suferì foarte mult (Vechile Eppii, p. 91). Nu putem sci cu cartitudine, că oare după înlăturarea lui Taraszovits Maramurĕşul îngremiat a fost la episcopia Bĕlgradului, unde era episcop Orest, ori doară Maramurĕşenii şi-au pus iarăşi un episcop local? Este însă aproape sigur, că în 1642 ei au avut un ast-fel de episcop local, sfinţit ca de comun în Moldova (Ibidem p. 91). După moartea lui Taraszovits Rutenii îmbrăţişară sfânta Unire împreună cu episcopul lor Partenie, care în chip foarte ciudat fù sfinţit de »ortodoxul« Stefan al Bĕlgradului la 1651 (Vechile Eppii, pag. 99—101) cu asistinţa a doi archierei din Moldova. Cu această ocasiune Stefan Simonovici se întitulează şi »al Maramurĕşului«, ceea-ce arată că el cel puţin se silia a alătura Maramurĕşul la diecesa sa, deşi

în diploma din 10 Octombre 1643, prin care a fost numit vlădică, Maramurĕșul nu a fost pus sub jurisdicțiunea lui (Ibidem, p. 95—6). Moldovenii spre a paraliza consolidarea Unirii trimetiau în continuu episcopi în Maramurĕș. Un ast-fel de episcop era între anii 1658—1684 Ioanichie Zékány, care ocârmuì bisericele Maramurĕșului fără auctorizare de la principii țării, dar sta în legături intime cu voevodul român Constantin Șerban, a cărui amintire se păstrează în inscripțiunea din biserica zidită de el la mănăstirea Sfântului Nicolae de lângă Muncaciu (Vechile Eppii, pag. 102). Adevĕratul episcop al Maramurĕșului era pe timpul acesta vlădica Bĕlgradului, Sava Brancovici, precum se vede din decretul principelui George Rákoczy II din 28 Decembre 1656 (Cipariu, Archiv, p. 648) și din decretul lui Apafi de dto 23 Aprilie 1662 (Vechile Episcopii, pag. 120). Lui Sava urmà ca episcop peste Maramurĕș Iosif Budai de Pischinț, Vlădica Bĕlgradului, precum se vede din decretul lui Apafi din 28 Dec. 1680 (Cipariu, l. c. p. 633) La 1688 apare în Maramurĕș un episcop cu numele Metodiu, care venind din comitatul Ugocea, se stabilì în mănăstirea din Uglya (V. Eppii, p. 102), dar el nu fù recunoscut ca episcop adevĕrat, și nici nu putea fi recunoscut, de oare-ce adevăratul episcop al Maramurĕșului era episcopul Albei-Iulie Varlaam, care a funcționat de la 1685 până la 1691, și căruia

i-au urmat, cu jurisdicțiune episcopească legală și peste Maramurĕș, episcopii Bĕlgradului Teofil (1692—1697) și Atanasiu (1698—1713). Abia la 1692 se stabilì în Maramurêș un episcop harnic, Românul *Iosif Stoica*, (1692—1711), care era recunoscut numai de auctoritatea locală a comitatului și care, precum am dovedit în »Vechile Episcopii« (pag. 103) și în »Istoria Autonomiei bisericesci« (pag. 333—4), nu numai nu era sufragan »mitropolitului« Bĕlgradului, ci din contră el considera pe acesti »mitropoliți« de eretici calvini și scaunul Bĕlgradului de usurpat din partea lor și pentru aceea el se întitulá și *»administrator al mitropoliei Bĕlgradului din Ardeal«*. Stoica este acel episcop, care pe la 1702 a fost chemat la Sibiu de generalul Rabutin prin cancelarul N. Bethlen. El urmând acestei invitări, se duse la Sibiu și apoi se reîntoarse în pace la reședința sa în Maramurĕș. Despre el se afirmă, că ar fi scris un tratat în contra uniunei cu biserica Romei, mult admirat de numitul cancelar (Vechile Eppii, pag. 103—4). Lui Stoica i-a urmat, după unirea Românilor din Ardeal cu biserica Romei, *Stefan Serafin*, pe care îl găsim în documente între anii 1712 — 1714. Urmează apoi un episcop *Petruvan*, care sfinția preoți nesce indivizi fugiți din Ardeal (Cartea mea despre Klein pag. 314, la comuna Dumbrava). La 1720 întimpinăm pe *Dositeiu Teodorovici*, care

într'un act din 1720 se subscrie »Dositeiu archimandrit administrator episcop Maramurĕșului« (T. Budu, l. c. p. 58). El este acel episcop, despre care se face amintire în actele sinodului unit ținut la Clușmănăștur în 1728, unde vedem, că el sfinția preoți pe nesce oameni fugiți din Ardeal (Vezi scrierea mea despre Klein p. 3). El moare, ori se retrage în Moldova, pe la 1734 (Vechile Eppii p. 106). În fine mai întâlnim un episcop în Maramurĕș, la 1739, pe *Gavril din Bârsana*. (Dr. I. Mihályi, l. c. p. 108 nota 11). Toți acești episcopi au fost recunoscuți numai de auctoritatea locală a comitatului, nu și de capul statului, de la care nu au avut decrete de denumire.

»Prea învĕțatul« istoriograf vechiu, d cavaler de Pușcariu, într'un discurs rosti în Academia română la 16 Martie 1900, încă pune un episcop în Maramurĕș, pe *Ioan Circa de Gâmbuț*. Ne spune domnul cavaler, că Ioan Circa a fost episcop al Maramurĕșului de la 1701 până la 1728 (Discurs, pag. 9) deși pe timpul acesta au fost alții, pe cum am vĕzut, episcopi ai Maramurĕșului. Ne spune mai departe, că Circa a scris în contra unirii, de s'a minunat calvinul N. Bethlen (Ibidem pag. 7), deși cel ce a scris a fost episcopul Iosif Stoica. Adauge, că Circa este identic cu episcopul Dositeiu, și ast-fel pe Circa ca episcop l'au chemat *Dositeiu Circa* (Ibidem pag. 7—8),

deși Dositeiu figurează ca episcop numai după 1720, iar nu de la 1701 până la 1728. În urmă încheie dl cavaler cu racheta: »Noi găsim în tot decursul vieței lui Circa în el un bărbat pe cât de cult și de deștept, pe atât și zelos în *ortodoxismul* apěrat de el peste un pătrar de veac, ca un luptător energic și ca un *martir adevěrat.* Acestea ne-au îndemnat a-i da locul cuvenit și bine meritat în Istoria Românilor« (Ibidem p. 11).

După documente însă Ioan Circa a fost un hoț sacrileg, care a furat mai multe cărți din biserica din Alba-Iulia, un falsificător fără părechе, care cu documente și sigile false a voit să-și câștige episcopia, un necredincios de cei mai de rênd, care a părăsit și biserica orientală și s'a făcut calvin, un trădător al neamului seu, care a dat mâna cu Curuții spre a împedeca emanciparea Românilor prin sfânta unire. (Vezi Nilles, Symb. I, pag. 220 și urm. și George Barițiu, Ist. Transilvaniei I p. 195).

Ca episcop Circa și-a luat numele de *Iob,* nu de Dositeiu. Pre la 1706 era în Moldova, de unde întreținea corespondență cu Măria Sa »Racoți Frenți« și se iscălea »Țirca Ion cu voia Mării Tale Ardialului episcop Românilor« (Iorga, Studii și Documente, IV pag. 72). După aceea întră cu Curuții în Alba-Iulia, de unde a trebuit să fugă episcopul adevěrat Atanasie, refugiându-se la Sibiu. Pre la 1710, ne mai avênd remânere în Ardeal, a luat drumul spre

Moldova și se oprì în Maramurĕș, unde săvêrșì următoarele fapte vrednice de a fi preamărite în cinstea »ortodoxismului« : »*a spart mănăstirea din Uglya, a furat din ea toate scumpeturile, a depus mulți preoți din causa căsătoriei lor a doua, dar pentru bani iar i-a pus în slujbă. In mănăstirea din Moisin a pușcat, biat fiind, și și-a petrecut cu mueri și cu fete*«. Pentru aceste fapte vice-comitele comitatului Maramurĕșului a cerut pedepsirea acestui »*martir*« cu moarte. Că acestea sunt adevĕrate, adeverim cu însuși protocolul comitatului Maramurĕșului din 5 Februarie 1710, unde, conform comunicării, ce a binevoit a ne-o face dl Dr. I. Mihályi, cetim următoarele: »Az Alispán halál büntetését kéri Czirka Iób oláh püspöknek, a ki az uglyai monostort felverte, onnét az érték tárgyakat el hordatta, sok papot második házasságért letett, de pénzért ismét visszahelyezett. A mojszini zárdában részegen lövöldözött, asszonyokkal, leányokkal mulatott.« Așadar Circa este vrednic de a ocupa »loc cuvenit și binemeritat,« nu în istoria Românilor, ci în »*Imitațiunile lui Ioan de la Buceci*.«

Din cele desfășurate până acum despre Maramurĕș este deci evident, că acest comitat, sau nu a avut episcopie proprie, ci s'a ținut, când de episcopia Bĕlgradului sêrbesc, când de episcopia Muncaciului, când de episcopia Vadului, când de episcopia Albei-Iulie, sau când a avut episcopie

proprie, aceasta nu a fost recunoscută de auctoritatea competentă şi nu a fost supusă închipuitei »mitropolii« de Alba-Iulia.

14. *A patrusprezecea episcopie* »sufragană« este *Vadul.* Dar atât în »Vechile Episcopii,« cât şi mai sus (pag. 37—42) am dovedit, că episcopia Vadului n'are de a face absolut nimic cu închipuita »Mitropolie« a Bĕlgradului, fiind ea întemeiată cu mult înainte de acéstă »mitropolie« (recte episcopie), şi supusă la început mitropoliei Moldovei.

15. A *cinsprĕzecea episcopie* »sufragană« este *Silvaşul,* care însă, pe cum am dovedit mai sus (pag. 26) a premers episcopiei Bĕlgradului, aşa în cât episcopii Bĕlgradului se pot socoti ca succesori ai episcopilor Silvaşului.

16. A *şasesprĕzecea episcopie* »sufragană« este *Geoagiul.* Aceasta însă a fost întemeiată înainte de episcopia Bĕlgradului prin voevodii munteni şi a încetat a exista înainte de înfiinţarea »mitropoliei« (recte episcopiei) Bĕlgradului. Fiind vorba despre Geoagiu, voesc să precisez şi mai limpede timpul încetării ei, de cât în »Vechile Episcopii« (p. 35).

În 1557 era episcop în Geoagiul-de-sus, â ngă Teiuş, Christofor. În 1566 dieta din Sibiu dispune în articolul 17 următoarele: »Azokhoz kik az igazságnak engedni nem akarnak ő felsége parancsolja, hogy *György Püspökkel* superintendessel (adecă cu episcopul ro-

mânesc calvinit) az bibliából megvételkedjenek és az igazságnak értelmire mennjenek, kik, ha úgy is az meg értett igazságnak helyt nem adnának, *eltávaztassanak, vagy oláh püspők*, vagy papok, a vagy kalugerek lesznek, és mindenek csak az *egy választott püspőkhöz* György superintendenshez, és az ő tőle választott papokhoz hallgassanak, a *kik pedig ezeket megháborittatnák hitlenségnek pénájával büntetessenek.«* (Hurmuzaki, Doc. II. 5 p. 602). Documentele imediat anterioare anului 1566 cunosc însă numai două episcopii: a Vadului și Geoagiului, și numai doi episcopi românesci, pe *George* numit episcop al Vadului la 1550 și pe *Christofor* numit episcop al Geoagiului de Izabella la 1557. George episcopul Vadului s'a calvinit și a ajuns episcop calvin al tuturor Românilor. A mai rĕmas însă un episcop românesc oriental, numai unul singur, căci legea vorbesce despre el în singular, pe când despre preoți și călugări vorbesce în plural. Ce s'a întâmplat cu acest episcop, care nu putea fi de cât Christofor? În sensul legei, neîmbrățișând el calvinismul, *a trebuit să fie înlăturat.* Ast-fel Christofor a luat lumea în cap pe la 1566, când s'a adus legea draconică citată, și prin urmare a încetat episcopia Geoagiului. La 1574 un *Christofor* a fost numit episcop al »preoților românesci din Transilvania,« sau al Silvașului (vezi mai sus pag. 23), care a

funcţionat alăturea cu Eftimie episcop din comitatele Turda, Cluj, Dobâca şi So- nocul din lăuntru. Nu este deci nici dificultate, ca Christofor cel înlăturat la 1566 din Geoagiu, să ajungă episcop al Silvaşului, după ce a trecut unda furioasă a calvinismului.

Din capitolul acesta despre cele 16 episcopii, pe cari fraţii Puşcariu le-au pus ca sufragane închipuitei »Mitropolii« de Alba-Iulia, cetitoriul cu mintea la loc se va fi putut convinge, că nici una din ele nu a fost snfragană acelei »mitropolii,« deoarece din acele episcopii unele n'au existat de loc (Beiuş, Bistra, Galaţul, Oradea-mare, Sătmarul), altele au fost supuse mitropoliei sêrbesci (Timişoara-Ienopolea, Lipova, Caransebeş-Verseţ), altele au fost episcopii catolice de ritul latin (Cumania-Milcov, Mureşiana-Cianad), altele sau nu au fosti episcopii, sau când au figurat ca episcopii separate, n'au fost supuse episcopilor din Alba-Iulia (Făgăraşul cu episcopul Daniil supus superintendentului calvinesc, şi Maramurĕşul supus altor episcopii, sau în legătură cu mitropolia din Moldova), altele nu au fost episcopii adevărate, ci numaă domiciliu pentru episcopi de provenienţ, dubie (Feleacul), altele au existat într'un timp, când nici pomenire nu se face de »mitropolia« Bĕlgradului şi au fost supuse de fapt altor mitropolii (Vadul, Geoagiul Silvaşul).

Este deci evident, că dacă aceste iscopii, sau nu au existat de loc, sau au st supuse altor ierarchii, respective mitro-olii, şi *dacă însaşi episcopia Albei-Iulie a ost tot de-a-una supusă mitropoliei Ţării-Românesci,* atunci mitropolia Albei-Iulie (Bĕlgradului) *este numaĭ o chimeră.*

După ce istoriografia veche a zidit în aer pomposul edificiu al vechei mitropolii cu o sumedenie de episcopii sufragane, vine preademnul representant al istoriografiei vechi, domnul Nicolau Popea, şi ne spune în sentinţe scurte: »Mitropolia aceasta a fost foarte veche.« — »Mitropolia aceasta a fost de religiunea ortodoxă rĕsăriteană.« »Metropolia aceasta a fost română şi mitropoliţii ei încă au fost români,« — »Mitropolia Ardealului s'a estins şi asupra episcopiilor Ungariei de religiunea ortodocsă.« — »Mitropolia aceasta a fost autonomă independentă de ori care altă mitropolie.« — »Mitropolia aceasta a fost recunoscută şi de coroană şi de regimul politic.« (Vechia Mitropolie p. 31—4). Câte frase, atâtea neadevăruri, ceea-ce eu am dovedit în »Vechile Episcopii«, în »Istoria autonomiei bisericesci,« şi în această carte, şi pentru aceea nu mai revin asupra lor.

Şi cine a prăpădit această operă măreaţă, vechia mitropolie? Nimenea altul, de cât Atanasie prin »*apostasia*« sa, ne spune dl Popea la pagina 141, şi apoi sub conducerea lui se aranjează, până şi între

păreții școalelor, choruri teribile, cari cântă blăstăm asupra lui Atanasie și a uniților, cari pentru un »*blid de linte*« au surpat »Vechia Mitropolie,« sădindu-se ast-fel până și în plăpândele inimi ale pruncilor ura între frați, ceea ce se poate dovedi cu manuale de școală.

Am căutat pretutindeni pe teritoriul Ardealului și Ungariei »Vechia Mitropolie« plăsmuită de vechii istoriografi, și nicăiri nu am aflat-o. Ar mai urma, ca după sfatul, ce ni-l dă dl Păcățian la pag 13. să o caut și sub pământ, căci, după părerea d-sale, putem să dăm »*de cripte cu sicriuri pline de rĕmășițe de ornate archieresci, cari ar dovedi până la evidență, că acolo au fost înmormântațĭ pe vremi episcopii și mitropoliții Românilor din Ardeal.*« Rolul acesta de cioclu eu nu-l voiu lua asupra mea, căci mi-e teamă, că pentru vechimea Mitropoliei se vor fi prefăcut în praf și cenușe toate »ornatele archieresci« și vor fi rĕmas numai nisce oase goale, despre cari cântăm la prohodul morților: »Adusu-mi-am aminte de prorocul, ce strigă: eu sînt pământ și cenușe. Și iară-și m'am uitat în morminte, și am vĕzut oase goale și am zis: oare cine este împĕratul, sau ostașul? sau bogatul, sau săracul? sau dreptul, sau pĕcătosul?«

Dacă d-l Păcățian este mai înțelept, de cât prorocul, poate să-și încerce norocul, da de va puté totuși deosebi oasele vechilor mitropoliți de ale celoralalți răpausați

în Domnul. Numai la o împrejurare vreau să-i atrag atențiunea, că dacă, după părerea d-sale, mitropoliții închipuiți erau nisce nomazi, cari își mutau șatra dintr'un loc în altul, cum vom puté găsi criptele, cu ornatele și osămintele lor, căci criptele se zidesc pentru cei ce au locuință stabilă.

Are oare cum și datorința morală d-l Păcățian de a desgropa pe mitropoliții și episcopii închipuiți de d-sa, ca să le poată face cineva un prohod mai cinstit, căci nimenea nu i-a îngropat cu așa mare rușine pentru neamul românesc, ca d-sa, prin cuvinte ca acestea: »ei (mitropoliții și episcopii) n'au fost alta, de cât tot atâtea figuri simple, *de tristă aducere aminte*, de la cari nu ni-a rěmas nici macar un mic semn, că au fost și ei pe lumea aceasta... Căci aceasta era întreaga lor activitate! *să adune bani albi pentru zile negre*, cari pe de-asupra mai erau și foarte nesigure. *Să exploateze credulitatea și simplicitatea poporului.* Obiceiu întrodus de Grecii cei mulți, cari inundaseră țara, ne pentru *a lăți credința și iuvěțăturile dumnezeesci, ci pentru a-și umplé desagii*, trecând apoi cu ei plini îndărăt, în patria avută. Și obiceiul acesta păcătos s'a perpetuat până în zilele noastre... *Cu un cler stăpânit de ast-fel de însușiri, străin, în mare parte, de neamul nostru, nu e mirare deci că n'am putut face progres în trecut, ci am rěmas îndărătul tuturor neamurilor din țară.* etc.« (p. 22—24).

Alt-cum domnului Păcățian nu-i este așa tare de existința vechei mitropolii, ca de onoarea națională, căci iată ce ne spune la p. 26: »Mĕ împoartă însă foarte mult chestia, atât pe mine, cât și pe alții, pe toți Românii, din punct de vedere curat *național*, pentru-că dacă ar fi să fie corectă și acceptabilă noua teorie, inventată alt-cum de străini, atunci tot ce au adunat în materie de istorie înaintașii, cu cari facem păradă în istoria sĕrăcăcioasei noastre literaturi, a fost lucru prost și de nimica, și tot ce ni-a rĕmas de la ei în materie de istorie, nu e de cât fantasie, poveste, lucru fără nici o valoare, *născocire*, — cum zice dl Bunea.«

Da! este »lucru fără nici o valoare« tot ce a scris d. e. domnul Popea în »Vechia Mitropolie« și aceasta au spus'o, înainte cu 30 de ani, și alți Români, fără să fi suferit de loc onoarea națională, căci d-l I. M. Moldovan, îndată după aparițiunea acelei cărți, a scris: »Autoriul vechei Mitropolii întru culegerea documentelor a lăsat nefolosite funți (isvoare) tare accesibile; iar întru reproducerea lor de multe ori este lipsit nu numai de critică, ci și de fidelitate. Documente ciungărite, adevĕr istoric înecat din predilecțiune cătră confesiunea sa, exagerațiuni, concluse din premise neadevĕrate, aserte în loc de probe și patos în loc de documente, iată ce aflăm întru acest op!« (La Cipariu, Archiv p. 744).

Da! este »lucru prost și de nimica« tot ce a scris dl cavaler Pușcariu in »Mitropolia Românilor ortodoxi«, unde a dovedit, că el oarbecă în întunerecul nesciinței și este lipsit de ori ce metod sciințific întru expunerea lucrului, și nu caută adevĕrul, ci cum se îmbete lumea cu apă rece, pe cum a făcut și cu discursurile sale din Academie despre »Ugrinus« și »Ioan Circa de Gâmbuț« și cu »Familie nobile românesci«. Harnic s'a arătat, nu în »istoriografie«, ci în »pornografie«, din care a lăsat o scriere admirabilă în »Imitațiunile lui Ioan de la Buceci«, cu care va fi bine să se ocupe dl Păcățian, când va scrie alt »studiu critic« și asupra literaturei românesci, pe cum a scris acuma unul »în chestia vechei mitropolii ortodoxe române«.

Pe când »Vechia Mitropolie« a d-lui Popea« și »Mitropolia Românilor ortodocși« a d-lui Pușcariu vor dispărea ca opere fără nici o valoare sciințifică și literară, fiind scrise fără temeiu de adevĕr și într'o limbă proastă românească, pe atunci vor rĕmâné ca monumente neperitoare acele opere mari ale înaintașilor nostri, cari cu strădanie de fier au descoperit și publicat o mulțime de documente și date istorice despre trecutul nostru, și pe cari nimenea nu i-a aprețiat așa de frumos și drept, ca dl Iorga, în »Istoria literaturei române«. Vor veni apoi alții, — și au venit deja — cari prin nouĕ descoperiri de documente și date, prin uti-

lisarea publicaţiunilor grandioase ale străinilor, fie ei de ori ce neam, vor umplé lacunele, ce le întimpinăm la fie-care paş în scrierile înaintaşilor nostri, vor îndrepta greşelile, în cari au căzut ei pentru insuficienţa informaţiunii, şi ast-fel vor dura clădirea solidă a trecutului nostru pe temelii neclătite, nu pe închipuiri, ce stîrnesc rîsul şi compătimirea străinilor, cari se ocupă serios cu sciinţa. Este chestie de onoare pentru Români şi sciinţa română, ca aceasta să se facă cât mai curênd, este chestie chiar de *existenţă* naţională, ca istoria noastră să fie conformă cu realitatea lucrurilor, căci tinerimea noastră, care studiează la universităţi străine, vĕḑênd din documentele, ce li-se arată, cât de neintemeiate sunt, în multe privinţe, productele de odinioară ale istoriografiei române, uşor poate ajunge în ispita de a despreţui, de odată cu aceste producte, şi neamul, care se fălesce în mod ridicol cu ele.

Au doară mândria şi onoarea naţională se susţine cu procedura dlui Păcăţian, care neputênd să adeverească înainte de veacul al 15-lea nici o episcopie românească în Ardeal şi Ţara-ungurească, se apucă şi născocesce el existinţa unor episcopi neexistenţi şi se descarcă asupra lor cu hule şi mustrări grele, ca cele citate mai sus, făcênd in acela-şi timp obiect de dispreţ din intreaga ceată preoţească şi călugărească a Românilor? Şi ca şi când această ruşine

nu ar fi fost de ajuns, se apucă și face paralelă între clerul românesc și cel sêrbesc de pe acele vremi (pag. 25—6), înjosind clerul românesc, și preamărind pe cel sêrbesc, fără să bage de samă, că chiar și în casul, când noi am fi avut pe atunci nisce episcopii și o mitropolie, clerul nostru nu ar fi putut să facă într'o țară ungurească și catolică, unde ar fi întimpinat din partea statului unguresc numai greutăți neînvinse în activitatea sa, aceea ce clerul sêrbesc a putut să facă într'un stat național independent, unde toate lucrările sale religioase și culturale erau ocrotite, ajutate și chiar inițiate din partea statului.

Mai are însă dl Păcățian o durere națională. De la pagina 28 până la pagina 30 vrea să producă în cetitorii sĕi credința, că dacă Românii gr.-orientali nu ar fi putut convinge pe adversarii nostri politici, că a existat din vechime o mitropolie românească, atunci nu s'ar fi putut restaura aceasta veche mitropolie greco-orientală, nici nu s'ar fi putut obținé separarea bisericei greco-orientale române de cea sêrbească. Cu acestea vrea dl Păcățian, să dovedească indirecte, ce lucrare nepatriotică sĕvîrșesc aceia, cari astăzi arată Românilor, că vechia Mitropolie nu a existat.

Este însă o amăgire de sine a crede, că argumentele istorice au creat cele două adevĕrate mitropolii românesci, cea unită sub Șuluț și cea neunită sub Șaguna și

separarea acesteia de Mitropolia Sêrbilor. Nu le-au creat argumentele istorice, căci politica nu dă pe ele nici o ceapă degerată, pe cum nu dă nici pe legile scrise, când *poate* să te ţină în lanţuri, să te asuprească şi să te exploateze. Din contră ea te despoaie nu numai de drepturile tale istorice, ci şi de cele naturale, dacă aceasta o *poate* face, ori o pretind interesele acelora, în mâna cărora este puterea de stat.

Fie-care popor are numai atâtea drepturi, câte şi le *poate* elupta cu *forţa,* ori câte crede dinastia în interesul sĕu propriu, că *trebue* să i-le dea.

Aşa s'a întîmplat şi cu Românii. Cu şiroaele de sânge, ce l'au vĕrsat în 1848—9 pentru tronul habsburgic şi pentru întregitatea monarchiei austro-ungare, şi-au câştigat ei cele două mitropolii şi separarea celei neunite de cea sêrbească, şi dacă dinastia habsburgică n'ar fi crezut, că este în interesul ei să facă Românilor această dreptate, după care au oftat cu grele suspine înaintaşii noştri, înzădar ar fi arătat ei un decret al lui Matia din 1479, care vorbesce despre un mitropolit sêrbesc de »Nándor-Alba«, şi un alt decret al lui Vladislau II. din 1494, care vorbesce despre *episcopul romano-catolic* »de Transilvania«, căci nimenea nu s'ar fi uitat la ele.

Să nu creadă dl Păcăţian, că fără aceste decrete Românii gr.-orientali nu şi-ar fi putut elupta emanciparea de sub jugul

sêrbesc, deoarece cu mult mai puternice argumente istorice puteau ei invoca pentru separarea lor de Sêrbi, de cât cum sunt acele decrete. Ei puteau să arete, că Românii din Ardeal și Ungaria au fost totdeauna în legătură cu ierarchia bisericească din principatele române, de când s'au înființat în aceste principate două mitropolii, una a Ungrovlachiei la 1359 și alta a Moldovei la 1374. Însă-și patriarchia constantinopolitană a organisat, încă în veacul al 14-lea, când nu era nici o ierarchie sêrbească în Ungaria, biserica românească ast-fel, în cât mitropolitul instituit pentru Țara-Românească să fie tot odată și căpetenia bisericească a Românilor din Ardeal și Ungaria, ceea ce se vede din »Pravila«, sau codicele bisericesc, care a fost pururea cu putere de drept în biserica românească. Ierarchia sêrbească numai prin înșelăciune și prepotență și-a usurpat jurisdicțiunea asupra bisericei românesci. Deci ori să se pună biserica românească din Ardeal și Ungaria iară-și sub jurisdicțiunea mitropoliei Țării-Românesci, ori să se creeze și pentru Românii din monarchia austro-ungară o mitropolie, căci ei nu vor mai suferi nici un moment jugul rușinos al Sêrbilor, într'un timp, când și Românii greco-catolici și-au obținut mitropolia și ierarchia lor proprie. Ori ce bărbat de stat ar fi trebuit să admită îndreptățirea acestei cereri, fără de a i-se mai presenta nisce decrete regesci de pro-

blematică valoare, sau chiar de nici o valoare pentru cestiunea separării ierarchiei românesci de cea sêrbească. Iar dacă aceste argumente istorice n'ar fi prins, Românii greco-orientali să fi scos pe preoții sêrbesci, sau instituiți de Sêrbi, afară între hotară, cum au învĕțat înși-și Sêrbii pe Români la mijlocul veacului al 18-lea să facă cu bieții preoți românesci uniți, cari în gerul iernei erau aruncați pe ulițí, erau tîrîți goli dintr'un loc în altul, li-se scotea dinții din gură, erau acățați cu capul în jos de grinzile caselor, pe cum am dovedit în scrierea mea despre episcopii Petru P. Aron și Dionisie Novacovici. În chipul acesta de sigur se efeptuia separarea de Sêrbi, pe cum s'a efeptuit și separarea Românilor neuniți de cei uniți în veacul al 18-lea.

10. Vicarii Episcopilor latini.

În legătură cu chestia mitropoliei d-l Păcățian scrie un capitol lung de la pagina 130 până la pag. 142, reprodus pentru importanța lui și în »Telegraful Român,« în care vrea să dovedească, că după așezămintele țării unguresci, fie care episcop latin de pe teritoriul locuit de Români trebuia să-și țină un vicar, care avea să judece în mod special asupra Românilor, nu în cestiuni bisericesci, ci în cestiuni de natură civilă, dar relegate prin legile țării la tribunalele bisericesci. Aceste cestiuni episcopii, fiind-că nu pricepeau limba și obiceiurile poporului român, erau siliți să le încredințeze unor vicari anume instituiți pentru Români, iar pentru sine să reserveze numai afacerile *creștinilor,* adecă ale catolicilor. În chipul acesta, după d-l Păcățian, afară de cele două categorii de tribunale civile și tribunale bisericesci, mai era în țară încă un feliu de tribunale,ale vicarilor episcopilor latini, instituiți anume pentru Români, sau pentru schismatici.

Acestea toate dovedesc, că d-l Păcățian n'are nici idee despre ce scrie, nu cunoasce de loc nici instituțiunile bisericei apusene, nici ale bisericei orientale. Pentru aceea eu i recomând, să nu se mulțămiască cu cunoscințele, ce și le-a putut câștiga ca notariu comunal și ziarist, ci să deschidă și vre un manual de dreptul canonic, unde va puté afla, că ce erau și sunt vicarii episcopesci în toate țările catolice. »Vicarius generalis episcopalis« nu este un oficial, care numai în Ungaria să fi fost instituit, ci un oficial, care în toată lumea catolică a fost și este instituit pe lângă episcopi. El este un fel de *alterego* al episcopului și judecă în tot feliul de cause, ce s'au ținut odinioară, sau se țin astăzi de competința tribunalelor bisericesci. Vicarii episcopesci n'au fost instituiți special pentru Români și schismatici, ci pentru toți cei ce locuiau pe teritoriul unei episcopii catolice, fie aceia »creștini«, fie »schismatici.«

Ei judecau și judecă și astăzi în numele episcopului, așa în cât de la sentința vicariului nimenea nu poate apela la episcopul, ci la forul superior al episcopului. Episcopii de comun își reservau așa numitele afaceri de grație, iar afacerile »contențioase« sau »litigioase« le încredințau vicarilor lor. Pentru aceea vicariul general episcopesc se numia și se numesce în Ungaria și »causarum auditor generalis.«

Aceasta e causa, că legile țării și »Tripartitul« lui Verböczy, când vorbesc despre tribunalul episcopului în oposițiune cu tribunalele civile ale țării, câte odată nu amintesc pe episcopi, ci numai pe vicarii lor. Dar că tribunalul vicarului este identic cu tribunalul episcopului, se vede apriat din §. 5, partea III, titlul 24 al »Tripartitului«, unde se zice: »Ita videlicet, quod, si causa ex ejus serie *Forum ecclesiasticorum* concernere videbitur, *in Ordinarii sui Diaecesani, ejusque Vicarii:* și autem ad saeculare Iudicium attinere dignoscetur; in Comitis Parochialis, ac Iudicum Nobilium praesentiam transmittenda erit.« Și măcarcă domnul Păcățian, ori altul pentru d-l Păcățian, a tradus rěu cuvintele subliniate, zicând »înaintea episcopului, *ori* a vicariului sěu,« în loc de »înaintea Ordinariului diecesan (episcopului) *și* a vicariulu sěu,« totuși și din disjunctiva »*ori*« se vede identitatea tribunalului vicariului episcopesc cu tribunalul episcopului însuși.

Este deci o mare eroare a face din »Vicarii generali episcopesci,« instituiți pe lângă toți episcopii latini *din toate țările,* nisce vicari episcopesci instituiți esclusiv pentru Români, sau pentru schismaticii din Ungaria. După analogia acestor vicari episcopesci funcționează astăzi și vicarii episcopilor români greco-orientali de la noi, între cari locul de frunte îl ocupa Preacuvioșia Sa Dr. Ilarion Pușcariu, candidat la

postul de archiereu titular al scaunului de ·Alba-Iulia.« Causele, cari se ţineau odinioară de competenţa tribunalelor episcopilor latini şi ale vicarilor lor, sunt indicate in decretul regelui Matia din 1462, unde — după textul publicat de d-l Păcăţian în traducere românească la p. 137, — vedem, că aceste tribunale »fără privire la *legea,* de care se ţin părţile«, judecau »în fie care causă, care privesce ***serviciul divin,*** ori delictele comise în *jurul celor sfinte,«* — mai departe in ·*chestiile de credinţă şi eresie,«* ceea ce arată, că şi în cesţiunile curat rereligioase şi de credinţă Românii erau supuşi odinioară Episcopilor latini din Ungaria.

Dar nu de »Vicarii generali episcopesci,« despre cari eu am sciut — contrar afirmaţiunii netemeinice a d-lui Păcăţian de la p. 139 — că s'au aflat şi se află până în ziua de astăzi lângă fie-care episcop şi astfel n'am avut lipsă de învĕţătura d-sale, — a fost vorba în »Vechile Episcopii« la p. 5, ci despre nisce Vicari sfinţiţi întru episcopi de ritul grecesc, cari în locul episcopilor latini şi subordinaţi acestor episcopi, să se îngrijască în mod special de parochiile de ritul grecesc supuse episcopilor latini, sfinţind preoţi de ritul grecesc pentru acele parochii. Un ast-fel de Vicar-episcop de ritul grecesc, între împrejurări cu totul schimbate faţă cu împrejurările dinainte de veacul al 16-lea, a fost de pildă Meletie

Kovács, pe care papa Benedict al XIV. în 12 Iuliu 1748 l'a numit episcop titular de Tegea și vicariu al episcopului latin de Oradea-mare pentru parochiile române din diecesa acestui episcop. El nu avea diecesă proprie, și chiar și întreținerea sa de 1500 fl. la an și-o căpĕtă din venitele episcopului latin (Vezi a mea »Istorie scurtă a bisericei române unite cu Roma« în Schematismul archidiecesei de Alba-Iulia și Făgăraș pe 1900 p. 52). Despre ast-fel de episcopi de ritul grecesc ca vicari ai episcopilor latini am zis eu în »Vechile Episcopii«, că este greu a-i afla în timpurile vechi. Iar după ce am studiat și mai adânc cestiunea, m'am convins, că ast-fel de vicari-episcopi grecesci în timpurile vechi nu au existat și această convingere am exprimat'o deja în »Istoria Autonomiei bisericesci« (pag. 295). Pe acești episcopi grecesci ca vicari ai episcopilor latini, să-i caute deci domnul Păcățian, iar nu pe vicarii generali episcopesci de ritul latin, despre cari și copiii de școală ar trebui să scie, că s'au aflat în timpurile vechi și se află și astazi pe lângă fie-care episcop latin, întocmai pe cum și Episcopii români uniți și cei neuniți își țin astăzi vicari episcopesci generali de ritul lor grecesc.

Tot așa greșesce d-l Păcățian, când din împrejurarea, că în »Tripartitul« lui Verböczy (Partea III, Tit. 25) Românii sunt înșirați între cei ce se alipiau de »*rătăcirea*

Grecilor« (Graecorum errori sunt adhaerentes) deduce, că Românii în cele de credinţă n. erau supuşi episcopilor latini, ci episcopilor lor proprii, căci am vědut, că după decretul lui Matia din 1462 şi după »usul de mai înainte,», toţi locuitorii ţării »*fără privire la legea, de care se ţin părtile,«* pe cum se esprimă însuşi d-l Păcăţian la pag. 137, erau supuşi episcopilor latini în »*fie-care causă, care privesce serviciul divin, ori delictele în jurul celor sfinte.«* Asemenea şi în »*chestiile de credinţă şi eresie.«* Românii deci în cestiunile acestea nu puteau fi supuşi şi episcopilor *români* schismatici, pe cari până la publicarea »Tripartitului« în 1516 nici nu-i putem afla în Ardeal şi Ungaria.

În Ţara ungurească se considerau şi se numiau *creştini* numai catolicii de ritul latin, pe cum se poate vedé din însu-şi »Tripartitul« la locul mai sus citat, pe când pe cei ce nu erau de ritul latin, ci de cel grecesc, legile ţării îi trata cu cel mai mare dispreţ, ca pe nisce »rătăciţi,« ori se profesau ei uniţi cu biserica latină, ori erau schismatici (Vedi şi Böhm l. c. p. 162). Raportul Românilor de ritul grecesc faţă cu episcopii latini, cărora erau supuşi, se poate vedé, nu numai din »Tripartit«, ci şi din alte documente.

Am vědut doară din documentele citate în această scriere, că a fost un timp (secolul 13-lea), când Românilor li-s'au dat

chiar și preoți magiari de ritul latin, și că ei s'au plâns în contra acestei asupriri până la Roma (vedi mai sus pag. 78—9).

Asemenea am vědut, că în veacul al 14-lea și în prima jumětate a veacului al 15-lea preoții Românilor de ritul grecesc, dacă nu se profesau catolici, erau izgoniți din țară (vedi pag. 80 și 102—3). Dacă se suferiau totuși ici și colo preoți români, aceasta se făcea adeseori de sila împrejurărilor și din grație specială. În prima jumětate a veacului al 14-lea ciuma pustiise sate întregi, între altele și comuna Vintir (Felventer) din comitatul Bihorului. Episcopul latin Demetriu din Oradea-mare, ca să poată impopora din nou această comună, în 26 Iuniu 1349 concede voevodului Petru, să așeze Români în comuna amintită, și ca voevodul să o poată face aceasta, îi permite din grație specială (hanc gratiam specialem duximus concedendam), să poată țíné pentru Românii, ce se vor așeza acolo, și un preot românesc (unum presbiterum olachalem), însă numai până când îi va conveni episcopului (donec nostrae placuerit voluntati). Acelui preot episcopul îi dă privilejul, să nu plătească nimic și să nu facă nici un serviciu (robotă) pentru sesiunea, pe care avea să locuească (Bunyitay, A váradi püspökség története, I, p. 192). Tot din considerațiuni economice și pentru înmulțirea poporului în satele domeniului episcopesc (tum propter eorundem

populorum *augmentum* et commodum, tum etenim ob augmentum utilitatum et proventuum dictae Ecclesiae nostrae), concede episcopul Ioan Dominis pe la 1444 anumite scutințe chinezilor români din provincia *Beiușului* (Ibidem II. p. 300—304). Ca să se înmulțească poporul în satele domeniului, au trebuit să proceadă și alți episcopi latini de Oradea, în tocmai cum procedase episcopul latin Demetriu la 1349, adecă să conceadă prin mai multe sate așezarea de preoți români și să-i scutească de anumite sarcini. În 1503 episcopul latin George Szatmári reguleazä în mod definitiv raportul acestor preoți față cu episcopul, care îi scutesce de plätirea birșagurilor și-i scoate de sub jurisdicțiunea oficialilor dominali. În afacerile lor disciplinare (si vero Presbyteri (valacha) les in aliquo deliquerint) are să judece *in prima instanță* preotul român Dan din Segiște, care era protopopul preoților români din părțile Beiușului (Dan Presbyter Valachalis de Segesfalva, Archidiaconus Presbyterorum nostrorum valachalium de pertinentiis Belényes). Dacă însă preotul român ar fi nemulțămit cu sentința protopopului sĕu, are să apeleze la episcopul latin, sau la vicariul lui (Si qua partium iudicio Archidiaconi contenta non fuerit, ad nos, aut vice-gerentem nostrum, seu personam nostram representantem pro tempore scilicet hic constitutos provocet et apellet, cui nos aut dicti vicegerentes

nostri omnimodam justitiam impertiri faciant). Protopopul românesc era judecat în prima și ultima instanță numai de episcopul latin, sau de vicariul acestuia (sed si idem Archidiaconus aliquid excesserit, tunc ipse *coram nobis,* vel vices nostras gerentibus iuridice requiratur. Bunyitay l. c. I, p. 349—350).

Aceste documente ne dovedesc destul de limpede, nu numai că toți Românii mireni erau supuși episcopilor latini și vicarilor lor în toate afacerile de credință și de religiune, pe cum dispune »Tripartitul«, ci că chiar și preoții lor, în afaceri curat disciplinare, erau supuși numai episcopilor latini și vicarilor lor, ceea ce nici de cum nu s'ar fi putut întîmpla, dacă ar fi existat pe atunci episcopi românesci. În casul din urmă în afacerile disciplinare preoțesci în forul prim ar fi judecat protopopul românesc, și în instanța a doua episcopul românesc, iar nu episcopul latin și vicariul lui, pe cum vedem, că se întîmplá în diecesa Orăzii. Asemenea protopopul românesc ar fi fost judecat în prima instanță de episcopul sĕu românesc, iar nu de episcopul latin și vicariul acestuia.

Tot deci ce a scris dl Păcățian în capitolul »Vicarii episcopilor latini«, nu este adevĕr, ci ficțiune și întortochiare a stărilor faptice.

11. Nouĕ date despre episcopii protestanţi ai Românilor în veacul al 16-lea.

După ce tipărisem cele dintâi 3 coale din această carte, am dat de nisce documente publicate, dar necunoscute până acum istoriografiei române, cari ne desvĕlesc existinţa unui episcop românesc protestant, despre care mai înainte nu aveam cunoştinţă.

În »Vechile Episcopii« (p. 36—44) arĕtasem, că între anii 1566—1582 Românii din Ardeal au avut trei episcopi protestanţi, pe George de Sângeorgiu, Paul Tordaşi şi Mihaiu Tordaşi.

Acum însă aflu, că între George de Sângeorgiu şi Paul Tordaşi a mai existat un episcop protestant românesc, dar numai pe timp foarte scurt.

Despre George de Sângeorgiu se face mai pe urmă amintire în un act din 14 Ianuariu 1568, iar Paul Tordaşi se pomenesce mai întâiu în 8 Februarie 1569. În spaţiul de timp, ce separează pe acești doi episcopi unul de altul, a mai fost un episcop

românesc protestant cu numele *Sava*, despre care s'au publicat două documente din partea rectorului gimnasiului săsesc din Sebeș, dl Ferdinand Baumann, în programa acelui gimnas pe anul 1888/9 la pag. 105—106, în tratatul: »Zur Geschichte von Mühlbach«. Aceste două documente le reproducem și noi în »Adaus«.

Episcopul protestant Sava își avea reședința în Lancrăm, o comună situată între Alba-Iulia și Sebeșul-săsesc. Este însă interesant să scim, cum a ajuns în Lancrăm un episcop.

Am amintit mai sus (pag. 133), că în Lancrăm (Langendorf, Lankerék) s'a așezat pe la 1439 o colonie de Sêrbi nobili și bogați, fugiți de frica Turcilor din țara lor (Ferdinand Baumann, Zur Geschichte von Mühlbach, pag. 44 în programa gimnas. din Sebeș pe 1881/2). Lor li-s'a conces să-și țină in această comună, pe atunci săsească și catolică, și poate amestecată cu poporațiune română, iar astăzi românească și foarte puternică, un preot sêrbesc și o capelă. Între acești Sêrbi și între Catolicii comunei raporturile n'au fost de loc prietinesci. Pe la începutul veacului al 16-lea nisce Sêrbi din Lancrăm au omorît pe preotul catolic de acolo. Vicariul episcopesc din Alba-Iulia a osêndit pe ucigași la moarte și a dat ordin judelui și juraților din scaunul Sebeșului săsesc, de care se ținea și Lancrămul, să executeze sentința. Magistratul

din Sebeş se împotrivì. Vicariul excomunicà pe cetăţenii Sebeşului pentru această renitinţă şi-i puse sub interdict. Cetăţenii se plânseră în contra Vicariului la regele Vladislau II, care în 18 Decembre 1508 dede ordin Vicariului, să ridice excomunicaţiunea şi interdictul, iar voevodului ardelean îi poruncì, să prindă şi pedepsească pe Sêrbii ucigaşi. Atunci Vicariul merse şi mai departe. Dărîmà capela Sêrbilor din Lancrăm şi nici la ordinul regelui nu le îngăduì să şi-o mai clădească. În fine regele, în 8 Iuniu 1512, poruncì din nou foarte strict Vicariului episcopesc, să nu mai nepăciuească pe Sêrbi şi să le permită clădirea capelei. Ce se va fi întêmplat mai departe, nu se scie (F. Baumann l. c. p. 53 şi 74—75).

Constatăm de o camdată, că în Lancrăm erau şi în primele decenii ale veacului al 16-lea nisce Sêrbi nobili şi bogaţi cu casele şi moşiile şi cu preotul lor.

În 4 Novembre 1570 regele Ioan Sigismund Zápolya ne spune, că considerând meritele, ce şi-le-a câştigat Paul »Thordasy«, superintendentul bisericelor românesci din Ardeal, prin predicarea *cuvîntului dumnezeesc curat* la poporul românesc, îi dăruesce casa, care o avuse *vlădica Sava călugărul în satul Lancrăm din scaunul săsesc al Sebeşului,* şi care a trecut la disposiţia regelui prin împrejurarea, *că acel călugăr lăpĕdându-se de profesiunea evangelică şi doctrina*

crestinească, adecă de religiunea protestantă, a părăsit de bună voie țara Ardealului (Vezi Documentul în »Adaus«).

Acest document ne arată așa dară, că înainte de Paul Tordași era în Lancrăm un călugăr cu numele Sava, care funcționase ca călugăr-preot al coloniei sêrbesci de acolo și care ajunse episcop protestant. El se numia sêrbesce »Vlădică,« pentru-că era Sêrb, în tocmai ca și locuitorii din Lancrăm, pe cari i păstoria. Ispitit pe un moment de strălucirea episcopiei protestante, călugărul se făcù instrument în mânile fanaticului rege protestant Ioan Sigismund și primì în 1568 să fie următor lui George de Sângeorgiu. Dar bietului călugăr i părù curênd rĕu de ce a făcut, se lăpĕdà de protestantism, și ast-fel trebuì să părăsească țara, iar averea i se confișcà, precum prescria dieta din Turda de la anul 1566. A pățit și sêrbul Sava ceea-ce pățise grecul Christofor de la Geoagiu. (Vezi mai sus p. 212—214).

Domnul Ferdinand Baumann (l. c. p. 64) pune reședința episcopului protestant Sava în Alba-Iulia, fără să-și dovedească cu nimic aserțiunea, iar Iohann Hintz (Geschichte des Bisthums der griechisch- nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen, p. 18—19), la care se provoacă d-sa, arată tocmai contrariul, că adecă numai de la Mihaiu-Viteazul încoace au început a rezida episcopi românesci în Alba-Iulia. Împreju-

rarea, că Sava își avea în Lancrăm casa, curtea, grădina și moșia, indică destul de limpede, că el rezidá în această comună, întocmai ca și succesorul seu Paul Tordași, pe care aci îl aflăm ocârmuind biserica protestantă a Românilor.

Casa episcopului Sava împreună cu curtea, grădina și moșia ținětoare de ea a fost dăruită, precum am vězut, următorului seu, episcopului românesc Paul Tordași. Dar nici acesta nu o putù folosí timp îndelungat. Sașii din Sebeș nu voiau să sufere de loc, ca pe teritoriul Scaunului lor să existe o proprietate nobilitară, scutită de contribuțiune. Pentru aceea Sașii atâta nepăciuiră pe episcopul Paul Tordași, până ce în 7 Aug. 1574 episcopul cedà casa și moșia sa *»domnilor din Sebeș«* pentru suma de 49 floreni. (Vezi documentul din »Adause« după Baumann l. c. pag. 106). În urma acestei exproprieri Paul Tordași se va fi mutat la Turdaș, unde găsim și pe următoriul seu Mihaiu Tordași. (Vechile Episcopii).

Documentele schițate sunt destul de instructive pentru scriitorii Români, cari visează Mitropolie într'un timp, când se dărimau și cele mai modeste capele [illegible]ie unor *oameni liberi,* și când călugărul, sau vlădica, care nu voia să rěmână protestant, trebuia să iee lumea în cap, confiscându-i-se pentru tot-de-una averea.

Este poate de interes a mai releva, că Sava este întitulat și *călugăr* din partea

lui I. Sigismund Zápolya, iar Paul Tordași se întitulează pe sine și *popă*. Din această împrejurare putem deduce, că Sava și Paul Tordași n'au fost sfințiți episcopi, ci au fost înălțați la demnitatea de »Vlădică«, ori de »Episcop«, fără nici o chirotonire, precum era și este obiceiul protestanților, cari nu recunosc ordul sacru al episcopatului.

12. Mitropoliţii Orest şi Sava Brancovici.

Înainte de a trata despre aceşti doi »vestiţi« episcopi din Bĕlgrad, pentru cari d. Păcăţian s'a descărcat cu toată urgia asupra mea, este de folos pentru istoria bisericei române, să stabilim şi aci seria episcopilor din Bĕlgrad, căci deşi eu o stabilisem în »Vechile Episcopii«, totuşi cred, că mai pot adauge douĕ-trei desluşiri folositoare, cari vor intregí şi chiar rectifica, în puncte neesenţiale, cele desfăşurate de mine în acea carte.

Episcopii (mitropoliţii) Bĕlgradului sunt succesorii acelor episcopi românesci, pe cari înainte de întrarea lui Mihaiu-Viteazul în Alba-Iulia (1599) îi găsim ca *»episcopi românesci în Ardeal«* sau *»în Ardeal şi părţile ungurescí«*. De aceea şirul îl începem cu acesti din urmă:

1. Eftimie I (1572—1574).
2. Christofor (1574—1577).
3. Daniil I (1577—1578).
4. Ghenadie I (1579—1585).

5. Ioan de Prislop (1585—1605), care a rezidat de la 1599—1605 în Bĕlgrad, și cu el se începe în diptichul mitropoliei seria »mitropoliților« de Bĕlgrad.

6. Teoctist (1605—1615).

7. Dosofteiu Teofil (1615 — 1627). După ce în diptich nu găsim pe Dosofteiu, ci numai pe Teofil, este probabil, că Dosofteiu este identic cu Teofil, căci Archiereii aveau câte două nume. În diptich este pus cu numele de Teofil, în acte cu numele de Dosofteiu. Că Dosofteiu n'a fost vlădică în Huși și Roman înainte de a vení în Ardeal, o dovedesce dl Iorga (Sate și preoți, p. 332).

8. Gheorghe Ghenadie II (1628—1640)

9. Ilie Iorest, alias Orest (1640—1643).

10. Stefan Simion (1643—1654).

11. Daniil II Andrean din Țara Panoniei (1655 — 1656), care de la 1656 — 1685 a funcționat ca episcop în Țara-Oltului.

12. Simion Sava I Brancovici, întâia oară (1656—1659).

13. Gherasim Ghenadie III (1659). Acest archiereu din actele de pe timpul seu este cunoscut cu numele de Ghenadie. În diptich însă figurează cu numele de Gherasim, avênd și el două nume ca toți archiereii de pe timpul acela.

14. Simion Sava I Brancovici, a doua oară (1659—1660).

15. Simion Sava I Brancovici a treia oară (1662—1680).

16. Iosif Budai de Pișchint (1680—1681).

17. Iosif Ioasaf (1682).

18. Sava II Vestemeanul 1684—1685).

19. Varlaam 1685—1691).

20. Teofil Szeremi (1692—1697).

21. Atanasie Anghel (1698—1713).

Dintre acești archierei domnul Păcățian află a fi de lipsă să preamărească pe doi, pe Iorest (Orest) și Sava Brancovici, zicênd, că amêndoi »*și-au păstorit bine și cu credință biserica, apărându-o cu energie în contra atacurilor grele, ce se îndreptau pe vremea lor în contra ei*«. »*Fiind-că nu s'au plecat*« acelora, cari nu tolerau »*să se ducă la bine biserica română și la fericire neamul românesc*«, »*jertfă au trebuit să cadă amêndoi*« pag. 143).

În loc de vorbe late și umflate, lipsite de ori-ce temeiu istoric, eu voiu arĕta cu documente, iar nu cu citate din scriitorii veacului al 19-lea, cum face dl Păcățian, că cine au fost acești archierei.

Orest a fost numit episcop din partea principelui George Rákoczy în anul 1640, pre lângă anumite condițiuni »*certa quaedam sibi praescripta*«, cum ne spune însuși principele în decretul seu de dto 10 Oct. 1643 (Cipariu, Archiv, pag. 628).

Condițiunile, pre lângă cari a fost numit Orest, sunt cunoscute. Ele au fost formulate îndată după moartea lui Gheorghe Ghenadie II († 3 Sept. 1640) din partea

superintendentului calvin Geleji. Dintre condițiunile acestea a cincia zice: »Să traducă pe românesce rugăciunile de dimineața și de sara *ale calvinilor*, să le tipărească și să le reciteze în toate *adunările românesci*«. A șasa zice: »Cântările *calvinesci*, traduse pe românesce, de cari se folosesc cei din Caransebeș și din Lugoș, să le tipărească și să le cânte în toate adunările înainte și după predicație sau rugăciune«. A șaptea condițiune zice: »*Catechismul tradus deja pe românesce, să-l tipărească, și în oarele prescrise să-l propună băieților și fetițelor*«. (Vechile Eppii p. 89).

Când Orest a primit aceste condițiuni, el s'a lepădat de dogma principală a bisericei apusene și orientale despre 7 taine instituite de domnul Christos, de oare-ce catechismul calvinesc recunoasce numai două taine: botezul și cuminecătura.

Dar el nu numai a primit aceste condițiuni, ci le-a și împlinit, căci îndată ce sosì în prima jumĕtate a lui Noembre 1640 la Alba-Iulia, tipărì catechismul calvinesc, care apărù aevea în 1640, iar nu în 1643, cum s'a crezut de comun (Vezi Cipariu, Archiv, p. 637, nota 3).

Un om, care pentru a puté ajunge »Vlădică« se lăpĕdà de o dogmă fundamentală a bisericei, ce avea să o păstorească, nu putea fi nici în altă privință bărbat de caracter integru, ci un rătăcit. Cronicarul contimpuran G. Haner ne spune,

că Orest »*când vizită bisericele supuse păstoririi sale, nu-și împlinea datorințele de păstor evlavios și de episcop înțelept, ci slujba de om de nimica plin de rĕutate, și se arĕtă în casă și afară ca cel mai desfrênat om. De oare-ce cu preotesele tinere și cu alte mueri frumoase ale Românilor ducea o viață înfiorător de destrăbălată. În contra lui s'au presentat plângeri la principele, și după ce s'a constatat, că acelea sunt adevĕrate, Orest a fost supus judecății, și dovedindu-se vinovat înaintea Sinodului, la ordinul principelui a fost bătut cu vergi (virgis caesus est) și a fost izgonit din Alba-Iulia și la urmă și din Ardeal*«. (Cipariu, l. c. pag. 629 în nota a).

Avem însă și document oficial despre isprăvile acestui om stricat. Principele George Rákoczy în decretul de dto 10 Octombre 1643, prin care numesce pe Vlădica Ștefan Simion, zice despre Ilie Iorest următoarele: »Ilie Iorest netinênd samă de statul seu bisericesc, în calitatea sa de cap al bisericelor de riturile amintite, in loc să întreacă pe ceilalți păstori supuși oficiului seu de Vlădică, atât prin nevinovăția vieții, cât și prin sfințenia moravurilor și evlaviei, și să le premeargă cu pildă bună ca o făclie aprinsă, a fost împins și cufundat în prăpastie prin moravurile și pornirile sale perverse, murdărindu-se cu fel de fel de pete impure și înjosind slujba sa de Vlădică cu răutățile detestabile ale unei vieți des-

trăbălate. Acestea descoperindu-se, și venindu-ne și de la păstorii acelei secte feliurite plânsori despre nerușinarea și multele lui excese, *în sfârșit s'a întrunit Săborul mare al tuturor protopopilor și preoților românesci de rit grecesc și sêrbesc și în acest Săbor, observându-se toate cele ce trebue să se observe de drept și după obiceiul Consistoriului lor, Orest a fost tras în judecată și a fost aflat vinovat de toate crimele blăstămate, cu cari a fost acusat, constatându-se toate acestea din foarte multe depuneri certe, adunate din acte autentice și din mărturisirile altor persoane vrednice de credământ, și arĕtate în fața Săborului. Ast-fel cu votul și consensul unanim al preoților a fost judecat, să fie înlăturat din oficiul seu vlădicesc, și ca să nu se murdărească și preoțimea cu oare care pată, atingêndu-se de el, a fost judecat mai departe, să fie dat și extradat magistratului civil spre a-l pedepsi cum se cuvine*«. (Cipariu, l. c. p. 628—9).

Avem deci mărturia unui cronicar contimporan, avem decretul principelui, avem sentința tuturor protopopilor și preoților românesci întruniți în Sinod, cari toate ne spun, că ce om de nimica a fost Orest. Vedem deodată, că el a fost înlăturat din episcopie prin sentință adusă de însași biserica românească, și apoi a fost extradat magistratului civil spre a-l pedepsi, pentru viața lui destrăbălată și scandaloasă, în sensul legilor civile.

Procedura aceasta nici-odată nu s'ar fi putut urma față cu Orest, dacă el ar fi fost nesuferit principelui pentru închipuita și cu nimic dovedita lui statornicie în credința bisericei »ortodoxe«, pe care el însuși o părăsise la întrarea sa în oficiu, deoarece după legile țării nimĕnui nu-i era iertat, sub pedeapsă grea, a aplica violență în contra unei persoane pentru credința ei, sau spre a o silí să îmbrățișeze altă credință. Approbatae Constitutiones în partea primă, titlul I, articolul 8, pre basa unei legi votate în 1591 spune aceasta apriat: »Végeztetett, hogy senki alatta lévő községet, jobbágyokat, házok-népét, se semminémű *rendeket, erőszak, vagy akárminémü büntetésnek- is fényitekje alatt maga religiojára ne kénysze-ritse . . . sub poema floren. 200*«.

Pre când însași legea opria și pe principele și pe magistrați a întrebuința violență față cu ori-ce persoană pentru religiunea ei, pe atunci de altă parte tot legea ne spune, că pentru fapte ca cele descrise din viața lui Orest, pedeapsa dictată era bătaia cu toege (vergi), de oarece în Approbatae, partea III, tit. 47, articolul 21 din 1619 cetim: »A' Nős parázna személyek halállal büntettessenek, *a nőtelenek* pediglen, ne birsággal, *hanem vesszővel büntettessenek*«.

Când deci Magistratul civil a pedepsit cu vergi pe Orest, el nu a aplicat și nu a putut aplica această pedeapsă pentru sta-

tornicia lui în credință, care nu putea fi pedepsita de nimeni cu bătăi și violențe, ci numai pentru viața lui desfrênată.

Și să nu creadă cine-va, că procedura aplicată față de Orest ar fi fost ceva neobicinuit, căci și pentru preoții altor religiuni din țară era prescris în anumite casuri, ca după înlăturarea și degradarea lor din oficiu din partea forurilor bisericesci, să fie dați pe mâna magistratului civil spre a-i pedepsi (Vedi d. e. Appr. p. I, t. 5, art. IV, ex 1626, 1641).

Lipsit de episcopie, de onoare și de avere, toate perdute din vina sa, Orest luà drumul spre Moldova, de unde venise, și spuse archiereilor de acolo, că el trebue să plătească principelui ardelean 1000 de taleri, și că a suferit »pentru credința creștinească și pentru că nu voia a se perverti la *luteranism*« (!) și ast-fel, pe basa spuselor lui, archiereii Moldovei i-au dat o scrisoare de recomandare către Țarul Rusiei, ca să poată căpěta de la acesta bani, spre a-și plăti datoria la principele George Rákoczy (Vedi scrisoarea la Melchisedec, Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul în Analele Acad. rom. seria II, t. 12, p. 64). Această scrisoare, care cuprinde mai multe neexactități relevate în »Vechile Episcopii« (p. 94), de cumva nu este chiar o făuritură a unui archiereu decădut, nu merită mai mult credĕmînt, de cât vorbele unui om, care nu putea să informeze pe archiereii

Moldovei de cât fals, spre a-și coperi pĕcatele sale. Casuri sporadice de acestea s'au întêmplat și se întêmplă și în ziua de astăzi, că criminali ordinari, ori lipsiți de ori ce merit pentru neam, după ce trec din Ardeal peste munți, se dau de victime ale prigonirii pentru națiune și biserică. Ast-fel stă lucrul și cu Orest. Eu nu disput nimenui dreptul de a crede despre acest om, cum îi place. Poate cineva chiar să zică, că doar nu va fi fost așa de rĕu, așa de stricat și degenerat, pecum cetim în documentele citate, nici nu-și va fi uitat așa de tare de credința bisericei sale, pe cum îl arată faptele și se pare, că îl ținea Udristea Năsturel în prefața »Evangeliei învĕțătoare« din 1642 (Vedi »Vechile Episcopii« p. 92).

Dar de altă parte, trebue să-mi deie și mie dreptate ori ce bărbat de sciință, că documentele citate nu sunt nici pe departe potrivite, spre a puté presenta lumei pe Orest ca pe un sfânt, ca pe un martir al »ortodoxiei« și al românismului.

Numai acela poate face om mare din Orest, care nu se sfiesce a scrie neadevĕruri ca acestea: »De la mitropolitul Ioreste *am faptul,* că acest zelos apĕrător al religiunei greco-orientale *a scos din biserica pusă sub a sa ocârmuire cărțile tipărite de Calvini pe sama Românilor, și pline de învĕțături contrare credinței strămoșesci.*« *Faptul* acesta nu-l are nici dl Păcățian, nici alt cine-va,

și nu există un singur document, care să-l adeverească.

Să vedem acum, cum stă lucrul cu *Sava Brancovici.*

Înainte de toate voiu dovedi, că el n'a fost Român.

George Brancovici, fratele lui Sava, a născocit o genealogie, prin care a voit să arete, că el își trage originea în linie dreaptă din familia despotului George Brancovici, despre care a fost vorba de mai multe ori în această carte, și care a murit în 21 Decembre 1456. Acest vestit despot din căsătoria sa cu Irene, după genealogia cea adevěrată, a avut patru fii: *Grigorie*, *Mara* soția sultanului Murad, *Catarina* măritată după contele Cillei, *Stefan* căsătorit cu Angelina Arianites, fata unui fruntaș albanez, și *Lazar* căsătorit cu Elena Paleolog și mort în 1458.

Grigorie, fiul cel dintâiu al despotului George Brancovici, a avut un singur fiu, pe *Vuc Zmaj* (Lupu Smeul) *Brancovici*, care a fost despot al Sêrbilor ungari din 1471 până în 1485 cu reședința în Salancamen, și care la moartea sa nu a lăsat nici un descendent, și de aceea cetatea Berekszó, care era proprietatea lui, a trecut, prin donațiune făcută de regele Matia, la nepoții bětrânului despot George, născuți din fiul acestuia *Stefan*. Acest Stefan a avut numai doi fii: pe George, care sub numele de Maxim a fost episcop în Sirmiu și pe *Ioan*

căsătorit cu Elena Jaksich, cu care a avut o singură fată, pe Maria măritată după Ferdinand Frangepan. Acest Ioan a urmat în despoție lui Vuc Zmaj și a murit in 1503, iar *titlul* de despot a trecut și la vĕduva sa, dar numai titlul, căci demnitatea de despot adevĕrat al Sêrbilor a fost dată în 1505 lui Ioan Biriszloi, cu care a încetat, nu numai din familia Brancovici, ci pentru totdeauna, demnitatea de despot sêrbesc în Țara ungurească.

Lazar, fiul cel mai tinĕr al bĕtrânului despot George Brancovici a avut trei fete: Maria, Irene și Milița, și nici un ficior.

În *chipul acesta cu moartea despotului Ioan Brancovici, la 1505 s'a stins cu totul linia bărbătească a familiei bĕtrânului despot George Brancovici.*

S'au aflat însă totuși doi oameni, cari în veacul al 17-lea au sciut înșela lumea, că ei se trag din familia bĕtrânului despot George Brancovici. Unul a fost contele Paul Brancovici de Iaița (1668—1729), un catolic, altul a fost George Brancovici conte de Podgorița (1645—1711), un sêrb schismatic. Amêndoi au falsificat genealogia despotului George Brancovici, mort la 1456. Cu genealogia lui Paul Brancovici nu ne vom ocupa, deoarece nu ne interesează.

Să vedem deci ce a făcut George Brancovici, fratele mitropolitului Sava.

El în genealogia sa, cu care a înșelat curtea din Viena, a zis, că Grigorie, fiul

despotului George Brancovici, nu a avut numai un singur ficior, pe Vuc Zmaj Brancovici, ci și pe Lazăr și Grigorie. Dintre acestia, Lazăr a avut o fată și doi ficiori: *Roxanda* măritată după Alexandru voevodul Moldovei, *George* și *Dumitru*. Acest Dumitru a avut doi ficiori: pe Sava mitropolitul Ardealului și pe George Brancovici, care prin genealogii false a ajuns despot al Sêrbilor (vedi Talloczy Lajos, Az Ál-Brankovicsok, Századok, VIII, 1888 p. 690 și urm.)

Afară de acestea, fratele mitropolitului Sava a mai scris și o istorie a familiei Brancovici, plină de neadevěruri. Ca să arete, că el este în legătură și cu alte familii domnitoare, în istoria sa a născocit genealogii și mai imposibile, de cât cea schițată mai sus. Istoria amintită a scos'o la iveală scriitoriul sêrbesc Raich, de la care a trecut la istoricul Ch. Engel (Geschichte von Servien u. Bosnien). După acești scriitori s'au luat și alții în expunerile lor despre trecutul familiei Brancovici. Un resumat din această istorie ne dă Cipariu în Archivul sěu (p. 650—652).

La noi, mai pe urmă dl Păcățian, luându-se după scriitoriul sêrbesc D. Medacovici și românul Tincu-Velea, ne presentă următoarea genealogie:

»Roxanda, nepoata despotului Sêrbiei George I. Brancovici, cela ce căpětase de la regele (unguresc) Sigismund niște domenii

în Ungaria (la anul 1426) și fică a despo-tului Lazar, măritată după principele Ro-mâniei *Șerban,* avea pe lângă bărbatu-seu la curte pe frații ei mai tineri, Dimitrie și George. Acest George de următoriul prin-cipe al României, Mihaiu, trimis ca sol în oare-care afacere la principele Transilvaniei Sigismund, văerându-se, că el ca următor în despoție al moșului sĕu, n'are acum nimica, a căpĕtat de la principele Sigismund unele locuri de pe lângă Murĕș, ca: Pân-cota, Șiria, Aradul și Cenadul, și Sigismund l'a făcut jupan (comite) al Jenopolei, *cam pe la mijlocul veacului XVI.* Când Sigis-mund cu principii românesci au pornit asupra Turcilor, George a condus pe Sêrbi, și Novac cel gros pe Bulgari. Fiul și ur-mătoriul lui George în despoție, cu numele Avram, a avut fiu pe *Moisilă,* care s'a făcut episcop mitropolitan în Ienopolea, cătră capĕtul veacului XVI, și pe George, *care s'a făcut general românesc.* Acest George a fost moșul lui *Simion,* carele, acesta, lăsându-se de oaste, prin *mitropolitul Longin,* unchius'o, s'a făcut protopop, ca atare mult s'a luptat asupra calvinismului și apoi ales de clerul românesc din Transilvania, s'a făcut Mitropolit acolo, în Alba-Iulia, în anul 1656, sub numele Sava II Brancovici« (Tincu-Velea, opul citat, p. 102—104).

Așa ne presentă »Medacovici-Velea -Păcățian« originea lui Sava Brancovici.

Toată aceasta genealogie este însă una dintre scorniturile cele mai clasice.

În ea se zice, că Roxanda, fica despotului Lazar, a avut doi frați, pe Dimitrie și George, și că ea a fost măritată după *Șerban*, antecesorul lui Mihaiu Viteazul în domnie.

Am vĕzut însă mai sus, că Grigorie, fiul bĕtrânului despot George Brancovici, a avut numai un singur fiu pe Vuc Zmaj Brancovici, iar nu și pe Lazar cu fiica și fiii sĕi: Roxanda, Dimitrie și George.

Apoi în genealogia »Medacovici-Velea-Păcățian« ni-se spune, că Roxanda a fost măritată după *Șerban*, voevodul Țării-Românesci, antecesor lui Mihaiu Viteazul în domnie. Din nenorocire însă antecesorul lui Mihaiu-Viteazul în domnie nu a fost Șerban, ci Alexandru III. (Vedi, Xenopol, Istoria Românilor, edițiunea Șaraga, v. V. p. 34). Prin urmare Roxanda n'a putut fi soția lui Șerban, care nici n'a existat ca antecesor al lui Mihaiu Viteazul (1593—1602).

Dar Roxanda n'a putut fi nici soția lui Alexandru, voevodului Moldovei, pe cum ne spune cealaltă genealogie scornită de fratele mitropolitului Sava, deoarece voevodul Moldovei Alexandru Lăpușneanu (1552—1561 și 1563—1568) a avut, ce e drept, o Roxandă ca soție, dar această n'a fost fata născocitului Lazar, ca nepot al lui George Brancovici, despotul Sêrbiei, ci fata voevodului moldovean Petru Rareș (Xenopol, Ibidem, pag. 51). Soția a doua a lui

Petru Rareş (1527—1539 şi 1541—1546) şi mama Roxandei, soţia lui Lăpuşneanu, a fost *Elena,* care după genealogia mincinosului grec »Iacob Eraclide Despotul«, domnul Moldovei (1561—1563), ar fi fost fata lui »Ioan Eraclide, coborîtor din George Eraclide, principele Sêrbiei« (Ibidem, vol. IV. p. 248), deşi principe sêrbesc cu numele de George Eraclide, pe cât scim noi, n'a existat.

Este deci evident, că trunchiul genealogiei »Medacovici-Velea-Păcăţian« este o ficţiune, şi prin urmare sunt ficţiuni şi celelalte ramuri scoase din acest trunchiu, iar dl Păcăţian, când scrie orbesce după alţii, fără a examina nimica, nu scrie istorie, ci poveşti băbesci.

Înainte de a trece mai departe în examinarea genealogiei »Medacovici-Velea-Păcăţian«, observăm, ca un curiosum, că în »Genealogia Cantacuzinilor«, publicată de dl N. Iorga, la pag. 70 cetim: »Neagoe Basarab Voevod, fiul lui Laiot Voevod, şi ginere al lui Cneaz Lazar, craiul sêrbesc. Toată vremea domniei sale a petrecut'o cu pace, fără rĕsboiu. Iară asupra socrului sĕu sculându-se sultanul Murat, l'a biruit, în care rĕsboiu a perit şi Cneazul Lazăr, cu doi gineri ai sĕi, ce erau voevozi peste oşti, anume: *Brancovici* şi *Miloş Toplici.* Iar fiii numiţilor voevozi au venit la Valachia, *la mătuşa lor doamna Neagoe-Vodă,* şi însurându-se, s'au sălăşluit în Valachia. Dintr'a cărora familii şi până astăzi se

prelungesc, însă din Brancovici se trag Brâncovenii și din Toplici Toplicenii«.

Această genealogie, scrisă de Mihaiu Banul Cantacuzino în veacul al XVIII-lea, încă nu este adevěrata. Cneazul sêrbesc Lazar a domnit în anii 1371—1389. El, după ce sultanul Murat a cădut, asasinat de Miloș Obility pe Câmpul Mierlei în 15 Iunie 1389, a fost învins în aceea-și zi de sultanul următor Bajazit și decapitat lângă cadavrul lui Murat. Pe timpul când domnia cneazul Lazar, era stăpân, aproape independent de el, un Vuc (Vlc) Brankovity în ținutul de la Câmpul Mierlei cu reședința în Pristina. Tradării acestui stăpân al Pristinei se atribue catastrofa din Câmpul Mierlei. El s'a refugiat în Raguza, de unde plătia tribut Turcilor (Jirecek, l. c. p. 318—325). Pe temeiul celor expuse putem deci afirma, că cneazul Lazăr, care a murit în 1389, nu a putut avé o fată, care cu o sută de ani mai târziu să se fi măritat după Neagoe Basarab (1512—1521). Soția lui Neagoe Basarab poate să fi fost Milița, nepoata despotului George Brancovici din fiul acestuia Lazar († 1458), dar sigur nu se poate sci nici aceasta (Vezi Talloczy l. c. p. 691). Milița însă n'a avut frați, cari să se fi putut așeza lângă ea în Țara-Românească.

Dar să ne întoarcem la admirabila genealogie »Medacovici - Velea - Păcățian«. Am vězut, că Roxanda *ca nepoată a despotului G. Brancovici,* cu frații ei Dimitrie și

George, nu a existat de loc, nici in Țara-Sêrbească, nici în Țara-Ungurească, dar nici în Țara-Românească ca soție a neexistentului voevod Șerban, nici în Moldova ca soție a lui Alexandru Lăpușneanu, și că prin urmare toată genealogia »Medacovici-Velea-Păcățian« este o ficțiune. Să mai examinăm însă puțin aceasta genealogie, ca să vedem, cum îmbată »Medacovici-Velea-Păcățian« lumea cu apă rece.

Unul dintre frații Roxandei, George, se zice, că a fost trimis de Mihaiu Viteazul în solie la Sigismund Báthory. Cu această ocasiune a »căpětat de la principele Sigismund unele locuri de pe lângă Murěș, ca: Pâncota, Șiria, Aradul și Cenadul, și Sigismund l'a făcut jupan (comite) al Jenopolei, *cam pe la mijlocul veacului al XVI.*«

Acestea sunt curate născociri. Mihaiu-Viteazul și-a început domnia la 1593. Sigismund Bathory a început a domni ca minoren la 1581. Prin urmare nici Mihaiu n'a putut trimite la mijlocul veacului XVI pe George în solie, nici Sigismund nu a putut da acestuia moșiile amintite, nici chiar »jupanul« George, care n'a existat, nu a putut fi stăpân peste Pâncota, Șiria, Arad, Cenad și Jenopolea. Stăpâni peste aceste comune au fost alții în prima jumětate a veacului al XVI-lea, și în special Pâncota și Jenopolea era în posesiunea familiei Losonczy încă de pe la 1387 până în Iuniu 1552, când Jenopolea cu domeniul

ei și Pâncota au căzut în mâna Turcilor, cari au făcut din Jenopolea sandjacat turcesc (vezi Dr. Márki, Arad vármegye története I, p. 284—5).

Neexistentul »*jupan*« George al Ienopolei de la mijlocul veacului al XVI n'a putut deci avé fiu pe *Avram ca despot*, de oare-ce demnitatea de despot, precum am vĕzut, încetase cu totul la începutul veacului al XVI, iar făuritul despot Avram n'a putut avé fiu pe *Moisilă mitropolit al Ienopolei* cătră capĕtul veacului al XVI-lea și pe George, »*care s'a făcut general românesc*«, și ar fi fost moșul lui Simion (Sava) mitropolitul Bĕlgradului. Asemenea este născocitură, că mitropolitul Simion Sava Brancovici ar fi avut un unchiu cu numele Longin *mitropolit în Ienopolea*, neadeverit prin nici un document acolo.

Ca să se vază și mai limpede, că ce neadevĕruri sêrbesci conține genealogia »Medacovici-Velea-Păcățian«, amintim, că George Brancovici, fratele mitropolitului Sava în »Istoria familiei Brancovici«, zice, că Avram născocitul *despot* al Ienopolei, a avut trei feciori: pe Moise, George și *Dănilă*. Acest Dănilă a avut iarăși trei feciori: pe Petru, *Lazar* și Ioan. Din acestia trei, Lazar, unchiul mitropolitului Sava, s'a făcut călugăr cu numele *Longin*, și a fost *archimandrit în mănăstirea Comana din Țara-Românească*, iar nu mitropolit al Ienopolei, cum ne spune »Medacovici-Velea-

Păcățian«. Fratele lui Lazar (Longin), cu numele *Ioan* a fost tatăl mitropolitului Sava și al lui George Brancovici. (Cipariu, Archiv, pag. 650).

După această genealogie, moșul lui Sava nu a fost »*George, care s'a făcut general românesc*«, cum ne spune »Velea—Păcățian-Medacovici«, ci *Dănilă*.

Cui să crezi dintre atâți mincinoși? La nici unul. Căci precum genealogia »Me—dacovici-Velea-Păcățian« a născocit pe Avram *ca despot* și strămoș al mitropolitului Sava, tot așa neadevěruri spune despre acel despot inventat și George Brancovici în Istoria familiei sale, unde se zice: »La a. 1597 strămoșul mitropolitului, anume Avram, bătù pe Turci la Lipova și-i alungà până la Belgrad, și după ce fù acuprins (primit) în Alba-Iulia cu mare pompă, se întoarse iarăși în Ienopolea« (Cipariu, l. c. p. 650). Luptele de la Lipova s'au întêmplat însă în Maiu 1596, nu în 1597, și în acelea s'au distins George Borbely, Petru Barabás, Francisc Thury și Ioan Kaptáry, iar Turcii au fost fugăriți până la Timișoara de însuși principele Sigismund Báthory. Despre isprăvile lui Avram istoria nu face nici o amintire, căci nici numele nu i-l cunoasce (Vezi Márki, l. c. II, p. 27 și următoarele). El n'a putut să fie despot în Ienopolea, când acolo era sandjacat turcesc, care a încetat numai în 22 Octobre 1595 (Ibidem p. 24), și nici mai târziu n'a putut stăpâni

ca despot în Pâncota și Ienopolea, căci dieta din 26 Martie 1596 de la Pojon a hotărît, să someze pre principele Ardealului, ca domeniile aparținětoare acelor localități importante să le restituească foștilor proprietari (Ibidem p. 25), între cari, precum am vězut, nici-odată n'a figurat și fâuritul *despot* Avram.

Acestea, cred, că sunt destule argumente spre a dovedì, cât de fără temeiu afirmă dl Păcățian, că Sava Brancovici a fost »nepotul unui general român, ostaș român și el însuși. Prin urmare, deși născut din viță sêrbească, a fost crescut românesce și Român a fost«.

Cu atât mai puțin poate deduce cineva romanitatea sêrbului Sava Brancovici din poruncile, ce le-a dat el preoților români de a predica cuvêntul lui Dumnezeu în *limba română*. Aceste porunci nu sunt alt-ceva, de cât repețirea ordinelor anterioare ale principilor calvini pentru eliminarea limbei slave din biserica românească. Așa d. e. cu mult înainte de Sava, principele George Rákoczy, la recomandarea superintendentului Geleji, a impus în 1640 episcopului Orest obligămêntul »*Să silească* pe preoți de a se lăsa de »borborosirea« în limba străină slavonească, și țěranilor să țină cultul divin în limba română (»Vechile Episcopii«, pag. 89). Același principe prin decretul de dto 10 Octobre 1643 impune Vlădicăi Stefan Simeon ca prima condi-

țiune, că va predica cuvêntul lui Dumnezeu în limba românească și »se va îngrijì și va face, ca tot asemenea să-l predice toți ceilalți preoți« (Cipariu, Archiv, p. 629—630). Prin decretul de dto 20 Aprilie 1662 principele Mihaiu Apafi impune episcopului Daniil din Țara-Oltului »să predice poporului cuvêntul lui Dumnezeu după sfintele scripturi *în limba română* și să poruncească, ca aceasta să o facă și preoții sei subalterni (»Ita tamen, ut tam ipse Verbum Dei secundum sacras scripturas populo *valachico sermone* annuntiet, quam pastores sibi subiectos, eandem jubeat sequi normam«. Vechile Episcopii, p. 114). Prin urmare când Sava Brancovici înculcă preoților sei, la 1675, predicarea cuvêntului dumnezeesc în limba română, el nu-și dovedesce romanitatea sa, precum crede Maior, și după el dl Păcățian, ci numai secundează veleitățile principelui calvinesc Apafi de a calviní întreagă biserica românească. De aceea Cipariu în Acte și Fragmente (pag. 190, nota a) nu aproabă vederile lui Maior și în special cuvintele acestuia: »Deșerți sunt toți aceia, cari grăesc, cumcă acest mitropolit a fost de neam sêrb și nu român«, ci face această observare judicioasă: »Fără de a fi sêrbi, adevĕrul istoric ne strinse a mărturisí mai sus la p. 70 nota a), cum-că Sava a fost Sêrb. Iar causa canonului nr 8 asupra limbei sêrbesci *e instrucțunea dată de principii calvini,* precum se vede în punctul XVIII, aici mai sus

pag. 67, și de altă parte *cea mai mare parte a acestor statute sinodali e numai repețirea puncturilor instrucțiunii calvinesci*«.

Dacă dl Păcățian și-ar fi deschis ochii cum se cade, ar fi vĕzut, că cuvintele acestea: *cuvêntul lui Dumnezeu »să se vestească în limba noastră românesce, carele ne-am născut«* (în care ne-am născut), nu sunt numai ale lui Sava, ci și ale principelui Mihaiu Apafi, al cărui nume este scris în fruntea poruncei archieresci alăturea cu numele lui Sava (Vezi Cipariu, Acte și fragmente, p. 148). Prin urmare dacă dl Păcățian deduce din aceste cuvinte, că Sava Brancovici a fost Român, pentru-că vorbesce de limba românească, »în care ne-am născut«, trebue să deducă, că și Mihaiu Apafi a fost Român, căci și el vorbesce de limba românescă, »în care ne-am născut«. Este deci evident, că cuvintele acelea nu se referesc, nici la Sêrbul Sava Brancovici, nici la Maghiarul Mihaiu Apafi, *ci la preoții subalterni, cari s'au născut în limba românească.* Iată la ce se reduc opintirile zădarnice ale d-lui Păcățian, cu cari vrea să dovedească, că Sava ar fi fost Român, deși acesta, precum vom vedé, s'a identificat numai cu interesele Sêrbilor, și chiar și actele românesci le iscălia sêrbesce »piscup Sava«, precum am arĕtat mai sus la pag. 14.

Tot așa fără de temeiu afirmă dl Păcățian despre Sava Brancovici, că *»a scos din biserică limba veche slavonă, și a în-*

trodus slujba românească. Asta e o faptă, care singură i-a asigurat nemurirea« (p. 144).

Domnul Ioan Bianu, în discursul seu de recepțiune la Academia Română, rostit în 3 Aprilie 1904, după ce examinează cărțile bisericesci tipărite până la 1736, ajunge la următoarea conclusiune cu totul contrară aserțiunii netemeinice a dlui Păcățian: »*Din aceste fapte se vede lămurit, că scoaterea limbei slave din biserica Românilor și ridicarea limbei noastre naționale ca limbă liturgică în locu-i, s'a îndeplinit numai în întâiele 3 decenii ale secolului XVIII«* (p. 23).

Dacă Sêrbul Sava Brancovici ar fi întrodus slujba românească în biserică, atunci principele Mihaiu Apafi nu s'ar fi vĕzut silit, ca prin decretul de dto 28 Decembre 1680 să impună episcopului Iosif Budai din Pișchinț, următoriul lui Sava Brancovici, și preoților românesci, să predice cuvêntul lui Dumnezeu românesce, în Dumineci și sĕrbători, atât în biserici, cât și la înmormêntări, și pretutindenea. (Cipariu, Archiv, p. 633).

Dar Sava Brancovici, chiar dacă ar fi voit să întroducă *slujba* românească în biserică, n'ar fi putut'o face, de oare-ce îi lipsiau toate cărțile trebuincioase la aceasta, și anume: *Liturghia,* care s'a tipărit mai întâiu românesce la 1679, *Octoichul* tipărit la 1683, *Mineiul* tipărit la 1698, *Triodul* tipărit la 1700, *Pentecostariul,* tipărit la 1701, (Vezi Bianu, Discurs de recepțiune p. 5—7).

Fără de aceste cărți însă nu se poate nici închipui *slujbă românească* într'o biserică orientală. Dacă dl Păcățian nu scie nici atâta, poate să se informeze de la ori-care preot românesc. Când deci dl Păcățian afirmă, că Sava Brancovici ar fi întrodus slujba românească în biserică pre la 1675, se dovedesce pre sine de un ignorant, care nu are absolut nici un drept de a-mi arunca mie în față insulta, că am falsificat și schimonosit istoria (Vezi scrierea d-lui Păcățian pag. 156 și 157), când am susținut despre Sava: »în fine silit de decretul lui Apafi din 20 Februarie 1669, impune preoților să predice cuvêntul lui Dumnezeu românesce, și să cetească cărțile »*scoase pe limba românească*«, dar ca să lase o ușiță pentru mântuirea limbei slovenesci, adauge, ca aceasta să se facă acolo, »*unde va trebui și va fi de lipsă*« (Vechile Eppii, p. 127).

Această aserțiune mi-am întemeiat-o pre porunca lui Sava: »Cuvêntul lui Dumnezeu să se vestească în limba noastră românesce, creștinilor în biserică și *unde va trebui și va fi de lipsă.* Care cărți sunt scrise și *scoase pe limba românească* să se cetească și să se invețe în biserica creștinilor și într'alte locuri, unde va fi de lipsă« (Cipariu, Acte și Fragmente, p. 145—6).

Asemĕnând acum pasagiul din »Vechile Episcopii« cu poruncile lui Sava, ori cine poate vedé, că acele cuvinte, cari in »Vechile Episcopii« sunt puse între semnele

citațiunii și sunt subliniate, se află și în poruncile lui Sava. Prin urmare n'am citat nimic fals, n'am schimonosit și n'am cassat, cum afirmă dl Păcățian, nici un cuvênt din poruncile lui Sava. Celelalte cuvinte din »Vechile Episcopii« nu sunt citațiuni din poruncile lui Sava, ci sunt cuvintele mele, prin cari mi-am exprimat părerea asupra înțelesului poruncilor lui Sava. Aceastä părere poate fi greșită, ori poate fi întemeiată, și eu las cetitoriului să judece asupra lucrului. Domnul Păcățian crede, că poruncile lui Sava se pot înțelege *»numai așa, că* în biserică se întroduce *în mod necondiționat* limba românească. Dar să întroduce și afară din biserică, *unde va trebui și va fi de lipsă,* adecă la înmormêntări, feștanii etc.« (pag. 156—7). Că interpretarea aceasta a d-lui Păcățian este neîntemeiată, poate ori-cine judeca, dacă va fi cu luare aminte la cele expuse mai sus, unde am dovedit, că Sava Brancovici n'a putut întroduce *necondiționat* limba românească în biserică, ci toți preoții trebuiau, din lipsa de cărți românesci, să slujească liturghia și să facă toată slujba prescrisă în Octoich, Mineiu, Triod și Pentecostariu, adecă toată slujba din biserică de pe întreg anul, la Utrenie, Liturghie și Vecernie, *exclusiv în limba slavă,* căci numai în această limbă erau tipărite toate cărțile amintite. Apoi dacă Sava Brancovici a întrodus *necondiționat* limba românească în biserică,

ce înţeles avea să o întroducă *condiţionat* afară de biserică, la înmormêntări, sfeştanii etc.? Nu era oare mai uşor să prescrie necondiţionat limba românească afară de biserică, când sciut este, că după conceptele oamenilor de pe atunci întroducerea limbei românesci la altar se considera de o vătemare grea a »ortodoxiei slavo-bizantine?«

Aşa dar poruncile lui Sava nu se pot interpreta alt-cum, de cât cum le-am interpretat eu, că adecă cuvêntul lui Dumnezeu să se vestească românesce şi cărţile scoase pe românesce să se cetească şi să se înveţe atât *în* biserică cât şi *afară* din biserică — căci eu n'am făcut deosebire de loc în »Vechile Episcopii«, — »unde va trebuì şi va fi de lipsă«. Acest adaus din poruncile lui Sava ne arată, că el a voit »să lase o uşiţă pentru mântuirea limbei slovenesci«, căci alt-cum această condiţiune n'ar avé nici un înţeles.

Cumpănesce deci bine, ce scrii, d-le Păcăţian, şi adu-ţi aminte, că nimenea nu este mai puţin îndreptăţit, de cât d-ta, să-mi arunce în faţă insulta de falsificare. Binevoesce a lua la cunoscinţă, că înaintea mea istoria este un lucru sacru, şi că din falsificarea ei nu pot avé nici un folos, căci istoria falsificată nu o escomptează nimenea, precum se întêmplă cu cambiile falsificate de oameni decăzuţi.

După-ce am arĕtat, că Sava Brancovici nu a fost nepot de general românesc,

nici descendent de despot sêrbesc, ci un Sêrb de rênd, și că el nu a întrodus slujba românească în biserică, vom arěta, că el a fost un episcop calvinizant, un apěrător al »ortodoxiei« calvinesci, nu a celei bizantine.

Cine va aseměna punctele poruncilor, ce le-a dat Sava Brancovici preoților românesci la 1675 (Cipariu, Acte și Fragmente 145—150) cu condițiunile calvinizătoare, ce le puneau principii ardeleni în veacul al 17-lea episcopilor românesci, va afla o consonanță frapantă între poruncile lui Sava și condițiunile principilor calvini, nu numai în fond, ci chiar și în termini, sau cuvinte.

Sava este cel dintâiu episcop românesc, care cu iscălitura sa proprie numesce obiceiurile românesci »*bobonoșáguri*« (superstițiuni), întocmai cum le numiau în decretele lor principii calvinesci (Vezi Cipariu, Archiv, pag. 630, punctul 7), și dispune cassarea lor.

Sava este cel dintâiu episcop românesc, care cu iscălitura sa proprie dă poruncă preoților românesci, să proceadă la administrarea tainelor așa precum prescrie »Molitvenicul« calvinesc din 1564, publicat de dl Nerva Hodoș în »Prinos lui Sturdza« (p. 235 și următoarele), iar nu după Molitvenicul bisericei orientale.

Așa d. e. Sava prescrie, ca »*Botezul să se facă cu apă și cu foc* (!) *așa cum este tocmeala*« (Cipariu, Acte și Frag. p. 147), tocmai precum prescrie Molitvenicul calvi-

nesc (N. Hodoș, l. c. p. 251 și 257—263), unde se explică că ce însemnează a face botezul numai cu apă, zicêndu-se: »*Mirul* și *apa sfințită, luminare,* ei (Apostolii) n'au avut și *alte adausături*« (pag. 251).

Sava prescrie cu privire la căsătorie: »Căsătoria să se înceapă cu cuvêntul lui Dumnezeu și *să se facă cu jurămînt,* să scie, ce-i căsătoria« (Cipariu, l. c. p. 146). Tocmai așa prescrie și Molitvenicul calvinesc (N. Hodoș, l. c. pag. 264), unde poate ceti dl Pacățian și formula jurămêntului, care nu se găsesce nicăiri în »Molitvenicul» bisericei orientale.

Sava cassează deslegarea morților, prescrisă în biserica orientală, căci zice: »Molitvă să nu se facă nici oaselor« (Cipariu, l. c. pag. 147), pentru-că, precum motivează Molitvenicul calvinesc, »după moarte morților nu putem folosí nimică«, (N. Hodoș, l. c. p. 252).

Sava a întrodus în biserica românească »cina Domnului« (úr vacsorája), cum numesc calvinii pânea și vinul *neconsacrat,* adacă »pascile«, cari au rĕmas până astăzi ca instituție străină de biserica orientală (Cipariu, l. c. p. 146 și 147). El a cassat toaca în păresemi (Ibidem, pag. 147), și a șters o mulțime de obiceiuri românesci, prin cari acestia se deosebiau de calvinii maghiari (Ibidem).

Tot Sava a alterat organisația bisericei orientale prin întroducerea instituțiunii cal-

vinesci a *juraţilor* la scaunul mitropoliei şi în toate comunele bisericesci, pe cum am dovedit în »Vechile Episcopii« (pag. 126).

Sava a fost prin urmare cel mai calvinisant episcop românesc, aşa în cât el se poate numi apěrătoriul ortodoxiei calvinesci, iar nici de cum al celei greco-orientale.

Aşa ne spun documentele contimporane, cari singure sunt hotărîtoare. Iar ce ne spun în contra documentelor dnii N. Popea, Dr. George Popovici şi alţii, cari n'au fost martori ai faptelor lui Sava, sunt vorbe goale, bune pentru amăgirea prostimei.

Dacă scriitorii nostri s'au luat după spusele lui George Brancovici, fratele mitropolitului Sava, ei au greşit foarte tare. Am vědut mai sus, cu ce neadevěruri flagrante este prins jupânul George. În spusele lui nu găsim nici un grăunte de adevěr. În istoria familiei sale zice, că mitropolia Albei-Iulie s'a întemeiat prin un sêrb Sava, mutându-se acolo episcopia din Jenopole, ceea ce însu-şi Cipariu constată, că nu este adevěrat (Cipariu, Archiv p. 650). Ne spune, că acestui Sava i-a urmat Ghenadie I. la anul 1619 sub Gavril Bethlen, pe când Ghenadie I. a fost episcop la 1579—1585, iar Ghenadie II. la 1628—1640. Ne spune, că Dositeiu a fost episcop la 1638, pe când el a păstorit la 1615—1627, iar la 1638 era episcop în Alba-Iulia Ghenadie II. Spune, că Simion Stefan a fost numit la 1651, pe

când el a fost episcop de la 1643 până la 1654 (Cipariu l. c. p. 650).

Ca să copere pěcatele frate-sěu Sava, George Brancovici a scornit, că acela ar fi suferit pentru »ortodoxie«, și prin aceasta a îndus în eroare pe toți scriitorii sêrbesci și românesci.

A venit apoi Samuil Clain și pe basa legendelor, ce se formaseră în jurul numelui lui Sava, a spus multe lucruri, cari nu pot resista criticei, dar pe cari scriitorii noștri, și mai ales dl Popea, le-au luat de bani buni, iar dl Păcățian luându-se după neadevěrurile expuse de dl Popea, plânge amar pe mormîntul lui Sava și se miră, că nu plâng și eu împreună cu el.

Noi ne vom încerca deci a stabili adevěrul în acest labirint de neadevěruri. Înainte de toate constatăm, că nu este adevěrat ceea ce zice Cserei Mihály, și după el dl Nicolae Popea și după acesta dl Păcățian, că Sava Brancovici ar fi fost bătut cu toiege *până la moarte* în 1680 (Vezi Șincai Cron. an. 1680), sau că i-s'ar fi tăiat capul la Iaci (Eciu) în comitatul Turḑii, cum ne spune Sam. Clain (Șincai, Ibidem), deoarece Sava n'a murit în urma bătăilor, nici n'a fost decapitat. El trăiá încă în 7 Iuniu 1683, când în urma genealogiilor false ale frate-sěu George fù înălțat la rangul de baron de către împěratul Leopold (Talloczy l. c. p. 703 și Cipariu, Archiv, p. 653).

Samuil Clain aduce suferințele lui Sava în legătură cu un cățĕl, pe care l'au presentat lui Sava, ca să-l boteze în reședința lui Apafi din Blaș, și pe care nu l'a botezat din causă, că cu o bucată de carne a dovedit, că acel cățel se ține de religiunea calvinească (Șincai l. c.). Dar insu-și Șincai, iar nu eu, cum afirmă dl Păcățian din rĕutate, numesce această tradițiune *»poveste fără temeiu«* (Sincai, ibidem). Iar Petru Maior în Istoria sa bisericească (la pag. 81) amintind această istorie cu cățĕlul, o referesce, nu la Sava Brancovici, ci la alt vlădică omorît în cetatea Eciului. Cine a fost acest Vlădică, nu scim. Dar de vreme ce Sinodul ținut în 1697 sub »mitropolitul« Teofil, referesce istorioara cu cățĕlul la mitropolitul Sava II. (Nilles, Symbolae, p. 166.) și de vreme ce Sava Brancovici, și după diptichul mitropoliei, și după alte acte, a fost cel dintâiu Mitropolit cu numele de Sava, și de vreme ce Sava al doilea a fost Sava Vestemeanul, istoria cu cățĕlul și cu decapitarea, sau omorul de la Eciu se poate referi mai curênd la Sava II. Vestemeanul, ori la alt episcop, și că numai prin o confusiune de nume a referit'o Sinodul din 1697 la Sava Brancovici.

Destul, că istoria cu cățĕlul nu se poate lua de basă la stabilirea motivelor, pentru cari a suferit Sava Brancovici.

Asemenea nu este adevĕrat, că Sava Brancovici ar fi fost bătut cu toiege, numai

pentru că nu a îmbrățișat calvinismul, deoarece el a fost cel mai calvinizant dintre toți episcopii românesci. Apoi cronicariul Cserei nu amintesce nici măcar cu un singur cuvint, că Sava ar fi suferit din causă, că nu ar fi voit să îmbrățișeze calvinismul. În fine după legile țării, precum am dovedit mai sus (pag. 246), nimenea nu putea fi constrins cu violența, să îmbrățișeze oare-care religiune. Dar dacă calvinii l'au bătut pe Sava, pentru-că nu s'a făcut calvin, sau pentru ca să-l facă calvin, atunci pentru-ce l'au bătut numai în 1680, și nu au aplicat această pedeapsă mai înainte, căci de la 1656 până la 1680 au avut timp destul?

Pedeapsa cea mai grea, ce i s'ar fi putut da lui Sava Brancovici *pentru statornicia sa în credința bizantină,* ce nu o avea, ar fi fost izgonirea lui din Ardeal, precum a pățit alt Sava din Lancrăm (Vezi mai sus pag. 237) și Christofor din Geoagiu (mai sus p. 212—214).

Pentru-ce dară a suferit Sava Brancovici? Însa-și împrejurarea, că el a fost bătut cu vergi (toege) ne dă explicațiunea cuvenită. Am vĕzut mai sus (pag. 246), că bătaia cu vergi li-se aplica numai acelor indivizi, cari duceau o viață inmorală și scandaloasă. Această viață a dus'o și episcopul Sava Brancovici. El a fost judecat de protopopii și preoții românesci la destituire în 2 Iulie 1680, și a fost degradat în

forma sa, pentru-că a fost »*răpitor de muieri*, *curvariu şi preacurvariu*« şi pentru-că »a mâncat venitul mănăstirii din Bělgrad«, precum ne spune Samuil Clain pre basa sentinţei aduse în contra lui (Şincai, Chr. a. 1680). Este adevěrat, că S. Clain numesce această sentinţă »strîmbă«. Dar de unde scie el că este strîmbă? Ca să o declare cineva de strîmbă, trebue să aibă dovezi, pe cari Sam. Clain nu le are. Tot ca sentinţa amintită, caracterisează pe Sava şi decretul lui Mihail Apafi din 28 Decembre 1680, în care se relevează şi împrejurarea, că Sava s'a murdărit şi cu înfiorătoriul pěcat al incestului (horrendo incestus vitio), precum se poate ceti în archivul lui Cipariu la p. 623—3. Dacă dl Păcăţian nu vrea să creadă acestea, trebue să producă dovezi contrare, şi să explice, că protopopul din Vinţul-de-jos Ioan Zoba, care a jucat rolul principal în destituirea lui Sava, pentru ce nu a acuzat cu viaţă inmorală şi pe »mitropolitul« Ioasaf, la a cărui destituire tot el a jucat rolul principal în 1682? (Vezi »Vechile Episcopii«, p. 134 şi urm.)

Nu sufere însă îndoială, că la desvălirea vieţei necurate a mitropolitului Sava şi la osîndirea lui, au dat ansă şi alte împrejurări. Preoţimea română în frunte cu luminatul protopop Ioan Zoba nu putea vedé bucuros ocârmuirea bisericei în mâna unui Sêrb ca Sava, precum şi mai târziu ea a fost neîmpăcată cu grecul Ioasaf.

În deosebi protopopul Ioan din Vințul de jos, om învĕțat și harnic, care a înființat tipografia din S. Sebeș în locul tipografiei din Bĕlgrad dispărute pe timpul lui Sava, și care a tipărit mai multe cărți în S. Sebeș și în Bĕlgrad (Vezi Bianu-Hodoș, Bibliografia veche p. 269 și urm.), nu mai putea suferí, ca în fruntea bisericei românesci să fie un Sêrb, care habar n'avea de literatura bisericei române, ceea-ce se vede din împrejurarea, că în lunga lui păstorire nici o carte românească nu a eșit din tipografia Bĕlgradului. Că n'a tipărit nici cărți sêrbesci, — ceea-ce dl Păcățian i atribue ca merit, — aceasta numai atâta dovedesce, că și Sêrbul Sava Brancovici a fost unul dintre acei archierei orientali, pe cari i descrie dl Păcățian, că nu căutau alt-ceva, de cât cum să-și *umple desagii.*

Tocmai această avere, acesti desagi plini, a stîrnit lăcomia lui Székely László și Stefan Naláczi, cari încă au contribuit la căderea lui Sava, numai ca să poată pune mâna pe averea lui, precum ne spune Cserei. Dar că Sava ar fi suferit nevinovat, precum afirmă Cserei, nu se poate crede din motivul, că toată scrierea lui Cserei nu urmăresce alt scop, de cât ponegrirea curții lui Apafi. Această ponegrire nu-i succedea, dacă nu scornia neadevĕrul, că Sava a fost bătut *până la moarte* și că a suferit nevinovat tiranie păgânească și ne mai pomenită.

Cu toate acestea, motivul principal, pentru care s'a desvĕlit viaţa scandaloasă a lui Savă, şi s'a provocat osîndirea lui din partea săborului, au fost intrigile politice ale lui şi ale frate-seu George în contra lui Apafi, precum am dovedit în »Vechile Episcopii«, şi precum a lămurit lucrul şi mai bine dl Iorga în »Sate şi Preoţi« (p. 341—344). Dovada cea mai palpabilă, că în cestiunea aceasta avem de a face cu nesocotinţa lui Sava, care l'a lăsat să se amestece într'o conspiraţiune în contra principelui Apafi, este declaraţiunea, ce au dat'o în 21 August 1681 L. Csáki şi Pasko Christofor, cari făgăduiră în acest act, că dacă 'şi vor ajunge scopul, inlăturarea lui Apafi, vor restabili pe Sava in scaunul episcopesc (Vechile Episcopii, p. 130—1).

Că Şerban-Vodă s'a interesat aşa de tare de soartea lui Sava, este de a se atribui, nu ortodoxiei lui Sava, ci imprejurării, că George Brancovici a sciut amăgi pe nepotul lui Şerban-Vodă pe Constantin Brâncoveanu, să creadă, că el este inrudit cu vestitul despot al Serbiei, George Brancovici, prin [illegible] Brancovici, George şi Sava. În urma acestor amăgiri, Constantin Brâncoveanu [illegible] nutresce pe aventurierul [illegible] George Brancovici [illegible] seu fiu[illegible] [illegible] l. c. p. 702 [illegible] IV, [illegible] voevodul [illegible] Con-

stantin Brâncoveanu, nu puteau să fie nepăsători, mai vêrtos când George Brancovici le-a spus neadevĕrul, că Sava sufere pentru »ortodoxie«.

Acesta este trecutul lui Sava, scos din documente și din critica documentelor, iar nu din scriitori din zilele noastre, pre cari dl Păcățian i aduce ca mărturie pentru fapte săvîrșite cu două sute de ani mai înainte, în contra metodului sciințific în căutarea adevĕrului istoric.

Eu încă recunosc, că Sava a fost un om deștept; că a adunat bani de la Ruși și a restaurat »mitropolia« din Bĕlgrad nimicită prin foc (Vezi Iorga, Sate și preoți, pag. 345, nota 1 și Benkő, Transylvania, II. p. 257) și a obținut de la Barcsai și Apafi confirmarea decretelor date de principii ardeleni în favorul clerului românesc și a scos și câte-va decrete nouĕ de la Apafi în favorul acelui cler, precum au scos și alți antecesori ai sei de la principii de mai mai înainte. Dar din toate acestea nu urmează, că Sava ar fi fost *un sfânt,* ori un martir al »ortodoxiei« și al românismului. El a fost un Sêrb și politica lui, sêrbească, sau politică maghiară de partid, care n'are de a face nimic cu interesele Românilor.

El a crescut pe George Brancovici în ideile de despot închipuit al Sêrbilor. El a câștigat preoțimea sêrbească pentru planurile frate-seu George, care apoi prin politica

sa și prin conexiunile sale cu patriarchul
sêrbesc Arsenie Csernoevici a adus pe
capul nostru pe Sêrbi (Talloczy l. c. p. 694
și 702—707).

Pentru un Sêrb, pentru un promovător al intereselor sêrbesci, pentru un precursor al subjugării Românilor din Ungaria prin Sêrbi, pentru un episcop calvinizant și cu viață scandaloasă, pentru un intrigant politic în interesul unui partid politic maghiar, iar nu în interesul Românilor, de cari pe Sêrbul Sava nu-l putea duré inima, ier jeremiadele d-lui Păcățian nu mě pot face să věrs nici o lacrimă, ci-mi reservez lacrimile pentru neamul meu, pe care nici eu, nici alți Români inteligenți și de inimă nu-l putem deplânge de ajuns pentru nenorocirile, ce le-au adus asupra lui străinii și cultul străinilor susținut și în ziua de astăzi de nesce oameni fără pricepere și fără durere pentru interesele lui vitale.

Iar când domnul Păcățian, scriind despre Sava, amestecă persoana mea, și în mod impertinent presupune, (pag. 154), că ași fi în stare să primesc de la guvern condițiuni contrare intereselor și drepturilor bisericei și neamului meu, pentru ca să ajung episcop, nu mě pot reține, să nu-i declar, că ast-fel de vorbe sunt însinuări stupide și pline de rěutate bizantină. Oameni așa de ticăloși, caute-i domnul Păcățian mai

aproape de sine între strălucitele figuri descrise dl N. Măneguț în »*Almanachul Sfântului Niculae*«, și mai vêrtos gândeas-că-se dl Păcățian la sine însu-și, căci bine scie, cum și-a năimit condeiul pentru di-recțiuni politice contrare, când ast-fel au cerut interesele d-sale.

13. Cestiuni mărunte.

Am examinat cu deamĕnuntul tot ce a scris dl Păcățian în »studiul sĕu critic« și cred, că cetitoriul se va fi convins, că nimic din spusele d-sale nu este adevĕr istoric. Ar mai rĕmâné să examinăm și ce a scris d-sa în ultimul capitol despre »Unire«. Ne simțim însă dispensați de o cam dată a o face aceasta, deoarece, cât de fals aprețiază d-sa actul »Unirii«, cetitoriul se poate convinge, dacă își va lua osteneala a ceti ce am scris eu în »Vechile Episcopii«, în »Istoria autonomiei bisericesci« și în »Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici« asupra acelui subiect. Aci numai atâta observăm, că dl Păcățian nu pricepe nici măcar atâta, că altmintrea putea dispune împĕratul Leopold în Ungaria sudică, cucerită de la Turci, și într'un teritor pustíu, pe care a colonisat pe Sêrbii lui Arsenie Cernoevici, și cu totul altmintrea în principatul Ardealului, care i-s'a închinat numai după ce și-a asigurat constituțiunea veche cu trei națiuni și patru religiuni recunoscute și îndreptățite a exista,

și numai după ce împĕratul a întărit această constituțiune prin diploma din 4 Decembre 1691 (Vezi Istoria auton. bis. p. 352 și urm.) Noi Românii ardeleni eram scoși de acea constituțiune și ast-fel numai prin sfânta Unire ni-se putea face ceva ușurare. Iar dacă o parte dintre Români, în contra amăgirilor și violențelor sêrbesci, nu ar fi rĕmas statornică în sfânta Unire și prin elevii Romei nu s'ar fi îndrumat întreg neamul românesc pe calea unității și culturei naționale, scie Dumnezeu ce s'ar fi ales de noi. Oameni de cultură înaltă și neorbiți de patimi confesionale, pricep binele inmens ce ni-l'a adus sfânta Unire și l'au aprețiat mai de curênd prin rostul dlui Titu Maiorescu ast-fel: »Că în secolul al 18-lea politica dinastiei Habsburg a încercat să ne aducă sub ascultarea Papei de la Roma, și, neisbutind, ne-a împărțit în douĕ, n'a fost noroc. Dar că din această încercare Românii Transilvăneni au ajuns în Cetatea eternă, unde a reînviat în ei simțĕmîntul gintei latine, *revĕrsându-se apoi asupra noastră a tuturora: aceasta a fost rara fericire, care dintr'o desbinare religioasă a înălțat neamul întreg spre o unitate de cultură națională.*« (»Familia« Nr. 21—22 ex 1904, pag. 243).

Piticii de la »Telegraful Român«, în frunte cu redactorul acestei foi, nu vĕd și nu pricep acestea, ci-și bat joc și de sfânta Unire și de Uniții, cari de douĕ

veacuri au lucrat și lucră și astăzi spre a »înălța neamul spre o unitate de cultură națională.«

Mai pe urmă m'au batjocorit și pe mine în tot chipul în coloanele acelei foi, deși dl Păcățian la pag. 8 a cărții sale se exprimă despre activitatea mea publică și literară ast-fel: »Nu voiu fi singurul greco-oriental, care recunoasce aceea ce trebue să recunoască toți Românii de bine, că părintele canonic Bunea este unul dintre puținii, prea puținii bărbați de frunte români din zilele noastre, care, amĕsurat caracterului ce-l împodobesce, amĕsurat frumoaselor facultăți, cu care l'a înzestrat natura, și amĕsurat activității sale desvoltate pe diferitele terene ale vieții noastre publice, e în drept a reclama stima și recunoscința tuturor Românilor. Și părintele canonic Bunea intrunesce de fapt, în plină mĕsură, stima și încrederea tuturor. Ne închinăm toți în fața erudițiunei sale, și admirăm zelul și răbdarea, cu care a sciut să-și adune vastele cunoscințe ce le are, admirabilul magazin de date din prea tristul nostru trecut, un magazin, pe care nu-l ține încuiat, ca alții, numai pentru sine, ci i-a deschis ușile și pe sama obștei românesci, ca și ea să-și poată forma o icoană fidelă despre trecutul nostru îndepărtat și ascuns în negură deasă. Bărbat integru în cele naționale, orator escelent, scriitor distins, iată tot atâtea însușiri frumoase, cari trebue să-l facă fruntaș între

fruntași pe dl Bunea, și pe cari trebue să i-le recunoască domnului Bunea și dușmanii, dacă ar fi să aibă dușmani.«

Așa *zice* dl Păcățian, dar alt-mintrea *face și a făcut.* Atât în coloanele »Telegrafului Român«, cât și pe paginile cărții sale s'a descărcat asupra mea cu fel de fel de însinuări calumnioase și pline de venin, pe cum s'a putut convinge cetitoriul și din cele ce le-am indicat în studiul de față.

De aceea trec cu dispreț peste apucăturile bizantine ale domnului Păcățian, care nu se sfiesce a spune cetitorilor săi palpabile neadevěruri, ca de pildă, că eu în rěspunsul, ce l'am dat dlui cavaler Pușcariu m'ași fi ocupat numai cu scrierea acestuia »Imitațiunile lui Ioan de la Buceci« (pag. 16), pe când din contră, în articolul din »Unirea«, reprodus și în »Istoria autonomiei bisericesci« (pag. 323 și urm.), eu m'am pronunțat *asupra tuturor scrierilor* d-lui cavaler Pușcariu, reducêndu-le toate la adevěrata lor valoare. Nici lauda, nici hula d-lui Păcățian nu mě împoartă, pentru că d-sa nu este competent, nici să mě laude, nici să mě hulească. Vreau numai să scie un lucru, că atunci, când în coloanele »Telegrafului Român« ori airea, va publica numai sciință, fie sigur, că eu îi voiu rěspunde numai cu armele sciinței. Iar dacă și în viitor, în loc de sciință și adevěr, va publica la adressa mea insulte și calumnii, fie sigur, că-mi voiu sci

face datoria, înfierând rĕutatea și ignoranța așa, pe cum merită.

Domnul Păcățian scie da altora sfaturi din Schopenhauer, cum trebue să fie un scriitor obiectiv, și totuși nu se sfiesce a scrie la adresa dlui Iorga și a mea cuvinte, cari nu vreau să le reproduc, ca să nu murdăresc acestea pagini. Un pasagiu totuși trebue să-l reproduc, spre a-mi puté împlini o datorință sfântă față cu un amic, care poate pentru mine a trebuit să sufere ocările d-lui Păcățian. Zice acest ziaristic la p. 129: »Hotărît că nu e bine așa, că suntem rĕmași în întunerec, incapabili de a judeca și a vedé bine lucrurile. Dar ce să facem? Bun e Dumnezeu, se va îndurá și ne va da vederea, pentru-că, — cum zice dl Bunea: »*trebue să se facă odată lumină*«. Până atunci însă să mulțămim provedinței, că ni-a dat cel puțin, aici la noi, pe părintele *Bunea,* iar din colo, în regatul român, pe dl *Iorga,* cari amêndoi, ca nisce făclii aprinse percurg orizontul vieții noastre publice de la un capĕt până la celalalt pentru a rĕspândi lumina, care »*trebue să se facă odată*« în chestia vechei mitropolii gr.-orientale române a Ardealului. Evident însă, că noi orbi fiind, *nu-i vedem, nici pe ei, nici lumina, ce o fac în chestia vechei noastre mitropolii. Simțim însă mirosul cel greu, fumul reciprocei tămâieri!*«

Pasagiul din urmă, care stă în cel mai frapant contrast cu celea ce le-a zis

dl Păcățian despre activitatea mea publică și literară și le-am citat mai sus, conține un neadevĕr incualificabil.

Am fost fericit a vedé apreţiate cu bunăvoință modestele mele scrieri din partea d-lui Iorga, celui mai competent istoriograf din România în cestiuni, ce privesc trecutul Românilor din Ardeal și Ungaria. Din parte-mi însă nici odată, dar nici odată, nu m'am pronunțat *anume* asupra scrierilor d-lui Iorga, nici lăudându-le, sau tămâindu-le, nici hulindu-le, ci incidental și în treacăt, unde mi-s'a dat prilej în scrierile mele, am relevat importanța unuia sau altuia dintre documentele descoperite de dl Iorga, ori uneia, sau alteia dintre scrierile d-sale, cari tratau despre obiectul, ce mĕ interesa.

Cine vorbesce deci despre *reciprocă tămâiere,* este lipsit de simțĕmîntul pudoarei.

Nu m'am pronunţat asupra scrierilor d-lui Iorga, pentru că m'am simțit prea mic și prea puțin, ca să o pot face aceasta.

Activitatea istorică și literară a acestui bărbat, cu care s'ar puté mândrí ori-care naţiune cultă din lume, este așa de mare și multilaterală, în cât eu — impresurat de alte multe afaceri oficiale — n'am avut nici măcar timpul să cetesc, și cu atât mai puțin să studiez tot, ce a scris d-sa. Dar din cele ce le-am cetit, m'am convins, că Iorga este un nume, care numai cu respect și admirațiune se poate pronunța de buzele

ori-cărui Român adevěrat. Unde s'a mai pomenit atâtea documente despre trecutul nostru, descoperite, copiate, comentate și adnotate de un singur om? În »Istoria literaturei române«, în »Mihaiu-Viteazul«, în »Stefan-cel-Mare« și în alte scrieri ale d-sale, găsesci pagini, cari ca fond și formă, ca gândire adêncă și simțěmênt și avênt nobil, pot sta alăturea cu cele mai frumoase producte ale literaturelor europene, iar în literatura noastră românească nu au păreche.

Aceasta este convingerea mea intimă despre dl Iorga, convingere, care acum o descoper pentru prima oară, ca o reparațiune publică a ofenselor, ce le aduce un nu sciu cine unui geniu.

Este o aparițiune foarte tristă, că în momentul, când un Rege mare, viteaz și nebiruit în resboaie, înțelept în ocârmuire, și bogat în sciință și în cunoscințe istorice, pune pe pieptul d-lui Iorga »*Rěsplata muncii clasa I*«, se ivesce un om ca dl Păcățian, și între aplausele figurilor din »Almanachul Sfântului Niculae«, își bate joc de un bărbat extraordinar de harnic și talentat, ca dl Iorga, căruia dl Păcățian nu-i vrednic să-i deslege nici curelele încălțămintelor lui.

Nu-i vrednic! Cu o cutezare oarbă se apucă dl Păcățian să scrie istorie, fără a consulta nici un singur izvor istoric contimporan, nici măcar colecțiunea de documente »Hurmuzaki«, nici măcar »Archivul« și »Acte și Fragmentele« lui Cipariu, ori

scrierile istoriografilor nostri Hașdĕu, Xenopol și Onciul. Crede, că și astăzi se mai poate scrie istorie citând, fără alegere și controlă, câte verzi și uscate din scriitorii veacului al 19-lea, spre a dovedí fapte sĕvêrșite înainte cu sute și mii de ani.

Cu metodul acesta pueril constată apoi o ierarchie românească în Dacia lui Traian deja în secolul al II-lea al erei creștine, strămută mitropoliile latine din țările germane drept în Ardeal, pune înființarea mitropoliilor române din Țara-Românească și Moldova pre la începutul veacului al cincisprĕzecelea, și când vede, că nici cu nesce autori obsoleți nu poate să-și dovedească tesa, citează din ei numai acele cuvinte, ce-i convin, și celor citate le dă înțelesul, ce nu-l au, nici după însemnarea lor, nici după intențiunea celui ce le-a scris.

Nenumĕrate aserțiuni nedovedite și chiar greșite și false, le presentă cetitoriului ca fapte adevĕrate, vorbind despre ele cu »este sigur«, este »bine dovedit«, este »fapt stabilit«, și batjocoresce pe istoricii, cari, dacă nu au la îndemână dovada faptului, vorbesc — precum se cade să facă un istoric adevĕrat — cu sfială și cu oare-care îndoială despre lucru, ca nu cumva cetitoriul să fie dus în eroare a primí, ca cert și adevĕr obiectiv, aceea ce este numai părere și combinațiune subiectivă.

În chipul acesta dl Păcățian a scris o carte, care în formă nouă toarnă toate nea-

devĕrurile și greșelile vechi, și căreia el însuși i-a formulat sentința de moarte cu cuvintele: »cetitoriul va binevoi să-mi pună cartea în șirul acelor producte literare, destul de numĕroase la noi, al căror singur merit este acela, că sunt tipărite în românesce«. (pag. VI).

Să nu credeți însă, că dl Păcățian numai din modestie a rostit aceste cuvinte. Modestia nu se poate numĕra între vîrtuțile d-sale, căci nimenea nu și-a botezat cărțile cu nume așa strălucite, cum a făcut d-sa cu »*Cartea de aur*«, deși ea este *o carte de foarfecă,* tăiată întreagă din cărțile, ziarele și foile scrise și tipărite de alții, fără a indica izvorul, de unde s'au luat actele și documentele retipărite, nici în volumul prim original, nici în volumul al doilea și abia în urma admonițiunii primite de la dl Xenopol, a reparat în parte această scădere la volumul prim, reeditat fără pasagele condamnate de tribunalul din Cluj.

Ast-fel colecțiunea documentelor d-lui Păcățian nu ne ofere garanția autenticității.

Dar colecțiunea sufere și de mai mare scădere prin împrejurarea, că ea nu este completă, întru cât foarte multe documente relative la luptele Românilor, deși au fost tipărite deja de alții, lipsesc cu totul din trînsă, numai pentru-că nu le-a găsit gata traduse, și el n'a sciut să le traducă, iar multe din cele retipărite nu sunt publicate în întregimea lor, ci numai ciungărite.

»Cartea de aur« deci ca colecţiune de documente, fiind făcută fără pricepere şi metod sciinţific, n'are absolut nici o valoare.

Cu atât mai slabă este expunerea faptelor din cartea d-lui Păcăţian pre basa documentelor din colecţiunea sa.

Ce privesce istoria mai veche a Românilor din Ungaria şi Ardeal, d-sa reeditează toate vechile erori, de oare-ce d-sa nu ţine seamă de cercetările mai nouĕ ale istoriografiei române şi străine.

Lacune mari găsim apoi în expunerea faptelor. Aşa d. e. nu ne spune nimic despre luptele politice naţionale de la Klein până la Iosif al doilea, ca şi când în timpul acesta nu s'ar fi întêmplat nimica.

Este în fine de sine înţeles, că pe basa unei colecţiuni defectuoase şi necomplete de documente, din cari unele sunt ciungărite, domnul Păcăţian nu putea să scrie o istorie fidelă a trecutului nostru. Nici n'a avut el intenţiunea de a scrie o istorie fidelă şi obiectivă a trecutului nostru, ci numai de a măguli unele prejudecăţi confesionale şi naţionale şi prin aceasta a exploata publicul românesc.

Aceasta este valoarea adevĕrată a »*Cărţii de aur*«.

Cetitoriul, care va cumpĕni toate acestea, va da dreptate d-lui Iorga, care a strigat d-lui Păcăţian: »*ne sutor ultra crepidam!*«

14. Încheiere.

Mulți dintre cetitorii mei se vor mira, că unui scriitor ca domnul Păcățian i-am dat atâta atențiune, în cât l'am combătut într'o carte voluminoasă. De aceea țin a accentua la acest loc, că eu nu am scris această carte, pentru-căași fi dat ceva importanță d-lui Păcățian, ci pentru-că am prețuit publicul cetitor românesc, care vĕzênd vechile erori turnate în formă nouă, și nefiind în stare a studia el însuși documentele și a se orienta în cestiunea »Vechei Mitropolii«, ușor poate fi sedus de aserțiunile neîntemeiate ale d-lui Păcățian să creadă, că trecutul bisericei noastre românesci a fost aevea, precum îl expune d-sa, iar nu precum îl presentă documentele contimporane, pre cari nici dl Păcățian, care scrie istorie, nu le cunoasce, și ast-fel cu atât mai puțin putem aștepta de la publicul cetitor, să le cunoască și să le consulteze.

Am fost deci dator, atât mie, cât și publicului românesc, a lua iară-și condeiul în mână și a-i arĕta, cum se mistifică și falsifică adevĕrul de nisce cârpaci, cari

cred, că sciința istorică întemeiată pe documente, care urmăresce numai aflarea adevĕrului, se poate înlocui cu cutezarea oarbă întru debitarea celor mai mari neadevĕruri.

De încheiere rog pe cetitorii mei, să treacă cu vederea imperfecțiunile, ce se vor fi strecurat în această carte, căci n'am avut la disposiție mai mult de o lună și jumĕtate spre a o scrie, și în timpul acesta scurt a trebuit să-mi împlinesc și alte datorințe împreunate cu oficiul meu.

ADAUS.

I.

Mihaiu-Viteazul și Episcopul Vadului Ioan Cernai.

(La pagina 27 — 32.)

Illustrimo Principi et Domino, Domino Michaeli, Valachiae Transalpinae Vayvodae, Sacrae Caesareae, Regiaegue Majestatis Consiliario, per Transsylvaniam Locumtenenti, Eiusdemque cis Transsylvaniam Partiumque ei subiectarum fines Exercitus Generali Capitaneo et domino nobis semper gratiosissimo.

Illustrissime Princeps et domine, domine nobis semper gratiosissime!

Fidelium perpetuorumque servitiorum nostrorum in favorem Celsitudinis Vestrae humillimam debitamque oblationem. Vestra noverit Celsitudo.... literas eiusdem Celsitudinis Vestrae Introductorias pariter et Statutorias pro parte et in personis Generose domine Helene Keoreossy relicte, ac Nobilis puelle Catharine filie, Magnifici quondam Christophori Kerezthwri de zent Benedek confectas et emanatas, nobisque inter alios eiusdem Celsitudinis Vestrae servitores Nobiles in eisdem literis nominatim conscriptos preceptorie sonantes et directas honore et obsequentia quibus decuit, recepisse in hec verba;

Michael Valachiae Transalpinae Vayvoda, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliarius, per Transsylvaniam Locumtenens, eiusdemque cis Transsylvaniam Partiumque ei subiectarum fines Exercitus Generalis Capitaneus etc. Eggregiis Nobilibus Georgio Dancs, Iacobo Bogossy et Georgio Bodo Scribis et Notariis Cacellarie nostre maioris, Thome Rhetteghy et Georgio Torma de Ozway Iudicialium Comitatus Zolnokinterioris, Matheo Pathay de Dees, Petro Indaly de Mikehaza, Michaeli Bornemizza Deesiensi, Mathie literato de Zaz Nyres, et Stephano Makray de Zenthgeorgy, salutem et favorem. Cum etsi in proximis *dominorum Regnicolarum generalibus Comitiis hoc anno praesenti ad vigesimam diem Novembris,* ex edicto nostro, hic Albe Iulie, celebratis, universe et quelibet donationes Serenissimi Sigismundi Bathory etc. alias Principis Transsylvanie reiecte, ... viribusque casse et . . . . reddite et pronuntiate fuissent, et alioquin etiam jus belli in universis bonis et juribus posessionariis haberemus, Nos tamen cum ad nonnullorum dominorum Consiliariorum nostrorum singularem intercessionem nobis pro parte generose Helene Keoreossy relicte Magnifici quondam Christophori Kerezthwry de Zent Benedek factam; Tum vero rationem habens fidei fidelitatis eiusdem quondam Christophori Kerezthwry, principibus huius Regni Transsylvanie, predecessoribus nostris in omnibus negotiis et occasionibus constanter exhibitis et impensis, Totales et integras posessiones suas Alprett et Zaz Nyres vocatas in Comitatu Zolnokinteriori existentes habitas, quarum una videlicet Alpretth ex benigna collatione Sacratissimi quondam Stephani Regis Polonie etc. et Sigismundi

Bathori etc. alias Principis Transsylvanie etc. Alteram vero Zaz Nyres nimirum per eundem Sigismundum Principem, ... pro decem millibus florenorum hungaricalium, eidem Christophoro Kerezthwri inscriptam et collatam, et per eosdem Christophorum Kerezthwri ac Helenam Keoreossy relictam eiusdem hactenus pacifice tentas et possessas. Totum item et omne Ius Regium nostrum, si quod in prescriptis possessionibus etiam aliter qualecunque existeret et . . . . *l* nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concerner . . . collationem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis. silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et . . . . quarumlibet utilitatum et pertinentium suarum integritatibus quovis . . . vocabulo vocitatis, ad easdem et idem de iure et ab antiquo spectantes et pertinere debentes, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentes premissisque sic ut prefertur stantibus et se habentibus, Memorate Helene Keoreossy ac Nobili Puelle Catharine filie prefati quondam Christophori Kereztwri ex eadem Helena Keoreossy suscepte, ipsorumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis vigore aliarum literarum nostrarum novar. donationalium superinde confectarum et emanatarum, in perpetuum, Salvo jure alieno, clementer dederimus, donaverimus et contulissemus velimusque easdem in dominium earundem posessionum Iurisque Regii in eisdem qualiscunque habiti, per vos legitime facere introduci. Super quo vobis harum

serie committimus et mandamus firmiter, ut acceptis presentibus, statim simul . . . . . . sub oneribus alias in talibus . . . . solitis ad facies predictarum posessionum Alprett et Zaz Nyres in preallegato Comitatu Zolnokinteriori existentium habitarum, vicinisque et Cometaneis earundem universis inibi legitime connotatis et presentibus accedentes, introducatis prefatas Helenam Keoreossy relictam Magnifici quondam Christophori Kerezthwri et Nobilam Puellam Catharinam filiam eiusdem in dominium prefatarum posessionum, Iurisque Regii in eisdem qualiscunque habiti, statuatisque easdem et idem eisdem, ipsarumque heredibus et posteritatibus universis simul cum prescriptis suis utilitatibus et pertinentiis quiluslibet, jure ipsis ex praemisso Nove donationis nostre titulo incumbente perpetuo possidentes si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint evocetis eosdem ibidem contra annotatas Helenam Keoreossy relictam dicti quondam Christophori Kereztwry et Catharinam, filiam eiusdem, ad decimum quintum diem, a die contradictionis ipsorum computatum rationem reddituros efficacem. Et post hec vos seriem hujusmodi introductionis et statutionis vero simul cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, Vicinorumque et cometaneorum, qui eidem introductioni et statutioni intererunt, nominibus et cognominibus terminoque assignato ut fuerit expediens nobis terminum ad predictum fide vestra mediante rescribere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Presentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Albe Iulie die undecima mensis Decembris. Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Unde, Nos huiusmodi mandatis Celsitudinis Vestrae, semper et in omnibus, uti tenemur obedire et parere volentes, mediantibus pro insertis literis Celsitudinis Vestrae Introductorias et Statutarias, feria tertia proxima ante festum Nativitatis domini nostri Jesu Christi . . . . . ad faciem prescripte posessionis Alparett, in preallegato Comitatu Zolnokinteriori existentis, vicinis et cometaneis eiusdem universis et signanter Circumspectis ac providis Ioanne Zekrenyes, Iudice, Mathia Aspra, et Anca Poroz Iuratibus, Andree filii Eggregii quondam alterius Andree Rhadak, in Zynye; Item Ioanne Percze, domine Helene Keoreossy, relicte Magnifici quondam Christophori Kerezthuri de Zentbenedek, et altero Ioanne Thiwadar, eiusdem, in Vassarhely; Item Alberto Nagy et Thoma Ozway, *domine Mariuke, relicte Magnifici quondam Stephani Vayvode Moldaviensis, et Martino Nagy,* in Zaporcz; Item, Theodoro Byres et Kolosia Dan, Gabriellis Haller de Hallerkew, in Zowaros; Item Petro Bob, Stephani Onari, in Keortheilyes; Item Stephano Gaydul, Iudice, Anca Marian et Ioanne Gayduly, in Nagymezeo; Caeterum altero die proxime videlicet immediate subsequente, exinde ad faciem alterius Posessionis prefate Zaz Nyres in eodem Comitatu Zolnokinteriori habite, similiter vicinis et cometaneis eiusdem quoque universis, Nimirum Providis Osvaldo Egyedi, Iudice, Petro Nagy et Dionisio Gal, Iuratis, in Várallja; Item Martino Toott, Blasii Totteory, in Mikehaza; Item Ioanne Mizaros et Petro Fodor, Stephani More de Zent Ersebet et Ioanne Hozzu, ac Gallo Chopp, Georgii Zabo, in Chopthelke; Nec non Dionisio Damakos, Iudice, filiorum Magnifici Balhasari Bortha de Kapolna,

Antonio Sigmond, domine Elisabethe . . . relicte Magnifici quondam Balhasari Banfy de Mogioro, et Leonardo Zabo, Stephani Bocskay, in Zenthmargitha; . . . videlicet Posessionibus, omnino in dicto Comitatu Zolnokinteriori residentibus prefatorum Magnificorum Egregiorumque ac Nobilium Iobbagionibus, in eorundem dominorum, dominarumque suorum terestrium nominibus et personis, aliis et quam plurimis in faciebus utrarumque Posessionum legitime connotatis et presentibus, accessimus, Dumque Nos juxta tenorem et . . . . praemissarum literarum Celsitudinis Vestre Introductoriarum et Statutoriarum memoratas dominam Helenam Keoreossy, relictam ac puellam Catharinam filiam sepefati olim Christophori Kerezthuri in dominium prefatarum utrarumque posessionum Alparett et Zaz Nyres, Jurisque Regii in eisdem habiti introducere, easdemque et idem eisdem, ipsarumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, simul cum praeatactis cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, jure ipsis ex premisso Nove donationis Vestre Celsitudinis titulo incumbente perpetuo possidentes statueri voluissemus. Primo quidem die Statutionis nostre, in antelata posessione Alparett, *Agilis Stephanus Chyure, servitor honorabilis* ***Ioannis Chyernay, Episcopi Rhasciani certarum Ecclesiarum Valachalium, Claustrum sive Monasterium Beate Marie Virginis in Rewffalva Regentis,*** nostram veniens in presentiam, Nomine et in persona eiusdem Episcopi, domini sui, Statutioni totalis posessionis eiusdem Alparetth ibidem; Deinde Nobilis Ioannes Feyer de Varallya, Centurio Peditum Pixidariorum ad arcem

Uyvar pertinentium, similiter nostram veniens in presentiam, in facie dicte posessionis providorum Agilium Ance Zalma, Laurentii Herman, Stephani Konacsy, Pauli Toott et Valentini Nagy omnino in eadem Zaz Nyres commorantium, ... Peditum Pixidariorum sub centurionatu suo existentium, Statutioni tam propriarum Personarum quam eorumdem domorum ac universarum hereditatum ipsorum in facie et teritorio eiusdem posessionis Zaz Nyres, per eosdem quinque Pedites Pixidarios hactenus pacifice tentarum atque posessarum; Ad hec, Agilis Simon Nagy, decurio Peditum Pixidariorum in arce Uyvar serviens, eodem die secundo statutionis prenotate superveniens ac nostre comparens in presentia, in sepefata posessione Zaz Nyres, Nomine et in persona *Generosi Agaleke, Capitanei rectoris exercituum Celsitudinis Vestre de arce Uyvar,* Statutioni totalis et integrae posessionis Zaz Nyres; ad extremum quarto die statutionis nostre Nobilis Mathias literatus Valazuthj de eadem Zaz Nyres nostram personaliter veniens in presentiam in facie suprafati Oppidj Dees Statutionis totalis et integre domus ac curie sue Nobilitaris in dicta posessione Zaz Nyres ac isto comitatu Zolnokinteriori existente habita cunctarumque suarum utilitatum et pertinentium quarumlibet quovis nomine . . . per eundem similiter hactenus posessarum; Contradictionis velamine obviam . . . . . nerunt. Ob quas quidem Contradictiones, Memoratum siquidem Mathiam literatum Valazwthy personaliter; *Reliquos videlicet Ioannem Cyernay Episcopum Rascianum medio Stephani Chiure, prefati servitoris sui;* Item Ancam Zalma, Laurentium Herman, Stephanum Konacsy, Paulum Toott et Valentinum Nagy, pedites

regni Pixidarios, medio Ioannis Feyer Centurionis eorundem; Nec non dominum Agalekam Capitaneum Celsitudinis Vestre, medio dicti Simonis Nagy decurionis sui Uyvariensis, semper in pretactis die et loco contradictionum premissarum per eosdem coram nobis factarum, contra annotatas dominam Helenam Keoreossy, relictam ac puellam Catharinam filiam sepefati olim Christophori Kerezturi donatarias, ad decimum quintum diem a die contradictionis eorum computatum, in curiam Celsitudinis Vestrae, eiusdem ... legitime evocavimus in presentiam, rationem contradictionis eorum reddituros efficacem. Cuius quidem introductionis et Statutionis nostre series simul cum contradictorum et evocatorum vicinorumque et cometaneorum qui eidem statutioni interfuerunt nominibus et cognominibus terminoque assignato, pariter per nos est expedita et exmissa Eidem Celsitudini Vestrae, fide nostra mediante rescripsimus.

Tandemque Celsitudinem Vestram quam diu ..... et felicissime salvam et incolumem conservari desideramus. Datum in oppido Dees, sedecimo die executionis premissarum.

Anno Domini Millesimo, Sexcentesimo.

Eiusdem Celsitudinis Vestrae
fideles ac
humiles
servitores

Georgius Thorma de Ozvaj
Judicialius comitatus Zolnokinterioris etc.

Matheus literatus Pathay de Dess etc.

II.

Episcopul Macarie de Haliciu.

(La pag. 116 — 121.)

Paulus etc. Archiepiscopo Strigoniensi et Colocensi. Salutem ctc. Humilibus supplicantium votis libenter annuimus, eaque favoribus prosequimur oportunis. Exhibita siquidem nobis nuper pro parte venerabilis fratris nostri *Macharii episcopi gallicensis* peticio continebat, quod licet felicis recordationis Callistus papa III. praedecessor noster de persona ipsius Macharii, tunc monachi monasterii sancti Cipriani ordinis sancti Basilii Constantinopolitani, *ecclesiae Gallicensi* tunc temporis vacanti de fratrum suorum consilio apostolica auctoritate providerit, ipsumque illi in episcopum et pastorem praefecerit, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo; ipseque Macharius episcopus possessionem, vel quasi regimen et administrationem bonorum dictae ecclesiae, seu maioris partis ipsorum: videlicet *quae in Varadiensi* et *Transilvaniensi* ac *Agriensi* diocesi consistunt, assecutus extiterit et tamquam verus episcopus Gallicensis ab omnibus tentus et reputatus existat, ac pontificalia officia et ea quae sunt ordinis et jurisdictionis, exercuerit, omnibusque illis, qui secundum ritum graecorum vivunt, et suae jurisdictionis existunt, omnia praedicaverit, dixerit ac decreverit, quae tenet, approbat et observat sancta romana ecclesia, juxta decretum concilii ycumenici florentini, dudum celebrati. — Tamen venerabiles fratres nostri: Nicolaus episcopus Transylvaniensis et non-

nulli alii ecclesiarum praelati ac clerici, etiam religiosi et laici Transylvaniensis diocesis ipsum Macharium episcopum, quominus pontificalia officia exercuerit ac pacifica possessione huiusmodi frui et gaudere possit, impedire, eumque contra tenorem dicti decreti multipliciter vexare ac perturbare praesumserunt hactenus et praesumunt ac etiam ipsum Macharium episcopum nonnullis bonis, pecuniarum summis et rebus aliis, ad mensam episcopalem Gallicensem spectantibus nequiter spoliaverint sibique quasdam alias graves minas irrogaverint, pariter et jacturam majorem suorum peculiorum. Quare idem Macharius episcopus apostolicae sedis patrocinium implorat, nobis humiliter supplicando, ut nos singulas causas, quas ipse contra Nicolaum episcopum et praelatos, ac clericos etiam religiosos et laicos praedictos praemissorum occasione movere intendit, aliquibus probis viris in partibus illis audiendas, decidendas et fine debito terminandas committeremus; aliasque sibi et statui suo in praemissis opportune providere de apostolica auctoritate dignaremur. Nos itaque huiusmodi supplicatione inclinati, fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus vos, aut alter vestrum vocato Nicolao episcopo et praelatis, ac clericis etiam religiosis et laicis praefatis, ac aliis qui fuerint evocandi, auditisque hincinde propositis, quod justum fuerit, appellatione remota decernatis, facientes quod decreveritis a Nicolao episcopo auctoritate nostra, ab aliis vero praefatis per censuras ecclesiasticas firmiter observari. Testes autem, qui fuerint evocati, si se gratia, odio, aut timore subtraxerint, censura similiter appellatione cessante compellatis, veritati testimonium perhibere. Non obstantibus felicis memoriae

Bonifatii papae VIII. praedecessoris nostri constitutionibus quibus cavet, etc. — Archivul secret din Vatican. Secția Dataria Pauli. II. A. III. 1467. Vol. Rubr. S. f. 1. b. A. 1466. Id. Martii A. III.

III.

Episcopul românesc protestant Sava din Lancrăm.

(La pag. 234—239)

A)

Nos Ioannes secundus dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero considerantes mores honestos pietatem vigilias assiduosque labores fidelis nostri honorabilis Pauli Thordasy superintendentis ecclesiarum Wolachalium Transsilvanensium, quos ipse in promulgando puro verbo divino inter gentem Wolachicam cum summa cura et industria subiise dinoscitur et in posterum quoque subiturus est, totalem et integram domum discreti vladicae Zawa calugeri in possessione nostra Lankerek in sede nostra Saxonicali Zazsebes *existentem* habitam, quae per spontaneam eiusdem calugeri ex hoc regno nostro Transsilvaniae eggressionem, ob abrenunciationem professionis evange-

licae et doctrinae christianae factam ad nos consequenterque collationem nostram regiam rite et legitime devoluta esse perhibetur et redacta, simul cum curia horto ac omnibus pertinentiis et quibuslibet utilitatibus ad eandem domum de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus eidem Paulo Thordasy ipsius heredibus et posteritatibus universis dedimus donavimus et contulimus, imo damus donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendum possidendum pariter et habendum, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et literarum. Datae Albae Iuliae die quarta mensis Novembris, anno domini millesimo quinget^imo septuagesimo.

Ioannes electus rex m. p.

Michael Chyaky m. p.
cancellarius.

Original. Papier. Mühlbächer Archiv. Lit. F. Nr. 56. Siegel rund, rotes Wachs, innen aufgedrückt. Eigenhändige Unterschriften.

B)

Ego Paulus Thordassy, ecclesiarum Wallachalium episcopus, fateor et recognosco per praesentes, me domum meam antea a sacra olim maiestati regia mihi collatam et nobilitationis titulo libertatam in possessione Lankerek existentem, cuius nimirum ratione diuturnae lites cum dominis Sabesiensibus successivis inde annis agitatae et ventilatae fuerant, eo plane modo et cum omnibus suis attinentiis, quo ipse eam tenui et possedi per modum voluntariae transactionis et compositionis rursus dominis Sa-

besiensibus tradidisse totumque et omne ius meum una cum literis regiis donationalibus in eosdem pleno iure transtulisse, a quibus pro plenaria eiusdem curiae solutione in parata pecunia percepi florenorum quadraginta novem d/o, de quibus eosdem quietos et expeditos reddo, harum mearum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Zazsebes die 7. mensis Augusti, anno domini 1574.

Тȣрдаши Палȣ
попȣ єпіскопȣ Рȣмѫнілорȣ.

Original. Papier. Mühlbächer Archiv. Lit. F. Nr. 56. Siegel rund, grünes Wachs, innen aufgedrückt. Eigenhändige Unterschrift.

IV.

Episcopia catolică a Argeșului.

(La pag. 53 — 60.)

Domnul Nicolau Iorga, în »Convorbiri literare«, numĕrul (4) de la 1 Aprilie 1904, pag. 415, atrage atențiunea asupra unui document, ce l'a publicat Wladislaw Abraham în cartea sa despre »Organisația bisericei catolice în Rusia«, luându-l din o publicație anterioară a părintelui Erler: »Der Liber Cancellariae apostolicae« vom Iahre 1380, Leipzig 1888, pag. 26 și următoarele. Documentul are următoriul cuprins: »*Dominus noster d. Urbanus papa VI, VII id. maii (=9 Maii 1380), erexit locum de Argos (=Arges) in Walachia Maiori in civitatem*

et constituit ibi ecclesiam cathedralem, cui praefecit in episcopum Fr. Nicolaum Antoni Ordinis Praedicatorum, et vocatur ecclesia Argensis in provincia Colocensi«.

Acest document, care mi-a scăpat până acum din vedere, încă arată, că episcopia Argeșului s'a intemeiat înainte de 1390, precum am susținut și eu în această carte la pag. 58. Dacă însă documentul, care altcum este numai un extras, reproduce fidel cuprinsul bullei papale din 1380, atunci trebue să admitem, că episcopia Argeșului s'a întemeiat, nu pre la 1225, precum am combinat eu mai sus la pagina 59, ci abia în 1380, când influința regatului unguresc în Țeara-Românească a trebuit să fie foarte mare, ca să se poată înființa acolo o episcopie de Argeș cu biserică catedrală.

Dar și aceea este admisibl, că bulla papală din 1380 nu s'a putut executa, și pentru aceea în 1382 se înființă episcopia *Severinului*, al cărei episcop se îngrija de toate bisericele din Țara-Românească (Vezi această scriere la pag. 60), iar amintirea *Argeșului* se păstră numai în titulele unor episcopi fără diecesă.

V.

Mitropolitul Orest și Catechismul calvinesc.

În această carte la pag. 243 am scris, că Catechismul calvinesc s'a tipărit în Novembre 1640 de către mitropolitul Orest. Acum însă aflu, că acest catechism se ti-

părise deja în Iulie 1640, înainte de sosirea lui Orest la Alba-Iulia, căci in rĕspunsul dat de mitropolitul Moldovei Varlaam la acel catechism, cetim: »Catechismus, carea cu voia și cu porunca domnului creștinesc Racoți Gheorghi, craiul Ardealului, domnul părților țărăei unguresti și Săcuilor Șpan. Carea s'au întors din limbă dieciască și slovenească pe limba rumănească, cu svatul și cu îndemnătura și cu cheltuiala domniei lui Ciulai Gheorghi păstoriul sufletesc a curței Mării sale. Cu scrisoarea s'au ostenit popa Gheorghi de Sec și s'au izvodit în cetate Belgradu și s'au tipărit în sat în Prisaca (?). Meșterul tipariului au fost popa Dobrea din țara muntenească. Și s'au început în luna lui Iul. 25 zile, vă leat .... 1640« (Din manuscriptul (copie) părintelui mitropolit Mihályi, de present la dl preposit I. M. Moldovan).

În Septembre 1640 Superintendentul calvinesc Geleji avea cunoscință numai despre traducerea catechismului, nu și despre tipărirea acestei cărți. Acestea însă nu alterează de loc cele ce le-am scris mai sus (pag. 243) despre Orest, căci el primind condițiunile impuse, între cari era și propunerea religiunei după catechismul calvinesc, s'a lăpĕdat aevea de o dogmă fundamentală a bisericei orientale.

Tabla materiei.

